

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ПІВОВАРОВА ГАННА СЕРГІЙВНА

УДК 378.011.3-051:373.3]:37.013.43:316.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ ЗВО**

015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

01 – Освіта /Педагогіка

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Науковий керівник: Бадер Світлана Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Лубни – 2026

ЗМІСТ

АНОТАЦІЇ.....	3
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.....	10
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ТА УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	22
ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ ЗВО.....	33
1.1. Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як наукова проблема.....	33
1.2. Методологічні засади формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально- гуманітарної роботи ЗВО.....	61
1.3. Аксиологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО у формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.....	74
1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально- гуманітарної роботи ЗВО.....	103
Висновки до першого розділу.....	128
РОЗДІЛ 2. УПРОВАДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ ЗВО.....	131
2.1. Діагностика первинного рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.....	131
2.2. Упровадження педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально- гуманітарної роботи ЗВО.....	154
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	182
Висновки до другого розділу.....	204
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТКИ.....	252

АНОТАЦІЯ

Пивоварова Г.С. Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Лубни, 2026.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві та освіті зумовлюють підвищені вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема щодо формування їхніх культурних цінностей. В умовах модернізації педагогічної освіти особливого значення набуває підготовка вчителя як носія культурних смислів, здатного формувати духовно-моральні орієнтації молодших школярів, їх громадянську позицію та національну ідентичність. У цьому контексті соціально-гуманітарна робота закладу вищої освіти виступає важливим чинником формування культурних цінностей майбутніх педагогів, оскільки забезпечує інтеграцію виховної, культурної та волонтерської діяльності здобувачів. Актуальність дослідження зумовлена потребою теоретичного обґрунтування та практичної реалізації педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* науково обґрунтовано педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО; визначено сутність дефініції «культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи», схарактеризовано компоненти, критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх

учителів початкової ланки освіти; *уточнено* понятійно-категоріальний апарат дослідження зокрема, сутність понять: «цінності», «культурні цінності», «соціально-гуманітарна робота ЗВО», «культуровідповідне середовище ЗВО», «культурно зорієнтована діяльність», «волонтерська діяльність здобувачів вищої освіти»; *подальшого розвитку набули* уявлення про інноваційні ціннісно-орієнтовані технології соціально-гуманітарної роботи ЗВО, форми й методи формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці, науковому обґрунтуванні, упровадженні у професійну підготовку здобувачів спеціальності 013/А3 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та відповідної моделі їх реалізації; модернізації планів соціально-гуманітарної роботи ЗВО з урахуванням культурно-ціннісного складника; розробці плану взаємодії ЗВО з різними соціальними інститутами-партнерами; перспективних планів роботи студентського клубу «Культурний простір майбутнього вчителя», творчих об'єднань («Джерела національної культури», «Культурний діалог», «Арт-майстерня особистісного розвитку»); розробці комплексу тренінгів, проєктів, кураторських годин з метою формування культурних цінностей майбутніх фахівців.

Результати дослідження можуть бути **використані** в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи задля формування у них культурних цінностей; у соціально-гуманітарній роботі ЗВО із здобувачами педагогічного профілю, а також у системі самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової ланки і підвищення кваліфікації фахівців та здобувачів закладів фахової передвищої й вищої освіти України.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування культурних цінностей майбутніх

учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та соціологічної літератури з'ясовано сутність феноменів «цінності», «культурні цінності», визначено їх місце в структурі особистості майбутнього педагога та в його професійній підготовці. Встановлено, що культурні цінності мають інтегративний характер, відображають світоглядні орієнтири особистості, регулюють її поведінку, визначають ставлення до національної й світової культури, до професії учителя, до інших людей та до самого себе.

Культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи розглядаються як інтегроване професійно-особистісне утворення, що поєднує в собі загальнокультурні, моральні, національно-культурні і соціально-громадянські орієнтири, переконання, знання, ставлення і способи поведінки, які визначають його культурну свідомість, професійну позицію та характер педагогічної взаємодії, забезпечують здатність бути носієм гуманістичних ідеалів, транслювати культурну спадщину й формувати ціннісні орієнтації молодших школярів. Структуру культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки складають мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Обґрунтовано методологічні засади дослідження, які базуються на ідеях ціннісно-сміслової освітньої парадигми, що скеровує освітній процес у ЗВО на формування цінностей, світоглядних орієнтацій і особистісних смислів майбутнього вчителя початкової ланки, здатного усвідомлювати культурну та соціальну значущість педагогічної діяльності. З'ясовано, що ефективно дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи потребує урахування ідей взаємопов'язаних наукових підходів: аксіологічного, культурологічного, суб'єкт-суб'єктного, компетентнісного, середовищного та діялісно-рефлексивного. Визначено систему принципів формування культурних цінностей майбутніх учителів

початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО, серед яких загальні та специфічні.

Розкрито аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО, яку схарактеризовано як системно організовану діяльність ЗВО, що вміщує ціле-результативний, суб'єктний, організаційний, змістовий та процесуальний блоки, поєднує традиційні та інноваційні форми роботи зі здобувачами, що спрямовано на формування у них світоглядних орієнтацій, культурних цінностей, соціальної відповідальності та громадянської позиції. Доведено, що її потенціал полягає у можливості для розвитку ціннісної сфери особистості через інтеграцію культурно-просвітницької та соціально значущої діяльності, створення культуровідповідного освітнього середовища та залучення здобувачів до активної культурної взаємодії.

Обґрунтовано педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО, до яких віднесено: створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи; упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними та культурними інститутами. Обґрунтовано, що саме комплексна реалізація цих умов сприяє розвитку ціннісного ставлення до культури, професії, суспільства та до педагогічної взаємодії, а також забезпечує цілісність процесу формування культурних цінностей майбутнього вчителя початкової ланки; подано модель реалізації окреслених педагогічних умов.

У другому розділі дисертаційної роботи представлено зміст та результати дослідно-експериментального дослідження з перевірки ефективності

педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО. Розділ містить обґрунтування методики експериментального дослідження, опис етапів педагогічного експерименту, аналіз отриманих результатів та визначення динаміки сформованості культурних цінностей здобувачів вищої освіти.

На констатувальному етапі експерименту здійснено діагностику рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Розроблено критерії та показники оцінювання рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх педагогів. До критеріїв віднесено: мотиваційно-ціннісний (ціннісне ставлення до культурної спадщини українського народу, бажання її зберігати та примножувати; емоційно-ціннісне переживання приналежності до своєї країни, мови, традицій; прагнення до самовдосконалення та саморозвитку); когнітивний (наявність знань і уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону; сформованість знань про культурні цінності особистості та механізми їх формування; наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістове наповнення та ієрархію) та операційно-рефлексивний (реалізація культурних цінностей у повсякденному та професійному житті; здатність до рефлексії власної поведінки й вчинків; залученість до соціально значущої та культурно зорієнтованої діяльності). Визначено три рівні сформованості культурних цінностей: високий, середній і низький.

Результати констатувального етапу засвідчили недостатній рівень сформованості культурних цінностей у значної частини майбутніх учителів початкової школи, що підтвердило необхідність упровадження педагогічних умов.

Реалізація дослідно-експериментальної роботи відбувалась послідовно, відповідно до визначених етапів: організаційний, мотиваційний, змістово-когнітивний, діяльнісно-практичний і рефлексивно-творчий.

На організаційному етапі здійснювалося структурування й удосконалення культуровідповідного освітнього середовища ЗВО, що передбачало проектування системи соціально-гуманітарної роботи, визначення її мети, завдань, змісту, форм і методів, підготовку науково-педагогічних працівників, організацію діяльності студентських об'єднань, а також налагодження взаємодії із соціальними та культурними інститутами. Мотиваційний етап був спрямований на адаптацію майбутніх учителів початкової ланки до умов освітнього середовища та формування їхньої внутрішньої зацікавленості у засвоєнні культурних цінностей. Відбувалося стимулювання позитивної мотивації, розвиток інтересу до культурно-ціннісної проблематики, активізація особистісної позиції здобувачів та їх орієнтація на значущість культурних цінностей у майбутній професійній діяльності. Змістово-когнітивний етап передбачав формування системи знань про сутність культурних цінностей, їх роль у професійній діяльності вчителя та способи їх реалізації. Метою етапу стало розширення уявлень майбутніх фахівців про культурні норми, цінності та їх значення, що створювало підґрунтя для подальшої практичної діяльності. Діяльнісно-практичний етап був орієнтований на застосування набутих знань у практичній площині через залучення майбутніх учителів початкової школи до різних видів соціально-гуманітарної, культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності. У межах цього етапу формувалася досвід реалізації культурних цінностей, розвивалися відповідні уміння й навички, а також відбувалася їх інтеріоризація як особистісно значущих орієнтирів. Рефлексивно-творчий етап виступав завершальним і був спрямований на інтеграцію набутих знань, умінь і цінностей на внутрішньому рівні. Здобувачі реалізовували власні культурно-освітні проєкти, здійснювали наставницьку діяльність, брали участь у творчих ініціативах і рефлексивних практиках, що забезпечувало узагальнення досвіду, розвиток творчої самореалізації та здатність до трансляції культурних цінностей іншим.

Під час контрольного експерименту проведено повторну діагностику рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та здійснено порівняльний аналіз результатів контрольних і експериментальних груп. Встановлено позитивну динаміку за всіма визначеними критеріями в експериментальній групі, де спостерігалось зростання кількості здобувачів із високим рівнем сформованості культурних цінностей та зменшення кількості здобувачів із низьким рівнем. Підтверджено ефективність упроваджених педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Ключові слова: цінності, культурні цінності, майбутні учителі початкової школи, соціально-гуманітарна робота ЗВО, культуровідповідне середовище ЗВО, професійна підготовка, культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені

до міжнародних наукометричних баз:

1. **Пивоварова Г.С.** Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи закладів вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.* 2023. Вип. 19. С. 113–124. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285679>
2. **Пивоварова Г.С.** Культурні цінності майбутніх учителів початкових класів: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 60. С. 126-130 <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/25.pdf>
3. **Пивоварова Г.С.** Методологічні засади проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Луганського*

національного університету імені Тараса Шевченка. 2023. № 3 (357) С.91–95.
<http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/939>

4. **Пивоварова Г.С.** Критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкових класів. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 68. Т. 2. С.124–127
http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/27.pdf

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

5. Iaburova O., Savrasov M., Konovalenko T., Nadolska Y., Kohut I., **Pivovarova H.** Features of forming intercultural competence of students in higher education institutions by informal education. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. 14.01-xlii. P. 93-98
https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_18.pdf (Web of Science).

6. **Pyvovarova H.** The structure of social and humanitarian work in modern university: theoretical aspect. *Slovak international scientific journal*. 2023. №73. С. 17–23. <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/07/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9673-2023.pdf>

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

7. **Пивоварова Г.С.** Проблема національно-патріотичного виховання молоді як важлива умова формування громадянського суспільства. *Україна в XXI столітті: тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ: Видавництво Європейського університету. 2016. С. 83–85.
 URL:<https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2009/Pivovarova1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. **Пивоварова Г.С.** Правовий аспект діяльності сучасного педагога в умовах військового конфлікту на Донбасі. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної*

конференції. 2017. С. 149-151.
 URL:[https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovaro
 va3.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovaro%20va3.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

9. **Пивоварова Г.С.** Можливості використання інформаційних технологій при викладанні суспільних дисциплін у ВНЗ. *Інформаційні технології. 2017: зб. тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців*. Київ, 2017. С. 199-200.
 URL:[https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovaro
 va.pdf?sequence=1](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovaro%20va.pdf?sequence=1)

10. **Пивоварова Г.С.** Формування громадянської компетентності студентів педагогічного коледжу. *Формування громадянських компетентностей фахівця нової генерації: Збірник за матеріалами Всеукр. науково-практичної конференції*. Лисичанськ, 2019. С. 81-87.
 URL:[https://drive.google.com/file/d/1Wsnf6t_5Ivh6tcj1udPly0pG2c5u_USV/view?
 usp=sharing](https://drive.google.com/file/d/1Wsnf6t_5Ivh6tcj1udPly0pG2c5u_USV/view?usp=sharing)

11. **Пивоварова Г. С.** Громадянська освіта як умова професійної компетентності студентів педагогічного коледжу. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: збір. мат. конф.* Дніпро, 2019. С. 360-366. URL:
<https://surl.li/mzfwcr>

12. **Пивоварова Г.С.** Компетентнісний підхід у формуванні громадянської позиції студентів педагогічного коледжу. *Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів: збірник матеріалів*. Київ, 2019. С. 150-153. URL: [https://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/wp-
 content/uploads/2019/08/Zbirnyk-konf.-11.04.19-shvaleno.pdf](https://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/08/Zbirnyk-konf.-11.04.19-shvaleno.pdf)

13. **Пивоварова Г. С., Чурилова В. Є.** Формування hard/soft skills в сучасному освітньому процесі. *Hard/soft skills фахівця нової генерації: збірник за*

матеріалами регіональної науково-практичної конференції. Лисичанськ, 2020. С. 224–229.

URL: <https://drive.google.com/file/d/1-M1bC1TgXOmT8Tx2Ej8LSSZbvek5-bbd/view>

14. **Пивоварова Г.** Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресового розладу студентів в умовах військового конфлікту. *Європейські гуманітарні дослідження: держава та суспільство / Україна в умовах російської агресії з 2014 року до сьогодні.* 2024. №2. С. 102-112 <https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs/article/view/439/414>

15. **Пивоварова Г.С.** Використання традиційних та інноваційних форм соціально-гуманітарної роботи вишу для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. *Початкова школа в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи: матеріали I Всеукр. студ.-викл. наук.-практ. конф.* (18-19 квітня 2024 р., м. Полтава) / ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава, 2024. 240 с. С. 227-230. https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11355/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8418.04.24_%D0%9B%D0%9D%D0%A3%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=227

16. **Пивоварова Г.С.** Залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої діяльності як засіб формування у них культурних цінностей. *Science and Information Technologies in The Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. February 11-13, 2026. Athens, Greece.* С. 307-309. URL: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2026/02/Athens_Greece_11.02.26.pdf

17. **Пивоварова Г.С.** Діалогічно-комунікативні технології у системі соціально-гуманітарної роботи ЗВО як засіб формування культурних цінностей

майбутніх педагогів. The VI International scientific and practical conference «Transforming science with modern technologies: issues and challenges», February 09-11, 2026, Lyon, France, 273 p. С. 127-129. <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2025/12/TRANSFORMING-SCIENCE-WITH-MODERN-TECHNOLOGIES-ISSUES-AND-CHALLENGES.pdf>

Pyvovarova H. S. Formation of Cultural Values of Future Primary School Teachers in the Process of Social and Humanitarian Work of Higher Education Institutions. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining the Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy, specialty 015 Professional Education (by specializations) / State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Lubny, 2026.

Modern transformational processes in Ukrainian society and education determine increased requirements for the professional training of future primary school teachers, particularly regarding the formation of their cultural values. Under the conditions of modernization of pedagogical education, special importance is attached to the preparation of a teacher as a bearer of cultural meanings, capable of shaping the spiritual and moral orientations of younger schoolchildren, their civic position, and national identity. In this context, the socio-humanitarian work of higher education institutions acts as an important factor in the formation of cultural values of future teachers, as it ensures the integration of educational, cultural, and volunteer activities of students. The relevance of the study is determined by the need for theoretical substantiation and practical implementation of pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions.

The scientific **novelty** of the research lies in the following:

– for the first time, the pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions have been scientifically substantiated; the essence of the definition «cultural values of a future primary school teacher» has been determined; the components, criteria, indicators, and levels of formation of cultural values of future primary school teachers have been characterized; the conceptual and categorical apparatus of the study has been clarified, particularly the essence of the concepts: «values», «cultural values», «socio-humanitarian work of a higher education institution», «culturally appropriate environment of a higher education institution», «culturally oriented activity», and «students' volunteer activity»; further development has been given to ideas concerning innovative value-oriented technologies of socio-humanitarian work in higher education institutions, as well as forms and methods of forming cultural values of future primary school teachers.

The practical significance of the research consists in the development, scientific substantiation, and implementation into the professional training of students majoring in 013/A3 “Primary Education” at the first (bachelor’s) level of higher education of pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers and the corresponding model for their implementation; modernization of plans for socio-humanitarian work in higher education institutions taking into account the cultural-value component; development of a plan for cooperation between higher education institutions and various social partner institutions; prospective work plans for the student club «Cultural Space of the Future Teacher», creative associations («Sources of National Culture», «Cultural Dialogue», «Art Workshop of Personal Development»); and development of a set of trainings, projects, and curator sessions aimed at forming the cultural values of future specialists.

The research **results** may be used in the process of professional training of future primary school teachers for the purpose of developing their cultural values; in

the socio-humanitarian work of higher education institutions with students of pedagogical specialties; as well as in the system of self-educational activity of future primary school teachers and professional development of specialists and students of institutions of professional pre-higher and higher education in Ukraine.

The **first chapter** of the dissertation presents a theoretical and methodological analysis of the problem of forming cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions. Based on the analysis of philosophical, psychological-pedagogical, and sociological literature, the essence of the phenomena «values» and «cultural values» was clarified, and their place in the structure of the future teacher's personality and professional training was determined. It was established that cultural values have an integrative character, reflect the worldview orientations of an individual, regulate behavior, and determine attitudes toward national and world culture, the teaching profession, other people, and oneself.

The cultural values of a future primary school teacher are considered as an integrated professional-personal formation that combines general cultural, moral, national-cultural, and socio-civic orientations, beliefs, knowledge, attitudes, and behavioral patterns that determine cultural consciousness, professional position, and the nature of pedagogical interaction, ensuring the ability to be a bearer of humanistic ideals, transmit cultural heritage, and shape the value orientations of younger schoolchildren. The structure of cultural values of future primary school teachers includes motivational-value, cognitive, activity-based, and reflective components. It is substantiated that for a future primary school teacher, cultural values are not only a personal characteristic but also a professionally significant quality, since the teacher acts as a bearer of cultural meanings, moral norms, and humanistic ideals in interaction with younger schoolchildren.

The methodological foundations of the study are substantiated on the basis of the value-semantic educational paradigm, which directs the educational process in

higher education institutions toward the formation of values, worldview orientations, and personal meanings of future primary school teachers capable of understanding the cultural and social significance of pedagogical activity. It was found that effective research into the problem of forming cultural values of future primary school teachers requires consideration of interconnected scientific approaches: axiological, culturological, subject-subject, competence-based, environmental, and activity-reflective. A system of principles for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions has been identified, including both general and specific principles.

The axiological potential of socio-humanitarian work in higher education institutions is revealed and characterized as a systematically organized activity that includes goal-resultative, subject, organizational, content, and procedural blocks, combining traditional and innovative forms of work with students aimed at developing worldview orientations, cultural values, social responsibility, and civic position. It has been proven that its potential lies in the possibility of developing the value sphere of personality through the integration of cultural-educational and socially significant activities, creation of a culturally appropriate educational environment, and involvement of students in active cultural interaction.

The pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions have been substantiated, including: creation of a culturally appropriate environment in higher education institutions for awareness, acceptance, and internalization of cultural values by future primary school teachers; implementation of value-oriented innovative technologies of socio-humanitarian work; involvement of future primary school teachers in culturally oriented and volunteer activities through cooperation with various social and cultural institutions. It is substantiated that the comprehensive implementation of these conditions contributes to the development of a value-based attitude toward culture,

profession, society, and pedagogical interaction, as well as ensures the integrity of the process of forming cultural values of future primary school teachers; a model for implementing the outlined pedagogical conditions is presented.

The **second chapter** of the dissertation presents the content and results of the experimental study aimed at verifying the effectiveness of the pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions. The chapter substantiates the methodology of the experimental research, describes the stages of the pedagogical experiment, analyzes the obtained results, and determines the dynamics of the formation of cultural values among higher education students.

At the ascertaining stage of the experiment, diagnostics of the level of formation of cultural values of future primary school teachers was carried out. Criteria and indicators for assessing the levels of formation of cultural values of future teachers were developed. The criteria included: motivational-value (value attitude toward the cultural heritage of the Ukrainian people, desire to preserve and enrich it; emotional-value experience of belonging to one's country, language, traditions; aspiration for self-improvement and self-development); cognitive (availability of knowledge and ideas about the cultural values of one's people, country, and region; formation of knowledge about personal cultural values and mechanisms of their formation; understanding of one's own cultural values, their content, and hierarchy); and operational-reflective (implementation of cultural values in everyday and professional life; ability to reflect on one's own behavior and actions; involvement in socially significant and culturally oriented activities). Three levels of cultural value formation were identified: high, medium, and low.

The results of the ascertaining stage demonstrated an insufficient level of formation of cultural values among a significant proportion of future primary school teachers, which confirmed the necessity of implementing the proposed pedagogical conditions.

The implementation of the experimental work was carried out consistently in

accordance with the defined stages: organizational, motivational, content-cognitive, activity-practical, and reflective-creative.

At the organizational stage, the structuring and improvement of the culturally appropriate educational environment of the higher education institution were carried out, which involved designing a system of socio-humanitarian work, determining its goals, objectives, content, forms, and methods, training academic staff, organizing student associations, and establishing interaction with social and cultural institutions. The motivational stage was aimed at adapting future primary school teachers to the conditions of the educational environment and developing their internal interest in mastering cultural values. Positive motivation was stimulated, interest in cultural-value issues was developed, students' personal position was activated, and their orientation toward the significance of cultural values in future professional activity was formed. The content-cognitive stage involved the formation of a system of knowledge about the essence of cultural values, their role in the professional activity of a teacher, and ways of their implementation. The purpose of the stage was to broaden future specialists' understanding of cultural norms, values, and their significance, thus creating a basis for further practical activity. The activity-practical stage was focused on applying the acquired knowledge in practice through involving future primary school teachers in various types of socio-humanitarian, culturally oriented, and volunteer activities. Within this stage, experience in implementing cultural values was formed, relevant skills and abilities were developed, and their internalization as personally significant orientations took place. The reflective-creative stage was the final one and aimed at integrating acquired knowledge, skills, and values at the internal level. Students implemented their own cultural-educational projects, carried out mentoring activities, participated in creative initiatives and reflective practices, which ensured generalization of experience, development of creative self-realization, and the ability to transmit cultural values to others.

During the control experiment, repeated diagnostics of the levels of formation of cultural values of future primary school teachers was conducted, and a comparative analysis of the results of control and experimental groups was carried out. Positive dynamics according to all identified criteria were established in the experimental group, where an increase in the number of students with a high level of cultural value formation and a decrease in the number of students with a low level were observed. The effectiveness of the implemented pedagogical conditions for the formation of cultural values of future primary school teachers in the process of socio-humanitarian work in higher education institutions was confirmed.

Key words: values, cultural values, future primary school teachers, social and humanitarian work of a higher education institutions, culturally appropriate environment of a higher education institution, professional training, cultural values of a future primary school teacher.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE THESIS

Articles in scientific professional publications

1. **Pyvovarova H.S.** (2023). Axiological potential of social and humanitarian work in higher education institutions. Professionalism of a Teacher: Theoretical and Methodological Aspects. Issue 19. Pp. 113–124. Available at: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285679> [in Ukrainian].
2. **Pyvovarova H.S.** (2023). Cultural values of future primary school teachers: theoretical aspect. Innovative Pedagogy. Issue 60. Pp. 126–130. Available at: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/25.pdf> [in Ukrainian].
3. **Pyvovarova H.S.** (2023). Methodological foundations of the problem of forming cultural values of future primary school teachers. Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Issue 3 (357). Pp. 91–95. Available at: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/939> [in Ukrainian].

4. **Pyvovarova H.S.** (2024). Criteria, indicators and levels of formation of cultural values of future primary school teachers. *Innovative Pedagogy*. Issue 68. Vol. 2. Pp. 124–127. Available at: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/27.pdf [in Ukrainian].

Articles in foreign scientific journals:

5. Iaburova O., Savrasov M., Konovalenko T., Nadolska Y., Kohut I., **Pivovarova H.** Features of forming intercultural competence of students in higher education institutions by informal education. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. 14.01-xlii. Pp. 93-98. Available at: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_18.pdf (Web of Science) [in English].

6. **Pyvovarova H.** The structure of social and humanitarian work in modern university: theoretical aspect. *Slovak International Scientific Journal*. 2023. No. 73. Pp. 17–23. Available at: <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/07/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9673-2023.pdf> [in English].

Articles in other publications, conference proceedings:

7. **Pyvovarova H.S.** (2016). The problem of national-patriotic education of youth as an important condition for the formation of civil society. In: *Ukraine in the 21st Century: Trends and Prospects of Development: Proceedings of the XVII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv: European University Publishing House. Pp. 83–85. Available at: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2009/Pivovarova1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

8. **Pyvovarova H.S.** (2017). The legal aspect of the activity of a modern teacher under conditions of the military conflict in Donbas. In: *Education of Ukraine under Conditions of the Military Conflict in Donbas: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Pp. 149–151. Available at: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovarova3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

9. **Pyvovarova H.S.** (2017). Possibilities of using information technologies in teaching social disciplines in higher education institutions. In: Information Technologies 2017: Proceedings of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists. Kyiv. Pp. 199–200. Available at: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovarova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
10. **Pyvovarova H.S.** (2019). Formation of civic competence of pedagogical college students. In: Formation of Civic Competences of a Specialist of the New Generation: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Lysychansk. Pp. 81–87. Available at: https://drive.google.com/file/d/1Wsnf6t_5Ivh6tcj1udPly0pG2c5u_USV/view?usp=sharing [in Ukrainian].
11. **Pyvovarova H.S.** (2019). Civic education as a condition of professional competence of pedagogical college students. In: Socio-Pedagogical Foundations of Personality Development in Modern Conditions of Communication: Experience, Problems, Prospects: Conference Proceedings. Dnipro. Pp. 360–366. Available at: <https://surl.li/mzfwcr> [in Ukrainian].
12. **Pyvovarova H.S.** (2019). Competence-based approach to the formation of civic position of pedagogical college students. In: Socio-Pedagogical Foundations of the Formation of Civic Responsibility among Students: Conference Proceedings. Kyiv. Pp. 150–153. Available at: <https://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/08/Zbirnyk-konf.-11.04.19-shvaleno.pdf> [in Ukrainian].
13. **Pyvovarova H.S., & Churylova V.Ye.** (2020). Formation of hard/soft skills in the modern educational process. In: Hard/Soft Skills of a Specialist of the New Generation: Proceedings of the Regional Scientific and Practical Conference. Lysychansk. Pp. 224–229. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1-M1bC1TgXOmT8Tx2Ej8LSSZbvek5-bbd/view> [in Ukrainian].
14. **Pyvovarova H.** (2024). Partnership relations in education as a means of overcoming post-traumatic stress disorder among students under conditions of military

conflict. *European Humanitarian Studies: State and Society / Ukraine under Conditions of Russian Aggression from 2014 to the Present*. No. 2. Pp. 102–112. Available at: <https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs/article/view/439/414> [in Ukrainian].

15. Pyvovarova H.S. (2024). The use of traditional and innovative forms of social and humanitarian work of higher education institutions for the formation of cultural values of future primary school teachers. In: *Primary School in the New Educational Reality: Traditions and Innovations, Problems and Prospects: Proceedings of the First All-Ukrainian Student and Teacher Scientific and Practical Conference (Poltava, April 18–19, 2024)*. Poltava: Luhansk Taras Shevchenko National University. Pp. 227–230. Available at: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11355/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8418.04.24_%D0%9B%D0%9D%D0%A3%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=227 [in Ukrainian].

16. **Pyvovarova H.S.** (2026). Involvement of future primary school teachers in culturally oriented activities as a means of forming their cultural values. In: *Science and Information Technologies in the Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference*. Athens, Greece, February 11–13, 2026. Pp. 307–309. Available at: https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2026/02/Athens_Greece_11.02.26.pdf [in Ukrainian].

17. **Pyvovarova H.S.** (2026). Dialogic and communicative technologies in the system of social and humanitarian work of higher education institutions as a means of forming cultural values of future teachers. In: *Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference “Transforming Science with Modern Technologies: Issues and Challenges”*. Lyon, France, February 9–11, 2026. Pp. 127–129. Available at: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2025/12/TRANSFORMING-SCIENCE-WITH-MODERN-TECHNOLOGIES-ISSUES-AND-CHALLENGES.pdf> [in Ukrainian].

Перелік скорочень та умовних позначень

Заклад вищої освіти – ЗВО

Закон України – ЗУ

Міністерство освіти і науки України – МОН України

Знання, уміння, навички – ЗУН

Освітні компоненти – ОК

Освітньо-професійна програма – ОПП

Нова українська школа – НУШ

Контрольна група – КГ

Експериментальна група – ЕГ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні суспільні трансформації, духовно-моральні виклики, процеси глобалізації та реформування системи освіти України актуалізують проблему виховання культурно розвиненої особистості педагога, здатного не лише здійснювати професійну діяльність, а й бути носієм гуманістичних цінностей, національної культури, моральних і духовних орієнтирів. Особливої значущості ця проблема набуває у підготовці майбутніх учителів початкової школи, оскільки саме вони закладають основи світогляду, моральності та культури дітей молодшого шкільного віку.

У контексті реалізації положень Концепції «Нова українська школа», ЗУ «Про освіту» та «Про вищу освіту» зростає потреба у формуванні педагога нового типу – духовно зрілої, соціально активної, культурно компетентної особистості, здатної до гуманної взаємодії, громадянської відповідальності та виховання учнів на засадах загальнолюдських і національних цінностей.

Важливу роль у цьому процесі відіграє соціально-гуманітарна робота закладу вищої освіти (ЗВО), яка охоплює систему культурно-просвітницьких, волонтерських, громадських, психосоціальних заходів, спрямованих на духовний, моральний і культурний розвиток студентської молоді. Саме в умовах соціально-гуманітарної роботи створюються сприятливі можливості для формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, розвитку їхньої загальної культури, національної самосвідомості, толерантності, етичної поведінки та соціальної активності.

Особливої актуальності проблема формування культурних цінностей студентської молоді набуває в умовах сучасних суспільних викликів, пов'язаних із духовною кризою, зниженням рівня моральної культури, поширенням агресії, інформаційним впливом та воєнними подіями в Україні. У таких умовах суспільство потребує вчителя, який здатний бути прикладом культурної,

моральної та громадянської зрілості, виховувати учнів у душі патріотизму, людяності, взаємоповаги та збереження національної культурної спадщини.

Проблемі професійної підготовки майбутнього учителя початкової школи присвячено ґрунтовні дослідження І. Вікторенко (Вікторенко, 2021), В. Денисенко (Денисенко, 2005), Н. Дудур (Дудур, 2018), М. Єпіхіної (Єпіхіна, 2022), С. Єрмакової (Єрмакова, 2003), В. Желанової (Желанова, 2013), О. Красовської (Красовська, 2017), О. Ліннік (Ліннік, 2016), М. Марусинець (Марусинець, 2012), Т. Молнар (Молнар, 2022), С. Паршук (Паршук, 2006), М. Починкової (Починкова, 2021), М. Федоренко (Федоренко, 2010) тощо.

Психолого-педагогічні основи проблеми формування цінностей та ціннісно-сміслових орієнтацій особистості загалом та майбутніх учителів, зокрема, закладені в роботах І. Беха (1997а), С. Бадер (Бадер, 2000а), М. Безуглої (Безугла, 2015), С. Єрмакової (Єрмакова, 2003), Е. Заредінової (Заредінова, 2020), В. Лаппо (Лаппо, 2018), О. Лисенко (Лисенко, 2018), Т. Олинець (Олинець, 2015), Ю. Пелеха (Пелех, 2021), Г. Радчук (Радчук, 2009), Н. Ткачової (Ткачова, 2006). Питання формування культурних цінностей здобувачів освіти розробляються українськими педагогами та дослідниками, серед яких М. Безугла (Безугла, 2015), О. Говеля (Говеля, 2018), Е. Заредінова (Заредінова, 2020), Н. Сідаш (Сідаш, 2025), В. Шестакова (Шестакова, 2011), Г. Шевченко, Т. Антоненко, А. Зеленов (Шевченко, Антоненко & Зеленов, 2013) тощо.

Сутність та структура виховної роботи ЗВО досліджується у студіях таких учених, як Р. Агаддулін (Агаддулін, 2007), Л. Бех (Бех, 1998), Л. Белова (Белова, 2007), О. Дурманенко (Дурманенко, 2012), Т. Осипова (Осипова, 2006), М. Соловей (Соловей, 2003). Різні аспекти соціально-гуманітарної роботи ЗВО розкриваються у роботах О. Бабічева, Н. Карлової, І. Котенєвої (Карлова, Бабічев & Котенєва, 2018), Г. Лесик (Лесик, 2016).

Натомість, проблема формування культурних цінностей майбутніх

учителів початкової школи все ще потребує ґрунтовного дослідження на теоретико-методологічному та практичному рівнях.

Необхідність та своєчасність розв'язання означеної проблеми підтверджується низкою нормативних документів, зокрема оновленими ЗУ «Про освіту» (2017), «Про фахову передвищу освіту» (2019), Державним стандартом початкової освіти (2025), Концепцією розвитку педагогічної освіти (2018), Концепцією Нової української школи (2016), професійним стандартом «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2024) тощо.

Актуальність проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи посилюється низкою наявних суперечностей, між:

- об'єктивною потребою сучасного суспільства у збереженні національно-культурної ідентичності, духовності та гуманістичних орієнтирів молодого покоління й посиленням впливу глобалізаційних, інформаційних та соціокультурних чинників, що спричиняють девальвацію моральних і культурних цінностей у молодіжному середовищі;

- між потребою початкової ланки освіти у висококваліфікованих учителях з глибоким розумінням культурних цінностей, які здатні формувати демократичні, гуманістичні та патріотичні орієнтації учнів, і недостатньою підготовкою майбутніх учителів початкової школи до цієї ролі в межах традиційної системи вищої освіти;

- значним аксіологічним потенціалом соціально-гуманітарної роботи ЗВО та недостатньою системністю, цілеспрямованістю її використання у формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи;

- необхідністю формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та недостатньою розробленістю теоретичних і практичних засад означеного процесу, відсутністю його системної організації у ЗВО.

Отже, актуальність проблеми, недостатня її розробка на теоретичному й практичному рівнях та означені суперечності зумовили формулювання теми дослідження **«Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного віку (раніше – кафедри дошкільної та початкової освіти) Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»: «Система підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної та початкової освіти» (номер державної реєстрації 0104U005504). Тему роботи затверджено вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (протокол № 10 від 25.06.2021 р.). Тему скориговано вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (протокол № 12 від 23.06.2023 р.).

Об'єкт дослідження: процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Предметом дослідження є педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Відповідно до поставленої мети в процесі дослідження були сформульовані наступні **завдання:**

1. Проаналізувати проблему формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у науковій літературі.

2. Схарактеризувати методологічні засади проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

3. Визначити й схарактеризувати аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

4. Дослідити сучасний стан сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

5. Визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що процес формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи буде більш ефективним, якщо під час соціально-гуманітарної роботи ЗВО буде реалізовано такі педагогічні умови:

– створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи;

– упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи;

– залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними та культурними інститутами.

Методологічну основу дослідження становлять засадничі ідеї ціннісно-сміслової парадигми у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, зокрема у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО; концептуальні положення аксіологічного, культурологічного, суб'єкт-суб'єктного, компетентнісного, середовищного та діяльнісно-рефлексивного наукових

підходів до професійної підготовки й формування системи цінностей майбутніх учителів початкової школи; психологічні положення про чинники та механізми формування цінностей та ціннісних орієнтацій особистості, формування культурних цінностей; провідні положення концепції взаємозв'язку теорії і практики в процесі пізнання та формування культурних цінностей особистості, активності суб'єкта у різних видах діяльності; теорії виховання особистості та впливу різних виховних систем на формування культурних цінностей здобувачів.

Теоретичною основою дослідження є наукові студії, присвячені проблемі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (В. Денисенко, С. Єрмакова, В. Желанова, О. Ліннік, М. Марусинець, Т. Молнар, М. Починкова, М. Федоренко); роботи, присвячені проблемам формування цінностей, ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової ланки (В. Денисенко, С. Єрмакова, М. Федоренко), а також формування культурних цінностей здобувачів вищої освіти (Т. Антоненко, Е. Заредінова, А. Зеленов, Г. Шевченко); дослідження, що віддзеркалюють специфіку соціально-гуманітарної роботи у системі ЗВО (О. Бабічев, Н. Карлова, І. Котенєва).

Методи дослідження:

– теоретичні: аналіз наукової психолого-педагогічної літератури для з'ясування стану досліджуваної проблеми; аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, моделювання, проєктування (для розробки педагогічних умов формування культурних цінностей учителя початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО та моделювання процесу їх упровадження);

– емпіричні: педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО; анкетування, бесіда, опитування, практичні вправи, спостереження, тестування майбутніх учителів початкової школи для

діагностики вхідного та вихідного рівнів сформованості культурних цінностей;

– методи математичної обробки одержаних результатів (середнє арифметичне, критерій Пірсона).

Такий комплексний підхід забезпечує проведення всебічного аналізу обраної проблеми.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (№1/243 від 11.03.2026), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (№1037/01-051/02 від 18.03.2026), КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка про впровадження № 01-12/154 від 12.03.2026).

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено всього 317 здобувачів вищої освіти спеціальностей 013/А3 «Початкова освіта», першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* науково обґрунтовано педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО; визначено сутність дефініції «культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи», схарактеризовано компоненти, критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки освіти;

– *уточнено* понятійно-категоріальний апарат дослідження зокрема, сутність понять: «цінності», «культурні цінності», «соціально-гуманітарна робота ЗВО», «культуровідповідне середовище ЗВО», «культурно зорієнтована діяльність», «волонтерська діяльність здобувачів»;

– подальшого розвитку набули уявлення про інноваційні ціннісно-орієнтовані технології соціально-гуманітарної роботи ЗВО, форми й методи формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає в розробці, науковому обґрунтуванні, запровадженні у професійну підготовку здобувачів спеціальності 013/А3 «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та відповідної моделі їх реалізації; модернізації планів соціально-гуманітарної роботи ЗВО з урахуванням культурно-ціннісного складника; розробці плану взаємодії ЗВО з різними соціальними інститутами-партнерами; перспективних планів роботи студентського клубу «Культурний простір майбутнього вчителя», творчих об'єднань («Джерела національної культури», «Культурний діалог», «Арт-майстерня особистісного розвитку»); розробці комплексу тренінгів, проєктів, кураторських годин з метою формування культурних цінностей майбутніх фахівців.

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Лубни), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертації наукові положення отримані автором самостійно. Особистим внеском в опублікованих у співавторстві працях є висвітлення: специфіки формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у процесі неформальної освіти [5]; шляхів формування soft skills у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки [13].

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати й висновки дисертаційної роботи систематично оприлюднювались та обговорювались на засіданнях кафедри розвитку дитини раннього і дошкільного

віку, а також кафедри початкової освіти, конференціях різних рівнів, семінарах-практикумах, круглих столах із питань професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, формування у них культурних цінностей, серед них *міжнародні*: «Science And Information Technologies in The Modern World» (Афіни, Греція, 2026); «Transforming Science with Modern Technologies: Issues and Challenges» (Ліон, Франція, 2026); «Дошкільна і початкова освіта в євроінтеграційному та національному вимірах» (Суми, 2026); *всеукраїнські*: «Україна в ХХІ столітті: тенденції та перспективи розвитку» (Київ, 2016), «Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі» (Лисичанськ, 2017), «Інформаційні технології» (Київ, 2017), «Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи» (Київ, 2019), «Формування громадянських компетентностей фахівця нової генерації» (Лисичанськ, 2019); «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів» (Київ, 2019), «Початкова школа в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи» (Полтава, 2024), «Якість, інновації, професійна сфера: актуальні орієнтири фахової передвищої освіти» (Житомир, 2026).

Публікації. Основні положення й результати дисертаційної роботи висвітлено у 17 публікаціях, з яких 4 одноосібні статті – у наукових фахових виданнях України, 1 публікація у зарубіжному виданні, 1 – у виданні, що індексується в наукометричній базі Web of Science (у співавторстві), 12 публікацій апробаційного характеру.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (307 найменувань) та 8 додатків. Ілюстративний матеріал поданий у 15 таблицях і 3 рисунках. Загальний обсяг дисертації – 306 сторінок, із яких основного тексту – 192 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ ЗВО

1.1. Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як наукова проблема.

Трансформаційні процеси, пов'язані з утвердженням демократичних цінностей, національної ідентичності, європейських орієнтирів розвитку освіти, актуалізують необхідність підготовки педагога нового типу – носія культури, морального авторитету, суб'єкта духовно-ціннісної взаємодії з дитиною.

В умовах модернізації вищої педагогічної освіти відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» (ЗУ Про вищу освіту, 2014) та концептуальних засад Концепції «Нова українська школа» (Концепція, 2016) особлива увага приділяється не лише формуванню професійних компетентностей, а й розвитку ціннісної сфери особистості майбутнього вчителя. Сучасна освітня парадигма орієнтує підготовку педагогів на інтеграцію знаннєвого, діяльнісного й аксіологічного компонентів, що забезпечує становлення педагога як суб'єкта культури та провідника культурних смислів в освітньому середовищі загальноосвітнього закладу (Антоненко, 2019; Бадер, 2020а).

Початкова школа є базовим етапом формування особистості дитини, її моральних орієнтацій, культурної ідентичності, ставлення до суспільства та самої себе. Саме вчитель початкової школи стає першим професійним носієм соціально схвалених норм і цінностей з яким учень вступає у тривалу системну соціальну взаємодію. Від рівня сформованості культурних цінностей педагога

залежить не лише якість освітнього процесу, а й характер педагогічної взаємодії, гуманістична спрямованість виховання, здатність формувати в молодших школярів повагу до національної та світової культури, толерантність, соціальну відповідальність.

Разом із тим, аналіз наукових досліджень засвідчує, що проблема формування культурних цінностей майбутніх педагогів початкової ланки розглядається переважно у контексті загальної професійної підготовки (В. Денисенко (Денисенко, 2025), С. Єрмакова (Єрмакова, 2003), О. Ліннік (Ліннік, 2016), М. Федоренко (Федоренко, 2010) та ін.), формування професійної культури (В. Котубей (Котубей, 2019), Н. Ткачова (Ткачова, 2016)), духовно-морального або естетичного виховання (К. Івашко (Івашко, 2024), В. Лаппо (Лаппо, 2018), О. Цихмейструк (Цихмейструк, 2023) тощо). Натомість, питання цілісного формування саме культурних цінностей як інтегративного особистісного утворення, що поєднує світоглядні орієнтири, національно-культурну ідентичність, гуманістичні установки та готовність до їх реалізації у професійній діяльності, потребує глибокого теоретико-методологічного дослідження.

Тож, метою параграфу є вивчення проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки у науковій психолого-педагогічній літературі.

Насамперед, зупинимося на сутності дефініції «цінності» для глибшого розуміння проблеми. Аналіз наукових праць у галузі аксіології свідчить про те, що феномен, що вивчається, трактується по-різному у філософсько-соціологічній, психологічній і педагогічній літературі. Так, у філософській науці категорія «цінність» розглядається як багатовимірний феномен, що відображає значущість явищ, об'єктів і процесів для людини та суспільства і виконує функції смислотворення, регуляції поведінки та оцінювання дійсності.

У класичній філософії домінує об'єктивістське розуміння цінностей, відповідно до якого вони існують незалежно від індивідуальної свідомості як надчуттєві сутності або ідеальні форми (Платон, Г. Ріккерт (H. Rickert), Н. Гартман (N. Hartman)). У цьому контексті Платон обґрунтовував існування вищих цінностей – Блага, Істини та Краси – у сфері ідей, які становлять основу буття (Plato, 2017). У новітній неокантіанській та феноменологічній традиції Г. Ріккерт та В. Віндельбанд розглядали цінності як надіндивідуальні нормативні ідеали культури, що відрізняють сферу культури від природи та задають критерії історичного пізнання (Rickert, 1926; Windelband, 1894). Подібної позиції дотримувався Н. Гартман, який розробив концепцію ієрархії об'єктивних цінностей, що існують автономно від суб'єкта та відкриваються у процесі духовного пізнання (Hartmann, 1940). У феноменологічній аксіології М. Шелер також доводив об'єктивний характер цінностей, підкреслюючи їх ієрархічну структуру та інтуїтивний спосіб їх осягнення (Scheler, 1916).

Водночас у соціально-філософському та культурно-історичному підходах цінності розглядаються як результат історичного розвитку культури та суспільства. М. Вебер інтерпретував цінності як смислові орієнтири соціальної дії, які визначають типи поведінки індивідів у суспільстві та забезпечують культурну цілісність соціальних процесів (Вебер, 1994). Таким чином, цінності виконують функцію регуляторів соціальної взаємодії та формують нормативні основи суспільного життя.

У сучасній філософській науці знаходимо такі визначення сутності дефініції «цінності»:

- термін, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного (Філософський словник, 2002: 707–708);
- мірило духовного буття, яке існує незалежно від світу речей (Wynn, 2020);

– найвища філософська категорія, певна норма, правило, мірило оцінки фактів, явищ, подій, тобто, це своєрідні ідеальні норми суспільства (Найчук & Ганаба, 2020);

– визнаний особистістю на внутрішньому рівні орієнтир (сукупність норм і правил) діяльності, що проявляється у поведінці, міжособистісному спілкуванні людей (Кавалеров, 1996).

Тож, у філософії цінності розуміються як складна система об'єктивно-суб'єктивних смислів, що одночасно мають культурно-історичну зумовленість і нормативний характер. Вони виступають фундаментальними орієнтирами людської діяльності, визначають її спрямованість, структурують соціальну поведінку та забезпечують єдність духовного й практичного вимірів людського буття.

У психологічній науці категорія «цінність» інтерпретується як складне інтегративне особистісне утворення, що відображає значущість об'єктів, явищ, ідей і норм для суб'єкта та виконує функцію регуляції його поведінки, діяльності й життєвого вибору. На відміну від філософського підходу, в межах якого цінності здебільшого розглядаються як об'єктивно значущі характеристики культурної реальності, психологічні концепції акцентують увагу на їх суб'єктивно-особистісному вимірі, зокрема процесах переживання, прийняття та інтеріоризації смислів.

У межах гуманістичної та екзистенційної психології А. Маслоу пов'язує цінності з ієрархією потреб і розглядає їх як внутрішньо прийняті смисли, що забезпечують самореалізацію та самоактуалізацію особистості (Maslow, 1964). К. Роджерс інтерпретує цінності як продукт розвитку самосвідомості, що формується в процесі особистісного досвіду та рефлексії (Rogers, 1961). В екзистенційному підході В. Франкл розглядає цінності як смислові орієнтири

життя, які забезпечують здатність людини до самотрансценденції та знаходження життєвого сенсу навіть у складних обставинах (Франкл, 2016).

У теорії цінностей М. Рокич визначає цінності як стійкі переконання щодо бажаних кінцевих станів існування (термінальні цінності) та способів поведінки (інструментальні цінності), які слугують критеріями оцінювання ситуацій і регуляції дій (Rokeach, 1972).

Висновкуємо, що у психологічній науці цінності розглядаються як внутрішньо організовані смислові структури особистості, що формуються в процесі соціалізації, інтеріоризації культурного досвіду та індивідуального життєвого розвитку. Вони набувають характеру стійких мотиваційно-смислових утворень і виступають ключовим чинником регуляції поведінки, визначаючи спрямованість особистості, її життєві пріоритети та способи взаємодії з соціальним і культурним середовищем.

У педагогічній площині дефініція «цінність» розглядається як фундаментальна категорія, що визначає зміст, спрямованість і гуманістичний характер освітнього процесу. На відміну від суто психологічного трактування, де акцент робиться на внутрішньо особистісному вимірі, педагогіка підкреслює соціокультурну зумовленість цінностей та їх роль у вихованні, формуванні особистості й становленні її громадянської позиції (І. Бех, І. Зязюн, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

У сучасних педагогічних дослідженнях (С. Бадер, В. Огнев'юк, Н. Ткачова, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.) цінність визначається як суспільно значущий і особистісно прийнятий ідеал, норма або орієнтир, що регулює поведінку, діяльність і взаємодію суб'єктів освітнього процесу. Вона розглядається як інтегративне утворення, що поєднує когнітивний (усвідомлення значущості), емоційно-оцінний (ставлення) та поведінковий (готовність діяти відповідно до прийнятих орієнтирів) компоненти (Хомич, 2010; Хоружа, 2023).

У працях українських учених-педагогів (І. Бех, І. Зязюн) цінність пов'язується з категоріями культури, духовності та гуманізму. Зокрема, І. Бех розглядає цінності як внутрішні регулятори особистісного розвитку, що формуються в процесі виховання через прийняття дитиною моральних норм і культурних зразків поведінки. У цьому контексті цінність постає як результат особистісного смислотворення та усвідомленого вибору (Бех, 1997 : 127).

І. Зязюн цінності трактує як ядро професійної культури вчителя, що визначає його світогляд, педагогічну позицію та стиль взаємодії з вихованцями. Вони виступають підґрунтям формування педагогічної майстерності та гуманістичної спрямованості професійної діяльності (Зязюн, 2000).

Таким чином, у педагогічній науці цінності виступають не лише як загальні орієнтири життєдіяльності особистості, а й як конкретизовані професійні орієнтири педагога, що забезпечують єдність особистісного та професійного становлення, спрямованість освітньої діяльності на розвиток культурних, моральних і соціальних якостей учнів, а також формування високого рівня педагогічної етики та професійної компетентності.

Отже, цінності розглядаються як універсальні смислотворчі утворення, що інтегрують філософські, культурологічні, психологічні та педагогічні підходи до розуміння сенсу життя, поведінки та діяльності людини. Вони виступають ключовими орієнтирами для прийняття рішень, визначення життєвих пріоритетів, мотивації та самореалізації, поєднуючи індивідуальний, соціальний і культурний виміри. У міждисциплінарному контексті цінності є не лише регуляторами поведінки, а й фундаментальною основою формування особистісних та професійних компетентностей, соціальної відповідальності та культурної ідентичності. Вони виступають спільною точкою перетину знань різних наук, дозволяючи комплексно аналізувати феномени моралі, культури, освіти та суспільної взаємодії.

Сутність цінностей полягає в їх інтегративній, регулятивній та смислотворчій функції, яка забезпечує цілісне розуміння особистості, її соціальних і культурних ролей, а також взаємозв'язок теоретичних знань і практичної діяльності в різних сферах життєдіяльності.

Сьогодні існує безліч загальноприйнятих класифікацій цінностей у філософській, соціологічній, психолого-педагогічній науці. Зупинимося на найвідоміших класифікаціях:

- духовні (освіта, наука, мистецтво), соціально-політичні (свобода, рівність, братерство, справедливість), матеріальні (весь спектр матеріальних благ) (Бех, 1997а : 128-129);

- духовні (філософські, релігійні, естетичні, моральні, політичні та ін. ідеї) та матеріальні (різноманітність предметів безпосереднього вживання) (Хомич, 2010);

- термінальні (ідеал, якого прагне особистість чи цінність-ціль) та інструментальні (способи досягнення ідеальних цілей чи цінність-засіб) (Rokeach, 1994);

- культурні (ті, що визнані суспільством, державою: природа, історія, мистецтво, право) та життєві (любов, щастя, саморозвиток, творчість, конкретні предмети) (Schwartz & Sagiv, 1995);

- загальнолюдські (людина, особистість, дитина), духовні (досвід, способи мислення) та особистісні (здібності, певні якості особистості, саморозвиток) (Максименко, Зливкова, Кузікова, 2015).

Як бачимо, традиційним прийнято вважати поділ цінностей на духовні та матеріальні. Якщо до перших відноситься все те, що стосується вищих цінностей, таких як людина, добро, кохання, щастя, то до інших зараховують цінності нижчого порядку – від предметів, що мають наукову, природну, культурну значущість до найпростіших предметів розкоші, грошей тощо. Лише в

класифікації Sh. Schwartz (Ш. Шварц) та L. Sagiv (Л. Сегів) зустрічаємо культурні цінності, що виділяються окремо, тобто поєднують у собі духовні і матеріальні, головний критерій для них – значущість світового, державного рівня. Тобто такі цінності мають бути визнані не конкретною особистістю як значущі, а цілою народністю, нацією чи всім світовим співтовариством. Очевидно, що такі цінності повинні мати природну, наукову, релігійну, естетичну значущість та впливати на людину у виключно позитивному сенсі.

З огляду на специфіку об'єкта нашого дослідження важливо визначити сутність культурних цінностей. У ЗУ «Про освіту» визначено: «...освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» (ЗУ «Про освіту», 2017). Як бачимо, на законодавчому рівні закріплено положення про те, що саме в процесі освіти та відбувається передача культурних цінностей, накопичених народом, підростаючому поколінню.

Зупинимося на сутності поняття «культурні цінності», яке у сучасному науковому полі розуміються крізь призму низки підходів: матеріально-предметний, соціально-аксіологічний та результативно-творчий.

У межах першого – *матеріально-предметного* – підходу сутність дефініції «культурні цінності» зводиться до їх матеріальної цінності у суспільстві з точки зору культури та національної спадщини. Такий підхід сформувався у межах пам'яткознавства, музеєзнавства, культурної політики та юридичної науки й ґрунтується на розумінні культурних цінностей як конкретних об'єктів матеріальної та духовної культури, що мають історичне, художнє, наукове або інше суспільне значення та підлягають державній охороні.

Наведемо найбільш популярні визначення культурних цінностей у межах матеріально-культурного підходу, де вони визначаються як:

– об'єкти матеріальної та духовної культури, особливий вид цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове значення та необмежений потенціал зростання вартості у часі й підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України (Коваленко, 2015 : 17);

– рухомі пам'ятки історії та культури, що входять до державних та недержавних архівних, бібліотечних, музейних та інших фондів або зборів, а також нерухомі пам'ятки історії та культури – будівлі, споруди, унікальні в історико-культурному відношенні території та об'єкти (Кот, 2011 : 11-13);

– одиничні матеріальні об'єкти, що мають чітко визначені ознаки і існують незалежно від спостерігача; мають власника, але володіють властивостями життєвої значущості чи універсальної цінності (Шестаков, 2011);

– предмети матеріального та духовного світу, які мають у поданні суспільства культурну значущість (Подагайло, 2018).

Отже, у межах матеріально-предметного підходу культурні цінності розуміються як конкретні матеріальні або інституційно визначені нематеріальні об'єкти, що мають суспільно визнане історичне, художнє чи наукове значення та підлягають державній охороні. Культурна цінність набуває статусу предмета, який має чітко окреслені ознаки – історичну автентичність, унікальність,

художню або наукову значущість – і може бути ідентифікований, описаний, класифікований та включений до відповідних державних або професійних реєстрів. Визначальною рисою є інституційна верифікація цінності: її значущість підтверджується експертним середовищем і закріплюється нормативно-правовими актами, що надає їй спеціального правового режиму охорони. Водночас акцент робиться на функції збереження, відтворення та передачі культурних надбань наступним поколінням.

Соціально-аксіологічний підхід ґрунтується на розумінні культурних цінностей як соціально визнаних ідеалів, норм та ціннісних орієнтацій, що формуються в процесі колективної діяльності та виступають мотивуючим чинником поведінки і життєвого вибору людини. На відміну від матеріально-предметного підходу, де акцент робиться на предметному носії культурної цінності, соціально-аксіологічний підхід концентрується на значущості культурних цінностей у свідомості та практиці суспільства.

У межах цього підходу культурні цінності сприймаються не як матеріальні об'єкти, а як суб'єктивно і соціально значущі смисли, що регулюють поведінку індивідів і визначають пріоритети їх діяльності. Вони виступають критерієм оцінки подій, явищ, вчинків і творів культури, забезпечуючи нормативну координацію взаємодії членів суспільства і підтримуючи соціальну стабільність. Слушною є думка В. Шестакової, що культурні цінності становлять особливий різновид ідеалу, що склався в цивілізації та безпосередньо пережита людьми форма їхнього ставлення до загальнозначущих зразків культури, що має характер проєктної реальності та існуюча в ситуації життєвого вибору тих чи інших практично значущих зразків (Шестакова, 2011).

Ціннісно-нормативний підхід акцентує мотиваційну функцію культурних цінностей, підкреслюючи, що вони визначають цілі, пріоритети та способи досягнення значущих результатів, формуючи основу морального і етичного

вибору. При цьому культурні цінності є динамічними та контекстуально обумовленими, оскільки вони відображають історично сформовані, але водночас змінні пріоритети суспільства, що адаптуються до культурних трансформацій і глобалізаційних процесів.

Ш. Шварц визначає культурні цінності як спільні уявлення про те, що є добрим і бажаним у культурі, тобто це своєрідні культурні ідеали; вони є «словником соціально схвалених цілей, що використовуються для мотивації дій, а також для вираження та обґрунтування обраних рішень» (Schwartz, 1999; 2011 : 26; 139).

Культурні цінності відіграють значну роль у функціонуванні суспільств та їхніх соціальних інститутів (Knafo, Roccas, & Sagiv, 2011 : 180-182). Вони є стандартами, що визначають дії (De Mooij, 2017), керують тим, як окремі особи, у тому числі, політичні діячі та управлінці обирають, оцінюють та пояснюють свою поведінку.

Хоча ці ціннісні орієнтації є відносно стабільними, вони можуть змінюватися, коли потрібна адаптація до нових соціальних або екологічних умов (Schwartz, 2006; 2007).

У наукових розвідках О. Гавелі підкреслено, що культурні цінності є змістоутворювальним чинником розвитку української культури та виховання молодого покоління (Гавеля, 2018 : 10).

Якщо мова йдеться про особистість, то культурні цінності у межах соціально-аксіологічного підходу виступають ключовим компонентом формування світогляду, моральної свідомості та культурної ідентичності людини, визначаючи духовні орієнтири і соціально значущі установки індивіда. Методологічно цей підхід спирається на аксіологію, соціальну психологію та педагогічні концепції ціннісного виховання, що забезпечує комплексне

розуміння культурних цінностей як чинників формування поведінки, світогляду і соціальної інтеграції особистості.

Перевагами ціннісно-аксіологічного підходу вважаємо можливість врахування суб'єктивного та соціального виміру культурних цінностей, пояснення їх мотиваційної функції, формування системи ціннісного виховання та аналізу культурних змін.

Таким чином, означений підхід дозволяє розглядати культурні цінності як колективно сформовані норми, ідеали та орієнтири, що забезпечують мотивацію дій, соціальну координацію та формування духовної та культурної ідентичності особистості, доповнюючи матеріальний підхід через розкриття соціального і смислового виміру феномену культурних цінностей.

І, нарешті, *результативно-творчий* підхід до розуміння культурних цінностей ґрунтується на трактуванні їх як найвищого результату творчої діяльності людини, який набуває суспільного визнання та слугує еталоном для наступних поколінь. У межах цього підходу культурна цінність постає як результат інтелектуальної, художньої, наукової або технологічної творчості, що відображає ступінь розвитку культури у певний історичний період і демонструє вершину людського самовираження. Основною характеристикою такого підходу є оцінка культурної цінності через її якість, унікальність та значущість для розвитку суспільства, що визначається не тільки об'єктивними ознаками твору, але й його здатністю формувати культурні стандарти та орієнтири для майбутніх поколінь.

Так, Т. Каткова зазначає, що культурні цінності – це найкращий творчий результат людської праці у певний період, загально визнаний у національному чи міжнародному значенні, який є певним еталоном для наступних поколінь; результат творчого самовираження людини (Каткова, 2005 : 149-150). Такі цінності здатні у тій чи іншій мірі задовольнити духовні чи естетичні потреби

людини і одночасно містять у собі художню чи наукову, меморіальну чи іншу культурну цінність.

В. Холодок підкреслює, що культурні цінності створені людиною та наповнені нею певним змістом, що мають особливе значення для суспільства та наступних поколінь (Холодок, 2012 : 362-363).

Як бачимо, у результативно-творчому підході акцент робиться на еталонності культурної цінності: твір або об'єкт культури визнається цінністю завдяки здатності впливати на розвиток суспільних смислів, формувати естетичні, моральні та інтелектуальні орієнтири, а також забезпечувати передачу культурного досвіду від одного покоління до іншого. Він підкреслює взаємозв'язок культурної цінності із процесом творчого самовираження людини, демонструючи, що цінність існує не лише як предмет, а як результат інтелектуальної та духовної діяльності, який впливає на формування культурних стандартів та суспільних ідеалів.

Уважаємо, що результативно-творчий підхід дає можливість оцінити культурні об'єкти за їхнім внеском у розвиток культури і цивілізації, а також визначити ролі творчості у формуванні культурної ідентичності суспільства. Тож, такий підхід до розуміння культурних цінностей дозволяє розглядати культурні цінності як вершину людської творчості, що відображає найкращі досягнення культури певної епохи, загально визнані у національному або міжнародному масштабі і здатні слугувати еталоном для майбутніх поколінь, підкреслюючи їхню роль у формуванні культурної та духовної спадщини суспільства.

Узагальнення зазначених підходів дозволяє визначити культурні цінності як цілісний феномен, що поєднує предметний, смисловий і творчо-результативний виміри: вони існують як конкретні об'єкти спадщини, як соціально визнані норми та ідеали і як творчі досягнення, здатні формувати

культурні стандарти суспільства. Саме така інтегративна інтерпретація створює методологічне підґрунтя для їх осмислення у педагогічному контексті.

Отже, у межах нашого дослідження сутність категорії «культурні цінності» визначаємо як сукупність матеріальних та духовних цінностей, що притаманні конкретному народу, етносу та виражені як у матеріальних об'єктах (цінні культурні об'єкти, витвори мистецтва, пам'ятки архітектури та монументального мистецтва) так і відображені на ментальному рівні (мова, традиції, специфічні якості особистості, властиві тому чи іншому народові).

У площині професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи це означає необхідність формування культурних цінностей не лише як знань про об'єкти культурної спадщини, а й як внутрішньо прийнятих ціннісних орієнтацій, що забезпечують здатність до творчого відтворення й трансляції культурного досвіду молодшому поколінню. Майбутній педагог початкової ланки має усвідомлювати культурні цінності як основу власної професійної ідентичності, морального вибору та педагогічної діяльності, оскільки саме він виступає посередником між культурною спадщиною, суспільства та учнем.

Узагальнюючи погляди науковців на види культурних цінностей висновкуємо, що їх доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних вимірах – широкому (соціокультурному) та вузькому (особистісно-поведінковому).

У широкому, соціокультурному розумінні, культурні цінності постають як макрорівень культури народу загалом. Вони охоплюють мову, традиції, звичаї й обряди, історичну пам'ять, мистецтво, національні символи, ідентичність та інші складники духовної і матеріальної спадщини. У цьому вимірі культурні цінності виконують функцію збереження й відтворення культурного досвіду суспільства, забезпечують спадкоємність поколінь та формують основу національної самосвідомості. Для вчителя початкової школи цей рівень має особливе значення, адже саме він виступає носієм і транслятором культури

народу, а через освітній процес учень вперше системно входить у культурний простір суспільства. Відповідно, культурна місія педагога закріплена на нормативному рівні – у Законі України «Про освіту» (ЗУ «Про освіту», 2017), Державному стандарті початкової освіти (Державний стандарт, 2025) та концептуальних засадах Нової української школи (Концепція НУШ, 2016), які визначають формування культурної та громадянської ідентичності як одне з ключових завдань освіти.

Водночас у вузькому, особистісно-поведінковому розумінні культурні цінності функціонують як мікрорівень культури – внутрішньо засвоєна система орієнтирів, що визначає стиль поведінки та професійної діяльності особистості. Вони проявляються у культурі спілкування, педагогічному такті, етичній поведінці, здатності до гуманної взаємодії з дитиною, дотриманні норм професійної етики. У цьому аспекті культурні цінності набувають характеру регуляторів щоденної діяльності педагога, визначаючи не лише зміст його професійних дій, а й морально-ціннісну атмосферу освітнього середовища.

Таким чином, культурні цінності в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи мають розглядатися як інтегративне утворення, що поєднує макрорівень національно-культурної спадщини та мікрорівень особистісної культури поведінки й професійної етики. Їх формування передбачає не лише засвоєння знань про культуру народу, а й глибоку внутрішню інтеріоризацію ціннісних орієнтирів, що забезпечують готовність майбутнього педагога бути одночасно носієм культури та прикладом культурної поведінки для молодших школярів.

Отже, логічним продовженням теоретичного аналізу є звернення до проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як складової їхньої професійної підготовки, що передбачає інтеграцію знань про культурну спадщину, розвиток ціннісно-сміслової сфери особистості та стимулювання творчої активності у процесі педагогічної освіти.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки відсутні окремі дисертаційні дослідження чи ґрунтовні наукові роботи, які б безпосередньо фокусувалися на формуванні культурних цінностей саме у майбутніх учителів початкової школи. Існуючі наукові розробки здебільшого розглядають окремі аспекти професійної підготовки, компетентностей або ціннісно-мотиваційних компонентів, не виділяючи культурні цінності як автономну категорію педагогічного дослідження.

Водночас, у контексті педагогічної теорії та аксіології культурні цінності доцільно розглядати як інтегровану сукупність загальнокультурних, моральних, національно-культурних та соціально-культурних цінностей, які формують цілісну культурну свідомість майбутнього вчителя початкової школи. Такий підхід дозволяє трактувати культурні цінності не лише як абстрактні орієнтири, а як комплекс рис, знань і ставлень, що забезпечують формування морально-етичної, національно свідомої та соціально відповідальної особистості педагога, здатної ефективно виховувати дітей у дусі гуманності, толерантності, патріотизму та громадянської активності.

Перш за все зупинимось на аналізі робіт, де акцент зроблено на *загальнокультурних та моральних* цінностях у майбутнього вчителя початкової школи, що є ключовим компонентом розвитку його культурних цінностей.

Загальнокультурні цінності, такі як добро, справедливість, чесність, повага до інших, співчуття, відповідальність, є універсальними орієнтирами, які забезпечують формування у вчителя етичного та гуманістичного світогляду, а також здатність критично оцінювати власні дії і дії оточуючих у соціальному та професійному контексті (Бех, 1997). Вони формують основу культурної зрілості педагога, визначають його ставлення до навчальних традицій, моральних норм суспільства та культурних стандартів.

З іншого боку, моральні цінності інтегруються у систему культурних цінностей, виконуючи функцію етичного фільтру, через який педагог сприймає, оцінює та передає культурні надбання. Наприклад, повага до інших культур, толерантність і співпраця з колегами та учнями є не лише соціальними навичками, а й культурними проявами моральної свідомості (Молнар, 2022). Таким чином, формування моральних цінностей забезпечує здатність майбутнього вчителя стати носієм культурних ідеалів, які він транслює учням через власну поведінку, професійну діяльність і приклад особистої етики.

Підтвердження цієї позиції знаходимо у дисертаційній роботі К. Івашко, яка досліджує формування моральної культури майбутнього вчителя початкової ланки. Авторка розглядає моральну культуру як інтегративну характеристику особистості, яка включає ціннісні орієнтації, етичні принципи поведінки, мотивацію до морально-етичної діяльності, практичні навички відповідальної взаємодії з учнями, колегами та батьками, а також готовність діяти в умовах різних соціальних ситуацій. Таким чином, моральна культура в дисертації визначається не лише як знання про добро та справедливість, але як стійка система цінностей і способів поведінки, здатна реалізуватися у професійному середовищі. Учені виділяють низку ключових загальнолюдських цінностей, що становлять основу моральної культури майбутніх учителів початкової школи, зокрема: добро і співчуття, чесність і відповідальність, справедливість і толерантність, повагу до гідності кожної особистості (Івашко, 2024).

У монографії Е. Заредінової загальнокультурні та моральні цінності майбутнього педагога розглядаються у структурі соціокультурних цінностей, до яких авторка зараховує гуманізм, добро, справедливість, гідність, відповідальність, чесність і толерантність. Такі цінності, на думку вченої, становлять основу моральної саморегуляції особистості та визначають її поведінку в соціумі та під час професійної діяльності (Заредінова, 2020).

У контексті професійних цінностей С. Єрмакова виділяє такі загальнокультурні цінності: гуманістична спрямованість, відповідальність, толерантність та справедливість (Єрмакова, 2003). Вони відображають рівень культурної зрілості особистості вчителя початкової школи, визначають його моральну позицію та характер взаємодії з учнями, колегами й суспільством. Тож, формування означених цінностей у підготовці майбутніх учителів водночас є процесом становлення їхньої культурної ідентичності та інтеграції в систему загальнолюдських культурних орієнтирів.

Зазначимо, що на толерантності, у тому числі, до інших культур та релігій наголошує у своїй монографії Т. Молнар, яка вважає, що успішний сучасний учитель повинен не лише мати професійні знання, а й бути носієм ціннісних орієнтацій, що забезпечують ефективну взаємодію з учнями різних культур. На думку ученої, майбутній учитель повинен бути здатним до толерантної поведінки, поважати культурну і мовну самобутність кожної дитини, сприяти становленню повага-орієнтованому освітньому середовищу (Молнар, 2022).

Подібна думка простежується в монографії В. Андрущенко, В. Гончарова, В. Молодиченко, Л. Панченко, де гуманізм, толерантність та відповідальність трактуються як провідні цінності культури з одного боку, з іншого – як ядро сучасної освіти (Андрущенко, Гончаров, Молодиченко & Панченко, 2017).

У дисертації М. Федоренко визначено відповідальність та доброзичливість серед провідних загальнокультурних цінностей в системі ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи (Федоренко, 2010).

Отже, до провідних загальнокультурних та моральних цінностей у структурі культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи зараховуємо: гуманістичну позицію, справедливість, відповідальність та толерантність.

Національно-культурні цінності є невід’ємною складовою системи культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи, оскільки вони визначають його ставлення до власної національної ідентичності, культурної спадщини та традицій. До таких цінностей належить:

– українська мова як носій історичної пам’яті та культурних традицій (Безугла, 2015);

– народні традиції та обряди, які сприяють розвитку поваги до культурного спадку та історії народу, а також дають можливість педагогові інтегрувати ці елементи у навчальний процес для виховання ціннісного ставлення дітей до культури (Заредінова, 2020);

– мистецтво та художні цінності, зокрема: література, музика, живопис та театр, що сприяють формуванню естетичного смаку в майбутніх учителів і розвитку їх здатності передавати естетичні орієнтири учням, що є важливим компонентом культурної компетентності (Безугла, 2015);

– любов до Батьківщини, історична пам’ять і знання про видатних діячів культури та науки, що дозволяють майбутньому вчителю формувати у учнів усвідомлення власної національної приналежності, виховувати патріотизм і повагу до минулого (Паршук, 2006). Крім того, культурні символи, пам’ятки архітектури та історичні місця сприяють формуванню ціннісного ставлення до матеріальної та духовної спадщини, розвитку культурної свідомості та відповідального ставлення до традицій;

– національна свідомість (Антонова, 2003).

Узагальнюючи систему національно-культурних цінностей майбутнього вчителя початкової ланки, до провідних можна віднести: любов до Батьківщини, повагу до історичної пам’яті, культури та науки, володіння рідною мовою.

Національно-культурні цінності виконують одночасно кілька функцій: аксіологічну, забезпечуючи формування морально-ціннісних орієнтирів і

усвідомлений вибір пріоритетів; соціалізаційну, готуючи педагога до активної участі у культурному та громадському житті; освітню, через передачу знань та цінностей у навчальному процесі; та естетичну, сприяючи розвитку художньо-естетичного сприйняття світу.

Таким чином, національно-культурні цінності визначають професійну і культурну зрілість майбутнього вчителя, його здатність бути носієм культурних ідеалів та ефективно виховувати дітей у дусі національної та загальнолюдської культури. Тож, провідними національно-культурними цінностями майбутнього вчителя початкової школи можна визначити: патріотизм, повагу до культурної спадщини, знання мови та традицій та бажання зберегти та примножити їх.

Соціально-культурні та громадянські цінності також є однією з ключових складових системи культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи, оскільки вони визначають його ставлення до суспільства, громадського життя та правових норм, формують активну позицію в соціумі і забезпечують усвідомлене виконання громадянських обов'язків.

До таких цінностей належать: повага до прав і свобод людини, толерантність, здатність до співпраці та взаємодії, демократичні принципи та соціальна відповідальність (Безугла, 2015; Концепція НУШ, 2016).

Формування у майбутнього педагога початкової ланки цих цінностей сприяє розвитку в нього громадянської свідомості, уміння брати участь у колективних рішеннях та навчати дітей повазі до законів і норм суспільства. Соціально-громадянські цінності визначають поведінку вчителя у класі і поза його межами, сприяючи створенню демократичного та партнерського освітнього середовища, у якому кожна дитина відчуває свою значущість і відповідальність перед колективом (Денисенко, 2005).

Громадянські цінності, інтегровані у систему культурних цінностей, виступають основою для розвитку громадянської компетентності педагога, його

культурної свідомості та здатності формувати у школярів активну життєву позицію, відповідальне ставлення до оточуючих і готовність діяти у відповідності з нормами гуманності, справедливості та соціальної етики. Водночас, вони тісно пов'язані з національно-культурними та загальнолюдськими цінностями, оскільки утворюють комплексну систему орієнтирів, що забезпечує формування цілісної, гармонійно розвиненої особистості вчителя, здатної виховувати дітей у дусі культурної, соціально відповідальної та морально свідомої поведінки.

Слушними в цьому контексті є міркування О. Цихмейструк щодо формування громадянської компетентності майбутніх учителів початкової школи, що розглядається ученою як інтегративна якість особистості, що ґрунтується на системі цінностей, переконань і світоглядних орієнтацій. Саме тому її зміст безпосередньо пов'язаний із формуванням культурної свідомості майбутнього вчителя, його національної ідентичності, поваги до історико-культурної спадщини та готовності діяти відповідально в демократичному суспільстві (Цихмейструк, 2023).

У контексті культурних цінностей важливим є те, що підготовка майбутнього вчителя початкової школи у роботах О. Цихмейструк орієнтується на засвоєння гуманістичних і демократичних принципів, зокрема поваги до прав людини, гідності особистості, толерантності та соціальної справедливості. Уважаємо, такий підхід відповідає сучасним освітнім трансформаціям, зокрема концептуальним засадам НУШ, де громадянська та соціальна компетентності визначаються як ключові. Учена підкреслює важливість інтеграції культурологічного та громадянського компонентів у зміст професійної підготовки майбутнього вчителя початкової ланки. Крім того, професійна підготовка, на її думку, має спрямовуватися не лише на засвоєння теоретичних

знань, а й на формування культури мислення, педагогічної етики, правової культури та культури міжособистісної взаємодії.

Особливе значення має діяльнісний аспект, адже саме через участь у соціально значущих проєктах, педагогічну практику та інтерактивні форми навчання відбувається інтеріоризація культурних цінностей (Денисенко, 2005). У цьому процесі майбутній учитель навчається реалізовувати принципи демократії та партнерства в освітньому середовищі, що сприяє формуванню в нього відповідальної громадянської позиції. Водночас така підготовка створює підґрунтя для виховання у молодших школярів поваги до національної культури, традицій та символів держави.

Цінним для нашого дослідження є міркування Л. Дябел, яка до соціокультурних цінностей майбутніх фахівців відносить соціальну відповідальність (готовність до активної участі в житті суспільства та громади) та самореалізацію (власна мотивація до розвитку, зокрема, в професії) (Дябел, 2014).

Поділяємо думку ученої та вважаємо, що прагнення до саморозвитку й вдосконалення є однією з найважливіших культурних цінностей майбутнього педагога загалом та вчителя початкової школи, зокрема. Доказом цього є висновки В. Андрющенко, В. Гончарової, В. Молодиченко та Л. Панченко, які розглядають культурні цінності з погляду освіти та вважають, що саме тут відбувається передача накопиченого народом досвіду підростаючому поколінню. Головною культурною цінністю вчені вважають освіченість та прагнення до підвищення її рівня на кожному життєвому етапі (Андрющенко, Гончаров, Молодиченко & Панченко, 2017).

Отже, соціокультурними цінностями майбутнього вчителя початкової школи можна вважати: демократичність, соціальну відповідальність, здатність до

співпраці, активну громадянську позицію, здатність до саморозвитку та прагнення до самореалізації на благо суспільства.

Як бачимо, проведений теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що формування культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи є складним, багатовимірним і цілеспрямованим процесом, який інтегрує загальнокультурний, моральний, національно-культурний та соціально-громадянський компоненти професійної підготовки. Попри відсутність окремих комплексних досліджень, спеціально присвячених саме формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як самостійної педагогічної категорії, аналіз наукових праць засвідчує наявність потужного теоретичного підґрунтя для осмислення цієї проблеми.

Висновковуємо, що загальнокультурні та моральні цінності (гуманізм, справедливість, відповідальність, толерантність, чесність, повага до гідності особистості) формують етичний фундамент професійної діяльності педагога початкової ланки та забезпечують його здатність до моральної саморегуляції й рефлексивного осмислення власної педагогічної позиції. Національно-культурні цінності (патріотизм, повага до історичної пам'яті, рідної мови, традицій і культурної спадщини) визначають культурну ідентичність учителя та його готовність транслювати молодшим школярам духовні надбання народу. Соціально-культурні й громадянські цінності (демократичність, соціальна відповідальність, активна громадянська позиція, здатність до співпраці, повага до прав людини) забезпечують інтеграцію майбутнього вчителя початкової школи у сучасний суспільний простір і сприяють формуванню в нього громадянської компетентності.

Важливим є те, що всі зазначені групи цінностей функціонують не ізольовано, а у взаємозв'язку, утворюючи цілісну систему культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи. Їх інтеріоризація відбувається у процесі

професійної підготовки через інтеграцію культурологічного змісту освіти, педагогічну практику, рефлексивну діяльність, участь у соціально значущих проєктах та активну взаємодію в освітньому середовищі.

Узагальнимо погляди українських науковців на проблему формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та їх класифікацію у вигляді таблиці (таблиця 1.1.).

Таблиця 1.1.

Класифікація культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у роботах українських дослідників

Група культурних цінностей	Змістові характеристики	Ключові цінності	Функції у професійній підготовці	Автори
Загальнокультурні та моральні	Формують етичний і гуманістичний світогляд майбутнього вчителя поч.шк.	Гуманізм, справедливість, чесність, відповідальність, толерантність, повага до гідності, співчуття	Моральна саморегуляція, розвиток рефлексії, формування педагогічної етики	В. Андрущенко, В. Гончаров, Е. Заредінова, К. Івашко, С. Єрмакова, В. Молодиченко, Т. Молнар, Л. Панченко
Національно-культурні	Визначають культурну ідентичність і національну свідомість учителя поч.шк.	Патріотизм, любов до Батьківщини, повага до історичної пам'яті, знання рідної мови, традицій, культурної спадщини	Аксіологічна, соціалізаційна, освітня, естетична; формування культурної зрілості	М. Безугла, В. Денисенко, Е. Заредінова, С. Паршук

Соціально-культурні та громадянські	Відображають ставлення до суспільства, правових норм і демократичних принципів	Демократичність, соціальна відповідальність, повага до прав людини, здатність до співпраці, активна громадянська позиція	Розвиток громадянської компетентності, створення партнерського освітнього середовища	В. Денисенко О. Цихмейструк; Л. І. Дябел;
-------------------------------------	--	--	--	---

Отже, у межах нашого дослідження культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи будемо розуміти як інтегроване професійно-особистісне утворення, що поєднує в собі загальнокультурні, моральні, національно-культурні і соціально-громадянські орієнтири, переконання, знання, ставлення і способи поведінки, які визначають його культурну свідомість, професійну позицію та характер педагогічної взаємодії, забезпечують здатність бути носієм гуманістичних ідеалів, транслювати культурну спадщину й формувати ціннісні орієнтації молодших школярів.

Таким чином, узагальнення поданої класифікації цінностей майбутніх учителів початкової школи дає підстави розглядати їх як цілісну систему, що охоплює мотиваційні орієнтації особистості, знання про культурні цінності, досвід їх реалізації у діяльності та здатність до їх осмислення й переоцінки. З огляду на це, структуру культурних цінностей доцільно представити через взаємопов'язані компоненти, які відображають різні аспекти їх функціонування та прояву. Аналіз наукових джерел дає можливість визначити структуру культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи через такі складові: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризує внутрішню спрямованість майбутнього вчителя початкової школи на засвоєння, прийняття та реалізацію культурних цінностей у професійній діяльності. Він охоплює систему особистісно значущих мотивів, потреб, інтересів і переконань, що спонукають здобувача до педагогічної діяльності на засадах гуманізму, справедливості, відповідальності й толерантності (Івашко, 2024).

У межах цього компонента виявляється ціннісне ставлення до людини як найвищої соціальної цінності, повага до гідності дитини, позитивне ставлення до педагогічної професії, усвідомлення значущості культурної спадщини, української мови, традицій та історичної пам'яті народу. Водночас він передбачає наявність громадянської позиції, патріотичних почуттів, готовності діяти на благо суспільства, прагнення до саморозвитку та професійного вдосконалення.

Тож, говоримо, про сформованість стійкого інтересу до культурологічних аспектів професії, позитивну мотивацію до педагогічної праці, орієнтацію на гуманістичні ідеали, усвідомлення значущості культурних цінностей у вихованні молодших школярів.

Когнітивний компонент відображає систему знань, уявлень і розуміння майбутнім учителем сутності культурних цінностей та способів їх реалізації у професійній діяльності. Він охоплює знання про загальнолюдські моральні норми, етичні принципи педагогічної взаємодії, культурну спадщину українського народу, національні традиції, мову, мистецтво, історію, а також основи демократичного суспільства, права людини та громадянські обов'язки.

Важливим складником цього компонента є усвідомлення ролі культурних цінностей у формуванні особистості молодшого школяра, знання сучасних підходів до громадянського, морального й національно-патріотичного виховання

учнів, розуміння значення міжкультурного діалогу та толерантної комунікації в освітньому середовищі (Гречаник, 2020 : 107).

Діяльнісний компонент характеризує практичну готовність майбутнього вчителя початкової ланки реалізовувати культурні цінності у поведінці, спілкуванні та професійній діяльності. Він виявляється у здатності будувати педагогічну взаємодію на засадах поваги, партнерства, справедливості та доброзичливості; застосовувати культурологічний зміст у навчально-виховному процесі; інтегрувати елементи національної культури, мистецтва, традицій і мови у роботу з молодшими школярами.

До змісту цього компонента належить також уміння працювати в команді, конструктивно співпрацювати з учнями, батьками та колегами, брати участь у соціально значущих ініціативах, волонтерських і громадянських проєктах, демонструвати активну громадянську позицію. Важливим є вміння створювати демократичне, безпечне й толерантне освітнє середовище, у якому дитина відчуває повагу та підтримку.

І, нарешті, *рефлексивний компонент* відображає здатність майбутнього вчителя до самоаналізу, самоконтролю та осмислення власної професійної позиції крізь призму культурних цінностей. Він передбачає вміння оцінювати власні вчинки, поведінку, стиль спілкування, визначати відповідність особистих дій гуманістичним, моральним і громадянським нормам (Андрющенко, 2022).

У межах цього компонента майбутній педагог усвідомлює власну культурну ідентичність, рівень сформованості патріотизму, толерантності, відповідальності, готовності до співпраці та саморозвитку. Рефлексія сприяє корекції особистісних установок, подоланню стереотипів, розвитку емпатії та вдосконаленню професійної культури.

Таким чином, сформованість культурних цінностей майбутнього вчителя початкової школи постає як результат цілісної взаємодії зазначених компонентів,

які не існують ізольовано, а утворюють динамічну систему. Саме їх інтеграція забезпечує становлення вчителя як культурно зрілої особистості, здатної ефективно реалізовувати гуманістичні, національні та соціальні цінності у професійній діяльності та виховувати молодше покоління на засадах культури, моральності й громадянської відповідальності.

Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи є міждисциплінарною, охоплюючи філософські, психологічні, соціологічні й педагогічні підходи до осмислення аксіологічної складової професійної підготовки педагога. Цінності трактуються як значущі для особистості та суспільства ідеали, норми, переконання, смисли й орієнтири, які визначають спрямованість діяльності людини та регулюють її поведінку. Вони можуть мати різну природу – моральну, соціальну, економічну, політичну, релігійну тощо – і становлять основу світогляду особистості. Натомість, культурні цінності є видовим поняттям і відображають ту частину системи цінностей, що безпосередньо пов'язана з культурою як сферою духовного і соціального життя суспільства. Вони акумулюють історично сформовані духовні надбання народу, моральні норми, традиції, мову, мистецтво, національні й загальнолюдські ідеали, а також способи їх збереження і трансляції.

Співвідношення між поняттями можна визначити як співвідношення загального й особливого: усі культурні цінності є цінностями, але не всі цінності належать до культурних. У структурі особистості майбутнього вчителя початкової школи культурні цінності виступають конкретизованою формою реалізації загальної системи цінностей у професійно-педагогічній діяльності. Вони інтегрують моральні, національні та соціальні орієнтири, набуваючи професійного змісту й визначаючи здатність педагога бути носієм і транслятором культурних надбань суспільства.

Культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи розглядаються як інтегрована система загальнокультурних, моральних, національно-культурних, соціально-громадянських і професійно-особистісних орієнтирів, які забезпечують гуманістичну спрямованість педагогічної взаємодії, формування культурної ідентичності та готовність до трансляції духовних надбань суспільства молодшим школярам. Водночас установлено, що в наукових джерелах переважає фрагментарне висвітлення окремих аспектів означеної проблеми, тоді як цілісне теоретичне обґрунтування процесу формування культурних цінностей саме майбутніх учителів початкової школи потребує подальшого системного дослідження.

1.2. Методологічні засади формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО

Ґрунтовний аналіз проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи свідчить про її актуальність з одного боку, а з іншого – про відсутність розробленої методологічної основи даної проблеми.

У зв'язку з цим звернемося до ідей ціннісно-сислової освітньої парадигми (С. Бадер, О. Караман, В. Курило, Ю. Пелех, М. Починкова), яка сьогодні є однією з провідних у підготовці майбутніх педагогів загалом, та майбутніх учителів початкової школи зокрема (Kurylo, Karaman, Yurkiv, Pochynkova & Vader, 2023; Пелех, 2009). Зупинимось на провідних ідеях означеної парадигми у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців.

Передусім, ціннісно-сислова парадигма ґрунтується на розумінні освіти як процесу не лише передачі знань, а становлення особистості, її духовного світу, системи цінностей і життєвих смислів. У центрі цієї парадигми перебуває людина як унікальна особистість, здатна до самопізнання, саморозвитку та свідомого

вибору власних життєвих і професійних орієнтирів (Пелех, 2009).

Важливою ідеєю є смислотворчий характер навчання. Засвоєння знань і досвіду відбувається ефективно тоді, коли здобувач бачить особистісний смисл у навчальній діяльності, усвідомлює значущість майбутньої професії та співвідносить набуті знання з власними потребами й життєвими цілями (Бадер, 2020а). Саме тому навчання має спонукати до рефлексії, пошуку відповідей на важливі питання, осмислення власного досвіду, а сам освітній процес має бути спрямований на формування гуманістичних, моральних, громадянських, культурних і професійних цінностей, які визначають поведінку людини та її ставлення до себе, інших людей, суспільства й праці. Знання в цьому контексті виступають не самоціллю, а засобом осмислення світу та побудови власної системи переконань (Пелех, 2009).

Ще однією провідною ідеєю є суб'єктність особистості. Здобувач освіти розглядається як активний учасник освітнього процесу, а не пасивний споживач інформації. Він здатний самостійно оцінювати явища дійсності, приймати рішення, відповідати за власний вибір, творити нові смисли та цінності.

Суттєве значення має ідея діалогічності освіти. Формування цінностей і смислів відбувається у взаємодії з іншими людьми, культурою, суспільством. Через діалог, співпрацю, обмін думками людина вчиться розуміти іншу позицію, проявляти толерантність, повагу та здатність до співжиття в багатокультурному середовищі (Ліннік, 2016).

Не менш важливою є ідея культуровідповідності освіти, згідно з якою навчання має спиратися на національні традиції, історичну пам'ять, духовну спадщину народу та водночас бути відкритим до загальнолюдських цінностей і міжкультурного діалогу (Бех, 2017).

Отже, провідні ідеї ціннісно-смислової парадигми полягають у визнанні пріоритету особистості, домінуванні цінностей у змісті освіти, смислотворчому

характері навчання, розвитку суб'єктності, діалогічності та культуровідповідності освітнього процесу. Саме ці ідеї забезпечують цілісний розвиток майбутнього фахівця як професіонала і носія культури. Проблему формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи ми розглядаємо крізь призму ідей ціннісно-сміслової парадигми, що виступає поліпарадигмальним концептом, та уміщує низку наукових підходів: аксіологічний, культурологічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, середовищний, діяльнісно-рефлексивний.

Так, *аксіологічний підхід* (С. Бадер (Бадер, 2019; 2020а), І. Бех (Бех, 1997б), В. Лаппо (Лаппо, 2015а; 2018), Н. Ткачова (Ткачова, 2006) є провідним при розгляді проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Формування всього спектра цінностей у здобувачів – одне з пріоритетних завдань вишу з точки зору аксіології. Водночас сам здобувач та комунікація в системах «здобувач – здобувач», «викладач – здобувач» розглядаються як цінність та взаємообмін сенсами в освітньому процесі, у тому числі, у процесі соціально-гуманітарної роботи.

У межах аксіологічного підходу особлива увага приділяється формуванню ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів початкової ланки, їхнього ставлення до людини, культури, суспільства та професійної діяльності. Відповідно, підготовка майбутніх учителів початкової школи має спрямовуватися не лише на оволодіння знаннями з педагогіки, психології та методик навчання, але й на розвиток ціннісного ставлення до культурної спадщини, національних традицій, гуманістичних і демократичних ідеалів. Як бачимо, таке розуміння освітнього процесу співзвучне провідним постулатам ціннісно-сміслової парадигми освіти.

Особливу роль у реалізації аксіологічного підходу відіграє соціально-гуманітарна роботи у ЗВО, яка охоплює залучення здобувачів до культурно-

просвітницькій діяльності, громадських ініціатив, волонтерських проєктів та інших форм активності. Саме в процесі соціально-гуманітарної роботи створюються умови для формування культурної свідомості майбутніх учителів початкової школи, їхнього розуміння значення духовних і моральних цінностей у житті людини та суспільства.

Культурологічний підхід (Н. Гречаник (Гречаник, 20200, Е. Муртазієв (Муртазієв, 2014), О. Олійник (Олійник, 2006), О. Савченко (Савченко, 2012), Г. Чередніченко (Чередніченко, 2011) орієнтує на підготовку такого майбутнього фахівця, у тому числі, майбутнього вчителя початкової школи, який стане носієм та транслятором культурних цінностей суспільства, держави, нації. Відповідно, зміст освіти та освітнє середовище ЗВО мають бути орієнтовані не лише на підготовку фахівця до майбутньої професії, а й на формування у нього стійких культурних цінностей. У підготовці майбутніх учителів початкової школи цей підхід відіграє особливу роль, оскільки педагог виступає не лише носієм знань, а й провідником культурних цінностей, традицій і норм суспільства.

Сутність культурологічного підходу полягає у розгляді освіти як складової культури та, водночас, як механізму її збереження і трансляції. У межах цього підходу освітній процес розглядається як процес входження особистості в культурний простір суспільства, засвоєння нею культурних норм, цінностей, традицій і способів діяльності. Тому підготовка майбутніх учителів початкової школи повинна передбачати не лише формування професійних знань і вмінь, але й розвиток їхньої загальної та педагогічної культури, культурної свідомості, естетичного смаку, духовності та національної ідентичності.

Важливим аспектом культурологічного підходу є формування у майбутніх учителів здатності до культурної інтерпретації педагогічної діяльності. Це означає, що педагогічна діяльність розглядається як особлива форма культурної взаємодії, у межах якої відбувається передавання культурних

цінностей, норм і традицій від покоління до покоління. Майбутній учитель початкової ланки повинен усвідомлювати свою роль як посередника між культурою суспільства та дитиною, сприяти формуванню у молодших школярів поваги до національної культури, історії, мови, традицій і духовних надбань народу.

Суб'єкт-суб'єктний підхід (О. Ліннік (Ліннік, 2014; 2016), Т. Яковшина (Яковшина, 2015) підкреслює специфіку взаємодії між викладачами та здобувачами у процесі формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Як було зазначено вище, цінності, зокрема культурні, неможливо нав'язати особистості, тобто авторитарна позиція викладача ЗВО повністю виключається під час інтеракції.

У контексті формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи суб'єкт-суб'єктний підхід передбачає організацію взаємодії між викладачами, едвайзерами (кураторами), організаторами соціально-гуманітарної роботи та здобувачами на засадах партнерства, співпраці, взаємної поваги та діалогу. У такій взаємодії кожен учасник освітнього процесу виступає активним носієм власного досвіду, поглядів і цінностей, що створює умови для взаємного збагачення культурного та духовного потенціалу особистості. Це сприяє формуванню у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до власного розвитку та усвідомлення значущості культурних і моральних орієнтирів у професійній діяльності.

Особливу роль у реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу відіграє соціально-гуманітарна робота у ЗВО, яка за своєю суттю є різновидом виховної діяльності, спрямованої на розвиток особистості здобувача, формування його ціннісних орієнтацій, соціальної активності та громадянської позиції. На відміну від навчальної діяльності, соціально-гуманітарна робота не пов'язана безпосередньо з опануванням навчальних дисциплін, а реалізується через

різноманітні позааудиторні форми діяльності: культурно-просвітницькі заходи, студентські ініціативи, волонтерські проекти, тематичні зустрічі, дискусії, творчі та громадські заходи. Саме у таких формах діяльності здобувачі отримують можливість проявляти власну активність, ініціативу та творчість, що відповідає принципам суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У межах суб'єкт-суб'єктного підходу важливим є створення умов для активної участі майбутніх учителів початкової школи у плануванні та організації соціально-гуманітарної роботи. Залучення майбутніх фахівців до організації культурних, соціальних і громадських заходів сприяє розвитку їхньої відповідальності, комунікативних умінь, здатності до співпраці та лідерства. Водночас така діяльність формує у здобувачів досвід демократичної взаємодії, взаємоповаги та колективної творчості, що є важливими складниками педагогічної культури майбутнього вчителя.

Суттєвим результатом реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу є формування у майбутніх учителів досвіду партнерської взаємодії (Єпіхіна, 2022), який вони зможуть переносити у свою подальшу професійну діяльність у початковій школі. Усвідомивши значення діалогу, взаємної поваги та співпраці у власному освітньому досвіді, майбутні педагоги зможуть будувати освітній процес у школі на засадах гуманізму, довіри та підтримки особистісного розвитку кожної дитини.

У руслі *компетентнісного підходу* (І. Бех (Бех, 2009), Н. Бібик (Бібик, 2004), О. Дубасенюк (Дубасенюк, 2003), С. Мартиненко (Мартиненко, 2014), О. Пометун (Пометун, 2004), О. Тракалюк (Тракалюк, 2012), О. Шапран (Шапран, 2013)) проблема формування цінностей нерозривно пов'язана з професійними цінностями, частина з яких одночасно є і культурними. Крім того, найважливіше завдання – формування культурних цінностей майбутніх учителів

початкової школи – не виключає, а взаємодоповнює процес формування ключових компетентностей майбутнього педагога-початківця.

У процесі формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи компетентнісний підхід передбачає розвиток культурної компетентності здобувачів, яка охоплює знання про культурну спадщину суспільства, розуміння значення культурних традицій, здатність до міжкультурної комунікації та готовність діяти відповідно до загальнолюдських і національних цінностей (Денисенко, 2005). Формування такої компетентності є важливою умовою підготовки педагога, здатного виступати носієм культури та передавати культурний досвід молодшому поколінню.

Залучення здобувачів до активної соціально-гуманітарної діяльності сприяє розвитку їхніх комунікативних, організаційних і лідерських умінь, формує здатність працювати у колективі, відповідально ставитися до виконання соціальних ролей та усвідомлювати значущість культурних і суспільних цінностей (Заредінова, 2020; Коваль, 2009). Така діяльність дозволяє майбутнім педагогам не лише засвоювати певні цінності на теоретичному рівні, а й реалізовувати їх у практичній діяльності, що відповідає основним принципам компетентнісного підходу.

Крім того, компетентнісний підхід передбачає формування у майбутніх учителів початкової ланки здатності переносити набутий досвід у подальшу професійну діяльність. Усвідомлюючи значення культурних цінностей і соціальної активності у власному розвитку, майбутні педагоги зможуть ефективно формувати ці якості у молодших школярів, створюючи сприятливі умови для їхнього культурного та соціального становлення.

Отже, компетентнісний підхід у контексті формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО спрямований на розвиток у здобувачів системи

ключових і професійних компетентностей, що забезпечують їхню готовність до культурно орієнтованої педагогічної діяльності. Реалізація цього підходу сприяє підготовці педагогів, які здатні ефективно поєднувати знання, цінності та практичний досвід у професійній діяльності, виступаючи активними носіями культури та духовних орієнтирів сучасного суспільства.

Середовищний підхід (М. Братко (Братко, 2014), В. Желанова (Желанова, 2012), О. Ярошинська (Ярошинська, 2011)) допомагає розглянути проблему формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в освітньому просторі вишу, а саме в процесі соціально-гуманітарної роботи. Очевидно, що кожен заклад освіти має свою історію, традиції, цінності, крім того, вища школа є транслятором цінностей суспільства, держави, конкретної культури, нації, що відображається у змісті освіти. Саме тому освітнє середовище вишу має значний потенціал у формуванні культурних цінностей майбутніх фахівців.

Освітнє середовище ЗВО охоплює систему соціальних, культурних, комунікативних і організаційних умов, у межах яких відбувається становлення особистості майбутнього педагога. До його складників належать міжособистісні взаємини у колективі, традиції закладу освіти, культурно-освітній простір, можливості для творчої та громадської діяльності, а також різноманітні форми соціально-гуманітарної роботи (Братко, 2014).

У контексті формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи середовищний підхід передбачає створення такого освітнього середовища, яке сприятиме розвитку духовної культури, гуманістичних орієнтацій, громадянської відповідальності та національної свідомості здобувачів. Важливим є формування атмосфери взаємоповаги, співпраці, толерантності та відкритості до культурного різноманіття. У такому середовищі

здобувачі отримують можливість не лише засвоювати певні цінності, але й реалізовувати їх у практичній діяльності та міжособистісній взаємодії.

Середовищний підхід також передбачає інтеграцію різних елементів освітнього простору ЗВО з метою забезпечення цілісного впливу на формування особистості майбутнього вчителя початкової ланки. Важливими складниками такого середовища є традиції закладу освіти, символіка, культурні події, спільні творчі ініціативи, які сприяють формуванню почуття належності до академічної спільноти та розвитку корпоративної культури. Участь здобувачів у цих процесах сприяє формуванню їхньої громадянської позиції, культурної ідентичності та відповідального ставлення до суспільних цінностей.

Крім того, середовищний підхід сприяє формуванню у майбутніх учителів досвіду створення позитивного освітнього середовища, який вони зможуть використовувати у подальшій професійній діяльності. Усвідомлюючи значення середовища у власному розвитку, майбутні педагоги набувають розуміння важливості створення сприятливого психологічного та культурного простору у початковій школі, що забезпечує гармонійний розвиток дитини, формування її ціннісних орієнтацій і соціальних компетентностей.

І, нарешті, використання *діяльнісно-рефлексивного* підходу обумовлено активною природою інтеріоризації цінностей (Т. Антоненко (Антоненко, 2019), С. Бадер (Бадер, 2020а), Ю. Пелех (Пелех, 2009) шляхом залучення у різні види діяльності: навчальну, виховну, волонтерську, суспільно-корисну, квазіпрофесійну тощо.

Сутність діяльнісно-рефлексивного підходу (В. Желанова (Желанова, 2013), І. Княжева (Княжева, 2019), О. Пометун (Пометун, 2021) полягає у поєднанні двох взаємопов'язаних компонентів: діяльності та рефлексії. Діяльність розглядається як основний спосіб розвитку особистості, у межах якого здобувачі набувають досвіду соціальної взаємодії, організації спільної роботи,

реалізації власних ініціатив та прояву творчого потенціалу. Водночас рефлексія забезпечує осмислення цього досвіду, аналіз власних дій, оцінювання результатів діяльності та усвідомлення значущості набутих знань, умінь і цінностей. Така інтеграція діяльності й рефлексії сприяє глибшому засвоєнню соціального та культурного досвіду, формуванню відповідального ставлення до власного розвитку та професійної діяльності.

У контексті формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи діяльнісно-рефлексивний підхід передбачає залучення здобувачів до різноманітних форм соціально-гуманітарної роботи, у межах яких вони мають можливість реалізовувати власну активність, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього середовища та брати участь у суспільно значущих ініціативах. Така діяльність може включати організацію та проведення культурно-просвітницьких заходів, участь у волонтерських проєктах, громадських акціях, творчих ініціативах, діяльність у межах здобувацького самоврядування, а також реалізацію різноманітних соціальних і культурних проєктів. Участь у цих видах діяльності сприяє формуванню у здобувачів соціальної відповідальності, комунікативних умінь, здатності до співпраці та усвідомлення значущості культурних і духовних цінностей.

Важливим складником діяльнісно-рефлексивного підходу є створення умов для рефлексивного осмислення здобувачами власного досвіду участі у соціально-гуманітарній роботі. У процесі обговорення результатів проведених заходів, аналізу власного внеску у спільну діяльність, осмислення труднощів і досягнень відбувається формування здатності до самооцінювання, самокорекції та саморозвитку. Така рефлексивна діяльність сприяє глибшому усвідомленню культурних цінностей, які реалізуються у процесі соціальної взаємодії та формуванню особистісної позиції щодо важливих суспільних і культурних питань.

Отже, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що ціннісно-смилова парадигма освіти виступає концептуальною основою дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Її провідні ідеї орієнтують процес професійної підготовки на розвиток особистості здобувача як носія цінностей, здатного усвідомлювати соціальну й культурну значущість педагогічної діяльності, надавати освітньому процесу особистісного смислу та реалізовувати гуманістичні ідеали у майбутній професійній діяльності. У межах цієї парадигми формування культурних цінностей розглядається як цілісний процес становлення ціннісної свідомості майбутнього педагога, що забезпечує його готовність до культуротворчої та виховної діяльності у початковій школі.

Водночас реалізація положень ціннісно-смилової парадигми у дослідженні проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи потребує опори на комплекс взаємопов'язаних наукових підходів, зокрема: аксіологічний, культурологічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, середовищний та діяльнісно-рефлексивний.

Зазначені наукові підходи перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості, доповнюючи один одного у процесі дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. У своїй сукупності вони створюють цілісне методологічне підґрунтя дослідження, що дозволяє комплексно розглядати процес формування культурних цінностей у межах соціально-гуманітарної роботи закладу вищої освіти як важливого складника професійної підготовки майбутніх педагогів. Реалізація цих підходів забезпечує цілісність, системність і практичну спрямованість процесу формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, що є необхідною умовою їхньої успішної професійної та культуротворчої діяльності у сучасному освітньому просторі.

Не менш важливим для нас у процесі вибудови методологічних засад досліджуваної проблеми є визначення провідних принципів формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки. До них нами було віднесено загальні та специфічні. Серед загальних визначимо принципи:

- урахування вікових, індивідуальних психофізіологічних особливостей, здібностей майбутніх учителів початкової школи при доборі та реалізації відповідних форм, методів, засобів, технологій роботи в різних видах соціально-гуманітарної роботи з ними;

- систематичності та послідовності, що відображає необхідність перманентного, поетапного формування культурних цінностей у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО шляхом включення до різних видів діяльності (культурно зорієнтованої, волонтерської);

- комплексності – урахування у процесі роботи всіх чинників впливу на особистість майбутнього вчителя початкової школи загалом, його систему культурних цінностей зокрема;

- гнучкості – вибір чи зміна відповідних форм, методів, засобів, технологій роботи з майбутніми учителями початкової школи залежно від зовнішньої ситуації впливу;

- самоактуалізації – спрямованість усієї сукупності впливів середовища ЗВО на особистість майбутнього вчителя початкової школи заради постійного пошуку ним себе, свого місця в соціумі, пізнанні власних здібностей, усвідомлення особистісних смислів та розуміння ієрархії власних цінностей;

- суб'єктності – опора на потенційні можливості, здібності, цінності та сенси майбутніх учителів початкової школи;

- принцип співробітництва різних суб'єктів у процесі формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи шляхом взаємодії вищу з різними соціальними інститутами. Саме така взаємодія дозволяє занурити

здобувачів у різні види діяльності, які мають аксіологічний потенціал (відвідування театрів, музеїв, бібліотек, культурних заходів, організації благодійних акцій у школах тощо).

Специфічними принципами формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО стали:

– культуровідповідності соціально-гуманітарної роботи ЗВО, тобто її моделювання з урахуванням національних, регіональних, загальнолюдських і професійно-педагогічних культурних надбань. Реалізація цього принципу забезпечує залучення майбутніх учителів початкової школи до культурної спадщини українського народу, формування поваги до національних традицій, мови, мистецтва, історичної пам'яті та водночас відкритості до міжкультурної взаємодії;

– принцип ціннісно-сміслового наповнення соціально-гуманітарної роботи ЗВО, який передбачає наповнення різних видів роботи аксіологічним змістом, спрямованим на усвідомлення майбутніми вчителями початкової школи значущості культурних, моральних, громадянських і духовних цінностей. Реалізація принципу забезпечує перехід від формальної участі здобувачів освіти у виховних заходах до їхнього особистісного переживання, осмислення та прийняття культурних цінностей;

– принцип емоційно-ціннісного переживання культурного досвіду, що передбачає створення умов для емоційного залучення майбутніх учителів початкової школи до різних видів діяльності. Саме через емоційне переживання культурних явищ, подій та людських взаємин відбувається глибша інтеріоризація культурних цінностей та їх перетворення на особистісні переконання;

– принцип інтеграції професійного й культурного саморозвитку. Формування професійної компетентності здобувача розглядається у

нерозривному зв'язку з розвитком його духовності, моральності, естетичної культури та ціннісної сфери.

Таким чином, окреслені парадигмальні засади, наукові підходи та принципи утворюють цілісне методологічне підґрунтя дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО та визначають напрям подальшого розроблення змістово-організаційних аспектів цього процесу.

1.3. Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО у формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи

Аналіз проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, дослідження методологічної основи проблеми дає нам підстави говорити про те, що саме соціально-гуманітарна робота у сучасних ЗВО має суттєвий педагогічний потенціал, що зумовлено її специфікою: можливістю задовольнити широкий спектр потреб здобувачів, неформальну атмосферу в системі комунікації різних суб'єктів, взаємодію вишів з іншими установами (культурними, соціальними, медичними) тощо.

Зауважимо, що сутність, зміст та структуру соціально-гуманітарної роботи ЗВО досліджують О. Бабічев, Н. Карлова, І. Котенєва. Чимало наукових розвідок присвячено системі виховної роботи ЗВО, зокрема: А. Денисенко (Денисенко, 2008), О. Дурманенко (Дурманенко, 2012), Г. Пономарьова (Пonomарьова, 2016), І. Соколова (Соколова, 1999), З. Тимошенко та І. Драгомирова (Тимошенко & Драгомирова, 2004) тощо.

Зауважимо, що сучасні вчені (Н. Карлова, І. Котенєва) вказують на необхідність удосконалення та пошуку нових форм та методів соціально-гуманітарної роботи вишу, виходячи з таких проблем:

– військові виклики та наслідки війни, адже значна частина студентської молоді навчається в умовах воєнного стану, переживає стрес, втрату близьких, вимушене переселення, нестабільність та невизначеність майбутнього. Зростає рівень тривожності, емоційного вигорання, депресивних проявів, соціальної ізоляції серед молоді. Це зумовлює потребу в психологічній підтримці, розвитку стресостійкості, формуванні громадянської відповідальності та патріотичної свідомості. Традиційні форми виховної роботи вже не завжди є ефективними, тому актуальними стають інтерактивні тренінги, консультації, менторські програми та служби психологічного супроводу;

– зниження інтересу молоді до національної культури та традицій, адже значна частина студентської молоді недостатньо обізнана з історико-культурною спадщиною України, народними традиціями, мовними та мистецькими надбаннями. Це потребує посилення роботи щодо виховання поваги до національної культури, історичної пам'яті та духовних цінностей;

– домінування масової культури та спрощених культурних зразків через значний вплив соціальних мереж і популярного медіаконтенту, що часто формує поверхове сприйняття культури, орієнтацію на розважальний контент і споживацькі цінності. У зв'язку з цим зростає потреба у розвитку естетичного смаку, критичного мислення та здатності до усвідомленого культурного вибору майбутніх учителів початкової ланки;

– послаблення духовно-моральних орієнтирів – у частини молоді спостерігається переорієнтація на прагматичні цілі, матеріальний успіх і індивідуалізм, що може супроводжуватися зниженням значущості гуманістичних і моральних цінностей (Бадер, 2020а). Соціально-гуманітарна робота у сучасному ЗВО має сприяти утвердженню поваги, гідності, відповідальності, толерантності та взаємодопомоги;

– обмежена участь здобувачів у культурно-мистецькому житті ЗВО, що потребує створення сучасного культурного простору в університеті та підтримки студентських ініціатив.

Саме тому, вчені та педагоги-практики активно шукають шляхи та засоби формування культурних цінностей підростаючого покоління, особливо, майбутніх учителів початкової школи, адже від них багато в чому залежить процес передачі традицій, цінностей та моральних принципів дітям. Глибокий аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати те що цінності, зокрема, культурні, неможливо нав'язати ззовні, особливо у умовах цифрового суспільства. Вони мають бути інтеріоризовані особистістю, прийняті нею як значущі. Найбільш успішно процес формування культурних цінностей здобувачів відбувається у діяльності та спілкуванні, що максимально ефективно здійснювати через соціально-гуманітарну роботу ЗВО.

Саме у соціально-гуманітарному просторі ЗВО відбувається поєднання пріоритетних цінностей, що задаються суспільством, з тими індивідуальними інтересами, які вже притаманні здобувачу на момент вступу. У процесі різних видів діяльності (участь у студентському самоврядуванні, волонтерстві, культурній, спортивній та дозвілєвій діяльності) у майбутнього фахівця трансформується та доповнюється система вже існуючих цінностей (Губенко, 2017). Таким чином, реалізація здобувачами своєї активності стає точкою опори для формування у них культурних цінностей у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

Оскільки соціально-гуманітарна робота тісно пов'язана з виховною та здебільшого реалізовується поза межами навчального процесу, варто розмежувати означені поняття.

Так, виховна робота в ЗВО науковцями (І. Бех, А. Денисенко, О. Дубасенюк, О. Дурманенко, Г. Пономарьова, І. Соколова тощо) визначається

як цілеспрямована, системна діяльність педагогічного колективу, спрямована на формування у студентської молоді ціннісних орієнтацій, моральних якостей, громадянської свідомості, професійної етики та соціально відповідальної поведінки (Бех, 2008; Дубасенюк, 2005; Соколова, 1999). Її зміст охоплює формування світоглядних позицій, патріотичних почуттів, правової культури, культури міжособистісних взаємин, а також розвиток особистісних якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Виховна робота реалізується через систему виховних заходів, кураторську діяльність, студентське самоврядування, позааудиторну діяльність, проекти морально-етичного, патріотичного та духовного спрямування (Денисенко, 2008; Дурманенко, 2012).

З іншого боку, соціально-гуманітарна робота в ЗВО є більш широким і комплексним поняттям, що охоплює не лише виховний вплив, але й систему соціальної підтримки, культурного розвитку, психологічного супроводу та створення умов для гармонійного становлення особистості здобувача (Карлова, 2018; Котенева, 2023). Вона включає організацію соціального захисту здобувачів освіти, адаптаційні програми для першокурсників, розвиток студентського самоврядування, культурно-мистецьку діяльність, волонтерські ініціативи, формування здорового способу життя, а також заходи, спрямовані на розвиток гуманістичних і культурних цінностей (Лесик, 2016). Таким чином, соціально-гуманітарна робота виступає інтегративною системою, що поєднує виховну, соціальну, культурну та психологічну складові.

Спільним для виховної та соціально-гуманітарної роботи є їхня людиноцентрична спрямованість, орієнтація на розвиток особистості здобувача, формування його ціннісної сфери, соціальної активності та готовності до професійного і громадянського життя. Обидва види діяльності реалізуються в межах освітнього середовища ЗВО, використовують подібні форми й методи, спрямовані на соціалізацію молоді.

Водночас, вважаємо між ними існує низка принципових відмінностей:

– по-перше, за обсягом і змістом: виховна робота є складовою соціально-гуманітарної роботи, тоді як остання має більш широкий характер і включає додаткові напрями – соціальну підтримку, психологічний супровід, культурний розвиток, організацію студентського дозвілля та інституційну взаємодію;

– по-друге, за функціональною спрямованістю: виховна робота зосереджена переважно на формуванні цінностей, норм поведінки та світоглядних орієнтацій, тоді як соціально-гуманітарна робота виконує також адаптаційну, соціально-захисну, інтеграційну та культуротворчу функції;

– по-третє, за рівнем системності: соціально-гуманітарна робота є більш складною багаторівневою системою організації студентського життя в ЗВО, тоді як виховна робота виступає її ядром у частині цілеспрямованого педагогічного впливу.

Зупинимось на структурних компонентах соціально-гуманітарної роботи ЗВО. Спираючись на наукові розвідки О. Бабічева, Н. Карлової, І. Котенєвої, виділяємо такі компоненти: ціле-результативний, суб'єктний, організаційний, змістовий та процесуальний блоки (Карлова, Бабічев & Котенєва, 2018).

Так, **ціле-результативний** блок є системоутворювальним компонентом соціально-гуманітарної роботи ЗВО, оскільки визначає стратегічну спрямованість усієї діяльності, її суспільну значущість, очікувані наслідки та критерії ефективності (Котенєва, 2023). Саме через цей блок забезпечується узгодження внутрішніх завдань ЗВО із соціальним запитом держави, громади, роботодавців і студентської молоді.

У сучасних умовах соціальний запит до ЗВО виходить за межі підготовки конкурентоспроможного фахівця. Суспільство потребує особистості, здатної до відповідального громадянського вибору, критичного мислення, професійної мобільності, культурної самоідентифікації, соціальної солідарності та

продуктивної взаємодії в умовах нестабільності (Кучай, Біда & Кучай, 2023). В умовах війни, цифрової трансформації, глобалізаційних процесів та ціннісних змін особливого значення набуває підготовка молоді до життя в складному соціальному середовищі, до участі у відбудові держави та розвитку демократичного суспільства. У зв'язку з цим соціально-гуманітарна робота в ЗВО покликана відповідати не лише освітнім, а й широким соціокультурним викликам сучасності.

Отже, метою соціально-гуманітарної роботи в ЗВО є створення умов для гармонійного особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи, їхньої успішної соціалізації, формування громадянської зрілості, культурних цінностей, соціальної відповідальності та здатності до самореалізації у професійній і суспільній сферах.

З огляду на реальну практику функціонування ЗВО, зазначена мета конкретизується у системі завдань, серед яких: сприяння адаптації здобувачів до освітнього середовища та нових соціальних ролей; формування національної ідентичності, патріотизму та громадянської позиції; розвиток морально-етичних якостей і культури поведінки; забезпечення психологічної підтримки та збереження ментального здоров'я; формування навичок комунікації, командної взаємодії; стимулювання студентської активності, самоврядування, волонтерства; підтримка творчого потенціалу та культурного розвитку молоді; підготовка майбутніх фахівців до відповідального професійного та суспільного життя (Черняк & Кадлубович, 2022).

Основними очікуваними результатами соціально-гуманітарної роботи визначаємо: сформованість системи культурних цінностей здобувачів, у тому числі, майбутніх учителів початкової школи; високий рівень соціальної адаптованості майбутніх фахівців до умов сьогодення; активна участь у житті університетської спільноти; здатність до конструктивної комунікації та

співпраці; готовність до волонтерської, громадської та професійної діяльності; психологічна стійкість і відповідальне ставлення до власного життя; розвинена культура саморозвитку та самоосвіти; позитивний соціально-психологічний клімат у студентському середовищі.

У реальній практиці роботи ЗВО результативність цього блоку може оцінюватися за такими індикаторами, як рівень залученості здобувачів освіти до позааудиторної діяльності, активність органів самоврядування, участь у соціальних проєктах, показники адаптації першокурсників, результати опитувань щодо психологічного благополуччя, рівень академічної доброчесності, розвиток партнерських ініціатив та загальна задоволеність студентів університетським середовищем.

Отже, ціле-результативний блок соціально-гуманітарної роботи в ЗВО відображає єдність суспільно зумовленої мети, конкретизованих завдань та прогнозованих результатів. Він забезпечує стратегічну орієнтацію діяльності ЗВО на підготовку не лише кваліфікованого фахівця, а й зрілої, культурно розвиненої, соціально відповідальної особистості, здатної ефективно діяти в сучасному суспільстві.

Суб'єктний блок передбачає виокремлення учасників соціально-гуманітарної роботи в ЗВО, до яких ми відносимо: представників ректорату, професорсько-викладацький колектив кафедр, у тому числі едвайзерів (кураторів), і, звичайно ж, самих здобувачів – майбутніх учителів початкової школи. Однак, варто зауважити, що відмова від формальної моделі у соціально-гуманітарній роботі ЗВО стане можливою лише за умови суб'єкт-суб'єктних відносин між усіма учасниками взаємодії. Це зумовлено тим, що формування цінностей, у тому числі культурних, неможливе шляхом їх прямого нав'язування, коли викладач апріорі позиціонує себе вище за здобувача. У даному випадку цінності, що нав'язуються ззовні відкидаються, а їх інтеріоризація можлива лише

за умови включення здобувачів до активної діяльності з позитивним емоційним модусом (Бадер, 2020а).

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія передбачає активність та ініціативність самого здобувача, його суб'єктну позицію, самостійність, відповідальність за свій вибір під час реалізації поставленої мети (Ліннік, 2016). На жаль, до такої взаємодії викладачі нерідко просто не готові, будучи у полоні старих стереотипів, коли цінності транслуються як загальноприйняті, важливі догми, а освітній процес будується на моделі передачі знань як аксіом. Саме тому суб'єкт-суб'єктна взаємодія є вкрай важливою умовою формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у соціально-гуманітарної роботі ЗВО.

Крім того, у процесі соціально-гуманітарної роботи взаємини в системі «викладач – здобувач» набувають більш неформального характеру, особливо коли йдеться про культурно-масову, волонтерську діяльність, що полегшує процес формування культурних цінностей.

Організаційний блок соціально-гуманітарної роботи в ЗВО покликаний забезпечити впорядкованість, узгодженість, безперервність та ефективність реалізації провідних завдань. Його сутність полягає у створенні інституційних, управлінських, кадрових та ресурсних умов, необхідних для повноцінного функціонування соціально-гуманітарної сфери вишу (Жаровська, 2015 : 119-120). Саме завдяки належній організації визначені цілі та зміст роботи набувають практичного втілення, а окремі заходи трансформуються у системну діяльність, орієнтовану на розвиток особистості здобувача вищої освіти.

Організаційний блок виконує функцію координації всіх внутрішніх ресурсів ЗВО задля забезпечення сприятливого освітнього середовища. Своєю чергою, реалізація організаційного блоку передбачає наявність чіткої системи управління соціально-гуманітарною діяльністю. У практиці сучасних ЗВО до цього процесу залучаються керівництво закладу, проректори відповідного

напряму, деканати, едвайзери академічних груп, центри студентського розвитку, психологічні служби, органи студентського самоврядування, культурно-мистецькі осередки, підрозділи соціальної підтримки та інші структурні одиниці. Ефективність роботи значною мірою залежить від узгодженості їхньої взаємодії, чіткого розподілу функціональних обов'язків і відповідальності (Капська, 1996).

Важливим аспектом організаційного блоку є забезпечення необхідних ресурсів для реалізації поставлених завдань. Ідеться не лише про фінансування заходів, а й про кадровий потенціал, матеріально-технічну базу, доступ до цифрових сервісів, функціонування студентських просторів, культурних майданчиків, центрів психологічної підтримки, спортивної інфраструктури. За відсутності належного ресурсного забезпечення соціально-гуманітарна робота часто набуває формального характеру і не відповідає реальним потребам здобувачів освіти.

Суттєву роль відіграє також організація комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. У сучасному університеті соціально-гуманітарна робота значною мірою залежить від ефективності інформаційного супроводу: використання офіційного сайту, електронних платформ, соціальних мереж, месенджерів, цифрових сервісів опитування та зворотного зв'язку. Це дає змогу оперативно інформувати здобувачів про можливості участі в заходах, програмах підтримки, проєктах самореалізації та сприяє зростанню їхньої активності.

Отже, організаційний блок соціально-гуманітарної роботи ЗВО забезпечує координацію суб'єктів, планування діяльності, створення ресурсних умов, налагодження комунікації та контроль якості роботи. Саме завдяки належній організації соціально-гуманітарна діяльність у ЗВО набуває системного характеру та стає дієвим чинником особистісного, соціального і культурного розвитку студентської молоді.

Змістовий блок соціально-гуманітарної роботи ЗВО розкриває її внутрішнє наповнення через систему ключових напрямів діяльності, які відображають основні сфери розвитку особистості здобувача освіти. У сучасній педагогічній практиці цей блок набуває інтегративного характеру, оскільки поєднує ціннісні, соціальні, культурні, професійні та психологічні аспекти становлення студента як майбутнього фахівця і громадянина.

Охарактеризуємо кожен з напрямів у контексті формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Так, *духовно-моральний напрям* спрямований на формування у майбутніх учителів початкової школи системи гуманістичних цінностей, моральних норм і етичних орієнтирів. Його зміст охоплює розвиток почуття відповідальності, честі, гідності, поваги до людини, академічної доброчесності, толерантності та культури міжособистісної взаємодії. У сучасних умовах цей напрям набуває особливої актуальності у зв'язку з потребою протидії ціннісній дезорієнтації молоді, впливу деструктивного інформаційного середовища та зниження рівня моральної рефлексії (Бадер & Починкова, 2024).

Ми згодні з О. Олійник та Т. Думою, що духовно-моральне виховання у ЗВО сприяє:

- формуванню та розвитку системи духовно-моральних знань та цінностей, реалізації знань, пов'язаних з нормами моральності та професійної етики;
- формування у здобувачів культурної свідомості та установок на дотримання культурних традицій та звичаїв (у тому числі створення сім'ї як основи відродження традиційних національних моральних цінностей);
- формуванню лідерських якостей особистості, що має навички самопрезентації, аргументації, прийняття рішень, організації суспільно-корисних та особистісно значущих справ (Олійник & Дума, 2022).

Свою чергою, *професійно-трудоий* напрям соціально-гуманітарної роботи у ЗВО спрямований на усвідомлення важливості гуманістичних засад в освіті майбутнім учителем початкової школи, формування у нього громадянської відповідальності, розвиток соціальної активності, комунікабельності та творчої спрямованості (Дубасенюк, 2005).

Безумовно, цей напрям системної соціально-гуманітарної роботи спрямований насамперед на майбутню професію, але культурні цінності майбутнього вчителя не можуть йти окремо від неї, а працьовитість, як споконвічно українська цінність, успішно формується у різних видах соціально-гуманітарної роботи.

У процесі професійно-трудоого напрямку роботи здобувач має можливість включатися до волонтерської діяльності, суспільно-корисної роботи, що формує такі якості-цінності як: відповідальність, милосердя, гуманність, працьовитість.

Отже, професійно-трудоий напрям забезпечує підготовку майбутніх учителів початкової школи до майбутньої професійної діяльності через формування відповідального ставлення до навчання, розвиток трудової дисципліни, ініціативності, здатності до саморозвитку та професійної мобільності. У сучасній реальності цей напрям орієнтований на формування *soft skills*, необхідних для конкурентоспроможності на ринку праці.

Цивільно-патріотичний напрям спрямований на формування громадянської свідомості, патріотизму, національної ідентичності та активної життєвої позиції майбутнього вчителя початкової ланки. Його зміст охоплює участь у національно-патріотичних заходах, волонтерських ініціативах, громадських проєктах, заходах з вивчення історії та культури України, формування поваги до державних символів і демократичних цінностей (Жаровцева, 2015). Вважаємо, що в умовах сучасних викликів цей напрям

набуває стратегічного значення для консолідації суспільства та формування відповідального громадянина.

Як бачимо, вже в меті даного напрямку соціально-гуманітарної роботи закладено ті культурні цінності, які сьогодні важливо формувати в майбутніх учителів початкової школи, оскільки саме вони стануть трансляторами даних цінностей для підростаючого покоління. Таким чином, цивільно-патріотичний напрям сприятиме формуванню таких культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як: громадянськість, патріотизм, відповідальність, соціальна активність.

Культурно-масовий напрям передбачає залучення майбутніх учителів початкової школи до культурного та мистецького життя ЗВО. Його зміст включає організацію фестивалів, свят, конкурсів, творчих вечорів, виставок, діяльність мистецьких колективів та клубів за інтересами. Важливою функцією цього напрямку є розвиток естетичної культури, творчого потенціалу, емоційної сфери та формування культурної ідентичності студентської молоді. У сучасних умовах він також виконує функцію соціальної інтеграції та психологічного розвантаження.

Сьогодні більшість учених сходяться у думці, що культурно-масові заходи у ЗВО – це особливий вид соціально-гуманітарної роботи, який завдяки своєму змісту, використанню засобів та методів емоційного впливу на здобувачів, охоплює духовне життя максимально широкого кола суб'єктів з метою їхнього всебічного духовного розвитку (Вітвицька, 2015).

Відвідуючи культурно-масові заходи, майбутній учитель початкової школи ідентифікує себе з конкретною групою, отримує позитивні емоції та через зоровий та слуховий канали сприймає позитивно забарвлену інформацію.

Л. Кондрашова вважає, що культурно-масовий напрям соціально-гуманітарної роботі користується серед молоді найбільшою популярністю, а за

рівнем та формами проведення таких заходів можна робити висновки щодо ступеня розвитку культури у суспільстві. Крім того, вчені наголошують, що змістовне наповнення культурно-масового напрямку соціально-гуманітарної роботи дозволяє констатувати тенденції в культурі на даний момент (Кондрашова, Лаврентьєва & Зеленкова, 2008).

Як бачимо, культурно-масовий напрям, так чи інакше відображає тенденції суспільства і ті культурні цінності, яке воно сповідує. З іншого боку, у легкій, емоційно привабливій формі здатний впливати на свідомість здобувачів та прискорювати процес прийняття важливих культурних цінностей на внутрішньому рівні.

Соціально-психологічний напрям орієнтований на забезпечення психологічного благополуччя, соціальної адаптації та підтримки здобувачів освіти. Його зміст включає психологічний супровід майбутніх учителів початкової школи, профілактику стресових станів, розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції та міжособистісного спілкування. Важливим є також створення умов для безпечного освітнього середовища, підтримка студентів у кризових ситуаціях, сприяння їхній інтеграції в університетське середовище.

У сучасній педагогічній науці підкреслюється, що формування культурних цінностей у студентів-професіоналів початкової освіти неможливе без системного впливу на їх соціально-психологічну сферу, що включає розвиток емпатії, толерантності, комунікативних навичок та здатності до міжособистісної взаємодії. Соціально-психологічна підготовка забезпечує формування ціннісного ставлення до різноманітності культурних і моральних норм суспільства, сприяє усвідомленню студентами власної ролі у вихованні ціннісних орієнтирів у дітей, а також розвитку здатності до рефлексії власної педагогічної діяльності.

Через включення студентів у практико-орієнтовані тренінги, соціальні практики, групові дискусії та рольові ігри формується не лише вміння адекватно реагувати на соціальні та емоційні потреби дітей, а й усвідомлення необхідності підтримки та розвитку культурних традицій і цінностей у навчальному процесі.

Отже, соціально-психологічний напрям у підготовці майбутніх педагогів початкової школи виступає фундаментальною складовою формування культурних цінностей, забезпечуючи розвиток особистісних і професійних якостей, які є необхідними для ефективного виховання культурно компетентного покоління.

І, нарешті, **процесуальний блок** інтегрує в собі традиційні та інноваційні форми й методи соціально-гуманітарної роботи ЗВО. Безумовно, вони мають резонувати інтересам та існуючим цінностям майбутніх учителів початкової школи.

У межах нашого дослідження ми визначаємо форму соціально-гуманітарної роботи як варіант її організації, те, в яку оболонку вона «одягнена». Своєю чергою, метод соціально-гуманітарної роботи – це спосіб реалізації поставленої мети такої роботи. Для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи дуже важливо якісно поєднувати форми та методи роботи для реалізації кожного з поставлених завдань з урахуванням потреб студентів та рівня вже сформованих у них культурних цінностей.

До традиційних форм роботи, що сприятимуть реалізації завдання формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки освіти відносимо: культурно-мистецькі заходи (масові заходи та фестивалі, виставки, конкурси); екскурсії, едвайзерські години; волонтерську діяльність, суспільно-корисну працю.

Зупинимось на кожному з них детальніше. Так, *масові заходи* (культурно-масові), як зазначалося вище, є найпопулярнішими серед здобувачів. Лише

пасивна участь у них здатна прискорити процес інтеріоризації цінностей, а пряма участь і, тим більше, організація таких заходів занурює майбутнього вчителя початкової школи в специфічне культурне середовище (Олійник, 2017). Це дозволяє зробити процес формування культурних цінностей гармонійним та природним.

У свою чергу, *фестивалі* відносять до культурно-масових заходів, а в довідковій літературі знаходимо таке визначення:

– масове свято, на якому показують досягнення певного виду мистецтва; показ, огляд досягнень якого-небудь виду мистецтва (Словник, 1979 : 580);

– фестиваль – це свято особливого виду, для якого характерні розмах і масовість, і сьогодні фестивалем називають масштабне святкування зі значною кількістю учасників і заходів (Куліш, 2019);

– фестивальна діяльність – різновид неформальної освіти, який поглиблює фахові компетенції студентів, під час підготовки та проведення масового святкового дійства (Соболевська, 2017).

Фестивалі – це завжди масштабні заходи, які можуть включати театральні постановки, концерти, спектаклі, що об'єднані єдиною темою та проводяться відповідно до сценарію. Безумовно, культурна спадщина українського народу багато в чому відображається не лише у тематиці, а й у сценах, продемонстрованих на фестивалі. Такі заходи викликають щирі, непідробні емоції глядача, у нашому випадку здобувача, що, як було сказано вище, є механізмом переходу культурних цінностей у внутрішній план особистості.

Нам імпонує думка І. Гурової, яка розглядає фестиваль як діалог культур з одного боку та формування культурних цінностей – з іншого. Так, автор наголошує, що фестиваль є універсальною формою «глобального культуротворчого процесу, що є одночасно способом рефлексії культури в її

різноманітні та засобом генерації нової культури, здатної відповідати потребам гіперспільноти» (Гурова, 2021).

Як бачимо, за допомогою фестивалів не просто актуалізуються, передаються культурні цінності, а й створюються нові, з урахуванням сучасної культури та потреб суспільства.

У творчому процесі підготовки та проведення фестивалів також відбувається взаємообмін культурними цінностями, оскільки комунікація вибудовується між здобувачами, які належать до різних культурних спільнот, а також соціальних спільнот; взаємодія інститутів культури, суспільства та мистецтва.

У зв'язку з цим, С. Соболевська зазначає: «фестиваль формує необхідні умови для комунікації між представниками національних та етнічних спільнот і культур: здійснюється обмін творчим, соціальним та духовним досвідом, створюються нові продукти спільної творчості» (Соболевська, 2017). Таким чином, у процесі підготовки, проведення та участі у фестивалях майбутні вчителі початкової школи мають можливість не лише розширити знання про культуру, культурну спадщину, обмінятися досвідом й культурними цінностями, а й бути включеними до творчої діяльності, задовольнити потреби у самовираженні.

Значний потенціал у формуванні культурних цінностей мають *екскурсії*, сутність яких трактується сьогодні як:

– суспільно-корисне явище, що збагачує інтелект людини, є методом отримання нових знань, способом проведення вільного часу і комунікації людей (Вишневський, 2019 : 59);

– ознайомлення з речовими пам'ятками історії та культури, розташованими в природно сформованому або штучно створеному середовищі (музей) (Худавердієва, 2023).

Більшість учених сходяться на думці, що екскурсія покликана розширити знання суб'єкта про об'єкт або явище, що вивчається, підвищити рівень мотивації для такого пізнання. Ми вважаємо, що в процесі екскурсії, за умови ефективної її організації та подачі матеріалу, істотно підвищується ступінь зацікавленості студентів у пізнанні історії, культури свого народу, виникає бажання зберегти та примножити культурні цінності.

У роботах Г. Матвєєвої зазначено, що в процесі відвідування екскурсій людина переймається духом тієї чи іншої епохи, усвідомлює цінності, що пред'являються, і рефлексує з приводу своєї системи культурних цінностей. Саме це робить екскурсію найважливішим засобом формування культурних цінностей майбутніх освітян (Матвєєва, 2014).

Отже, екскурсії сприятимуть формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, оскільки вони надають можливість здобувачам вивчати культурні та історичні аспекти різних місць, розширюючи їх розуміння світу і поглиблюючи знання про національну та глобальну спадщину.

Своєю чергою, *виставка* розуміється як «простір, сформований людиною з метою презентації ідей, предметів, речей, створених іншими людьми для їхнього представлення глядачам; суб'єктивний образ об'єктивного світу, матеріалізоване уявлення його певної ідеї» (Кирилко, 2019).

Роль виставки в процесі збереження культури народу складно переоцінити, а виставкова діяльність (як у ЗВО так і за його межами) сприяє формуванню культурних цінностей майбутніх фахівців через кілька каналів сприйняття. Найважливішим каталізатором інтеріоризації цінностей у цьому випадку виступають позитивні емоції, естетична насолода, отримана у процесі відвідування виставки.

Можна констатувати, що виставки мотивують людину до глибшого пізнання того чи іншого культурного об'єкта чи явища, а отже, їх реалізація є

вкрай важливою у процесі формування стійкого інтересу майбутніх фахівців до культурної спадщини нації.

Конкурс – форма організації діяльності, що дозволяє реалізувати природне прагнення особистості до самореалізації, самоактуалізації через творчість.

Це вид культурної діяльності, за допомогою якої особистість прагне реалізувати сформовану у неї систему ціннісних орієнтацій та дієвий засіб розвитку емоційної сфери особистості.

Нам імпонує думка О. Демченко про те, що конкурс сприяє самореалізації та мотивує на подальший успіх, якщо:

- завдання конкурсу орієнтовані на культурно значущі цінності, які мають особистісний зміст для учасників;
- участь у конкурсі дозволить демонструвати свої здібності в умовах здорового змагання та громадського визнання;
- конкурс відноситься до дієво-практичних, групових, добровільних форм організації соціально-гуманітарної роботи ЗВО (Демченко, 2014 : 52).

Як бачимо, участь у конкурсах для майбутніх учителів початкової школи стане ефективним засобом формування культурних цінностей, якщо така цінність є значущою для особистості. З іншого боку, така форма роботи може сприяти формуванню стійкого інтересу до культурних цінностей. Саме тому організація конкурсів сприяє реалізації одразу кількох функцій у соціально-гуманітарній роботі:

- мотивуюча – сприяє формуванню інтересу та мотивації до пізнання культурної спадщини країни, а, отже, і формування таких якостей-цінностей як патріотизм, відповідальність;
- творча – сприяє розкриттю творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи та реалізації природного прагнення до самовираження;

– інтегруюча – у процесі конкурсної діяльності до вже сформованих цінностей майбутніх учителів початкової школи додаються / удосконалюються такі значущості цінності як: самореалізація, дисциплінованість, відповідальність, патріотизм тощо.

Волонтерська діяльність здобувачів розглядається як участь у суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем; як добровільна діяльність, що ґрунтується на прагненні допомогти, відображає особисті погляди та позиції; як національна ідея – ідея милосердя та благодійності (Струк, 2012 : 441-442).

На думку І. Беха, волонтерство – це своєрідна школа життя, росту і саморозвитку, що допомагає виховувати, формувати себе як гуманну, високодуховну, культурну, ціннісно-орієнтовану особистість із здатністю та бажанням творити в душі найкращих гуманістичних надбань людства (Бех, 2008).

Ми переконані, що для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи необхідне залучення їх до волонтерської діяльності через надання допомоги дітям, які виховуються в дитячих будинках, перебувають у будинках дитини та дитячих лікарнях, літнім людям, ветеранам війни й воїнам, які перебувають у шпиталях. Це дозволить сформувати такі цінності як життєвий оптимізм, доброзичливість, справедливість, милосердя, прагнення самовдосконалення тощо.

Суспільно-корисною працею, яка сприяє формуванню культурних цінностей здобувачів, вважаємо залучення їх до проведення масових заходів за участю дітей у межах міста, села, громади; організація та проведення різноманітних заходів у школах тощо. Така діяльність максимально наближає до безпосередньої роботи з учнями, що дозволяє не обмежуватися педагогічною практикою та каталізує психолого-педагогічні механізми трансформації

суспільно визнаних культурних цінностей у ціннісно-смыслові орієнтації майбутніх фахівців педагогічної сфери.

Таким чином, традиційні форми організації соціально-гуманітарної роботи є ефективними за умови усвідомлення суб'єктності майбутнього вчителя початкової школи, організації суб'єктної взаємодії між усіма учасниками соціально-гуманітарної діяльності.

Однак, навіть використовуючи відомі форми роботи, важливо зробити акцент на сучасних векторах з урахуванням зовнішніх умов, що швидко змінюються. До інноваційних форм соціально-гуманітарної роботи, що спрямовані на формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи ми відносимо: тренінги, хакатони, проекти (соціальні, культурні, освітні), освітні квести, студентські блоги та подкасти, сторітеллінг. Зупинимося на кожній формі детальніше.

Тренінг сьогодні є одним із найбільш використовуваних в освітньому процесі вищої школи, оскільки має значний потенціал щодо формування необхідних знань, умінь, навичок та важливих професійно-особистісних якостей у майбутніх учителів початкової школи з одного боку, допомагає встановити суб'єктні відносини у системі «викладач – здобувач» – з іншого.

Зауважимо, що тренінг у сучасному науковому полі розуміється як особистісно орієнтована технологія навчання, що сприяє отриманню нової інформації, модифікації знань, поведінкових навичок того, хто навчається через набуття необхідного досвіду у спеціальному середовищі (Бадер, 2020b).

Нам також імпонує визначення Л. Любчак, яка трактує тренінг як таку педагогічну технологію, якій притаманні висока активність учасників та цілеспрямоване застосування сукупності різних методичних засобів, що дозволяють виробити необхідні професійні навички та психічні новоутворення

шляхом багаторазового повторення окремих елементів в умовах імітації професійного середовища (Любчак, 2017 : 74).

У процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи доцільно використовувати різні типи тренінгів, що дозволить інтегрувати освітню мету (формування необхідних знань, умінь та навичок) та запустити механізм формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи (усвідомлення сутності цінностей, надання їм смислового забарвлення рефлексії, інтеріоризації).

Ми вважаємо, що тренінг сприятиме формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи шляхом діалогічної взаємодії між учасниками тренінгу, адже відомо, що сенсу неможливо навчити, його можна лише набути у процесі різних видів діяльності, прожити, а потім трансформувати у відповідні культурні цінності.

Отже, реалізація тренінгів у соціально-гуманітарній роботі ЗВО сприяє підвищенню рівня мотивованості здобувачів, ефективного запам'ятовування нового матеріалу; створенню сприятливого середовища для комунікації та суб'єкт – суб'єктної взаємодії у системах «викладач – здобувач», «здобувач – здобувач»; розумінню та усвідомленню майбутніми вчителями початкової школи культурних цінностей; запуску психолого-педагогічних механізмів трансформації цінностей у необхідні культурні цінності майбутніх фахівців початкової ланки.

Хакатон – це захід, під час якої спеціалісти однієї чи різних галузей шукають найбільш оптимальне рішення конкретно поставленої задачі.

У педагогіці хакатон – це інноваційна форма організації освітнього процесу, творча подія, метою якої є саморозвиток та самореалізація всіх його учасників (Швирка, 2023 : 374).

О. Долгова в своїй роботі наголошує, що «участь у хакатонах сприяє набуттю учасниками цінного досвіду, покращенню мотивації щодо самоосвіти та саморозвитку». Проведення хакатонів згуртовує соціальну спільноту шляхом формування соціальної відповідальності, усвідомлення проблем та найкращих практик щодо їх вирішення, а також створює можливості для ознайомлення з корисними інформаційними ресурсами (Долгова, 2017 : 182-183).

Вітчизняні науковці С. Петрович і Р. Тичук розглядають участь в освітньому хакатоні як спосіб формування критичного мислення (Петрович & Тичук, 2016).

Чимало науковців визначають ефективність хакатону як інноваційної технології роботи із здобувачами для формування у них умінь діяти швидко, вирішуючи різні питання: «поширення технології хакатону в різних сферах – від бізнесу до освіти – засвідчує виняткову ефективність хакатону як засобу вирішення завдань в умовах динамічного середовища. Цінність цієї технології визначається самою її суттю як командного заходу для колективного вирішення прикладного завдання або створення певного проєкту за обмежений час (від одного до декількох днів)» (Кириченко & Нечереда, 2022 : 159).

Ми вважаємо, що хакатони можна використовувати і у соціально-гуманітарній роботі ЗВО для вирішення різних завдань, у тому числі для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Проектна діяльність на сьогоднішній день вже досить вивчена та складно віднести її до інноваційних форм роботи, з іншого боку, реальним проєктуванням мало хто займається у соціально-гуманітарній роботі вишу, оскільки воно потребує чималої підготовки. Так чи інакше, вчені виділяють характеристики проєктної діяльності, які, на нашу думку, сприяють формуванню у здобувачів культурних цінностей: нетрадиційна подача матеріалу, що мотивує майбутнього вчителя початкової школи на пошук та осмислення; колективна робота над

вивченням певної теми, у процесі чого реалізується партнерська взаємодія; можливість самореалізації; емоційна включеність у процес підготовки та презентації проекту (Савченко, 2013).

Проект як форма організації соціально-гуманітарної роботи інтегрується практично зі всіма іншими формами, що робить його незамінним під час формування культурних цінностей здобувачів.

Квести – одна з сучасних форм організації як навчальної, так і соціально-гуманітарної діяльності, що дозволяє легко та в більш неформальній обстановці створити умови для оволодіння важливими знаннями та зацікавити здобувачів необхідною проблемою. Нам імпонують думка І. Онищенко про мотиваційну складову квесту «...ефективним засобом формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи є технологія веб-квест, яка забезпечує успішне засвоєння знань з фахових дисциплін, інтенсифікує професійну підготовку майбутніх фахівців, активізує їх пізнавальну діяльність, розширює простір для наукових досліджень і відкриттів, робить процес навчання в ЗВО цікавим, ефективним і результативним» (Онищенко, 2020).

Під сутністю поняття «квест» (quest – пошук предметів, пригод) учені розуміють сьогодні:

- інноваційну освітню та/або виховну технологію;
- різновид/елемент інтерактивної технології (Сокол, 2016);
- проблемна задача з елементами рольової гри, для виконання якої використовуються інформаційні ресурси мережі Інтернет (Бондаренко, 2013).

Таким чином, під квестом розумітимемо інноваційну форму роботи, в основі якої покладено інтерактивні пошукові завдання ігрового характеру, поетапне вирішення яких дозволяє формувати інтерес до об'єкта, що вивчається, глибше зрозуміти його сутність і закріпити необхідні знання та навички.

Ми говоримо саме про освітні квести, які можуть бути реалізовані у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО. Їх різновидами є: дослідницькі, інформаційні, пошукові, творчі, ігрові та рольові квести (Сокол, 2016).

Крім офф-лайн квестів або «живих квестів», існують і веб-квести, які можуть бути широко використані у соціально-гуманітарній роботі ЗВО та формуванні культурних цінностей майбутніх фахівців.

У нашому дослідженні веб-квест сприймається як проблемне завдання з елементами рольової гри, до виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Особливістю такого типу квесту є те, що частина або вся інформація для пошуку здобувача знаходиться на різних веб-сайтах. Результатом роботи з веб-квестом є конкретний медіа продукт (Кадемія, 2012 : 345).

Для більшої наочності узагальним проаналізовані форми соціально-гуманітарної роботи ЗВО з урахуванням їхнього аксіологічного потенціалу у вигляді таблиці (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

**Потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО у формуванні культурних цінностей
майбутніх учителів початкової школи**

Напрямок	Мета	Форми роботи	Потенціал у формуванні культурних цінностей
Духовно-моральний	Формування високодуховної особистості, що виявляється у взаємодії оточуючими, явищами суспільного життя, навколишнім світом та природою, у відношенні до самого себе.	Масові заходи, фестивалі, конкурси, виставки, екскурсії, тематичні вечори, тренінги, хакатони, проекти	Сприяє формуванню культури особистості майбутнього учителя початкової школи, усвідомлення сенсу культури загалом, та смислової наповненості концепту «культурна особистість». Стимулює становлення таких якостей: працьовитість, прагнення саморозвитку, відповідальність, гуманність.
Професійно-трудова	Формування професійно значущих якостей особистості здобувача в процесі включення до різних видів діяльності для побудови освітнього процесу на основі гуманізму та постулатів ціннісно-смислової парадигми	Волонтерська та суспільно-корисна діяльність, кураторство, тренінг	Сприяє формуванню таких якостей майбутніх учителів початкової школи як: відповідальність, милосердя, працьовитість, гуманність. Стимулює становлення педагога-професіонала з властивим йому спектром культурних цінностей.

Цивільно-патріотичний	Формування громадянської позиції, любові до Батьківщини на основі поваги до її історії та традицій; формування мотивації до поглибленого вивчення історії та культури; збереження та примноження матеріальних культурних цінностей	Масові заходи, фестивалі, конкурси, виставки, екскурсії, волонтерська діяльність, тренінг, хакатон; квест та веб-квест, проєкт	Сприяє формуванню активної громадянської позиції особистості, громадянськості та патріотизму як інтегральних якостей особистості та культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, працьовитості та поваги до культурної спадщини нації. Стимулює виявлення соціальної активності майбутніх учителів початкової школи. Сприяє компетентному, відповідальному та чесному виконанню своїх професійних обов'язків у майбутньому.
Культурно-масовий	Формування гуманістичних та духовних якостей особистості, забезпечення наступності та зв'язку поколінь, міжкультурного зв'язку.	Масові заходи, фестивалі, конкурси, виставки, екскурсії, квест та веб-квест, хакатон	Сприяє формуванню стабільного позитивного емоційного фону майбутніх учителів початкової школи, прискорює процес природного формування культурних цінностей через механізм емоційної включеності.
Соціально-психологічний	Формування соціально-психологічної компетентності, що забезпечує розвиток емпатії, комунікативних навичок і	Соціально-психологічні тренінги та практикуми; групові дискусії	Формування цінності поваги до інших та толерантного ставлення до різних культурних та соціальних груп.

	здатності виховувати у дітей повагу, толерантність та інші базові культурні цінності	та круглі столи; рольові ігри та моделювання педагогічних ситуацій; соціальні та волонтерські практики.	Формування здатності передавати культурні традиції та етичні норми молодшим школярам. Сприяння розвитку комунікативної та емоційної культури педагогів, що забезпечує позитивне освітнє середовище.
--	--	---	--

Таким чином, процес соціально-гуманітарної роботи ЗВО має безперервний характер і охоплює всі етапи навчання майбутнього вчителя початкової ланки – від адаптації першокурсника до завершення навчання. На початковому етапі особлива увага приділяється включенню здобувачів у нове освітнє середовище, формуванню базових норм поведінки, ознайомленню з можливостями самореалізації в межах університету. У подальшому відбувається розширення участі майбутніх учителів початкової ланки у соціальних, культурних і громадських ініціативах, розвиток їхньої активності, відповідальності та самостійності з метою формування стійкої системи культурних цінностей.

Особливістю процесуального блоку є його інтерактивний характер. Майбутній учитель у ньому виступає не лише об'єктом виховного впливу, а й активним суб'єктом соціально-гуманітарної діяльності. Це проявляється у його участі в прийнятті рішень, організації заходів, реалізації проєктів, волонтерській діяльності, ініціюванні студентських програм. Такий підхід відповідає діяльнісній природі становлення цінностей.

У процесуальному блоці важливу роль відіграє також поетапність і системність впливу. Соціально-гуманітарна робота не є сукупністю розрізнених заходів, а являє собою логічно вибудований процес, який включає планування діяльності, її реалізацію, корекцію та аналіз результатів. Така структура забезпечує постійний розвиток і вдосконалення роботи відповідно до змін у студентському середовищі.

Як бачимо, аналіз структури соціально-гуманітарної роботи ЗВО дає можливість розглядати її як ефективний засіб формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, оскільки вже з метою, що має корелювати із соціальним запитом суспільства, закладено це завдання. Безумовно, багато в чому це залежить від системи взаємин між суб'єктами, змісту, форм та методів

соціально-гуманітарної діяльності, які мають відповідати потребам сучасного здобувача.

У межах нашої дисертаційної роботи ми визначаємо сутність поняття «соціально-гуманітарна робота у закладі вищої освіти» як системно організовану діяльність ЗВО, що вміщує ціле-результативний, суб'єктний, організаційний, змістовий та процесуальний блоки, поєднує традиційні та інноваційні форми роботи із здобувачами, що спрямовано на формування у них світоглядних орієнтацій, культурних цінностей, соціальної відповідальності та громадянської позиції.

Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО виявляється у її здатності забезпечувати цілеспрямоване формування та розвиток системи ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, що охоплює загальнолюдські, національні та професійні цінності. У процесі такої діяльності відбувається інтеріоризація культурних норм і смислів, унаслідок чого соціально значущі цінності трансформуються у внутрішні переконання особистості та набувають індивідуального смислового наповнення.

У процесі реалізації традиційних та інноваційних форм соціально-гуманітарної роботи відбувається становлення ціннісно-смислової сфери майбутніх учителів початкової ланки, що передбачає формування здатності до рефлексії, самовизначення та усвідомленого вибору життєвих і професійних орієнтирів. Соціально-гуманітарна діяльність також сприяє становленню громадянської позиції та соціальної відповідальності, що проявляється в готовності особистості до активної участі в суспільному житті та прийняття відповідальних рішень.

Уважаємо, що аксіологічний потенціал реалізується і через формування культури міжособистісної взаємодії, яка ґрунтується на принципах толерантності, емпатії, поваги до культурного різноманіття та здатності до

конструктивного діалогу. Не менш значущим є створення умов для самореалізації та особистісного розвитку здобувачів освіти, що забезпечує розкриття їхнього творчого потенціалу та сприяє професійному становленню.

1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО

Теоретико-методологічне осмислення проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО дозволяє перейти до обґрунтування комплексу педагогічних умов, які сприятимуть системності та ефективності досліджуваного явища.

У ході проведеного дослідження нами було виокремлено комплекс педагогічних умов, які забезпечать ефективне формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Їх визначення ґрунтується на розумінні того, що культурні цінності не засвоюються механічно, а формуються поступово – через досвід, діяльність, взаємодію та особистісне осмислення. Тож, нами було визначено такі педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи:

– створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи;

– упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи;

– залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними інститутами.

Зупинимось на першій педагогічній умові – **створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи.** Зазначимо, що у сучасній педагогічній науці освітнє середовище розглядається як цілісна система умов, впливів і можливостей, що забезпечують розвиток особистості суб'єкта освіти в процесі різних видів діяльності (Братко, 2014). Освітнє середовище включає сукупність матеріальних, соціальних, культурних і духовних чинників, які опосередковують формування цінностей, установок і моделей поведінки майбутніх фахівців (Желанова, 2012; Заредінова Е, 2017; Ордіна, 2009).

Спираючись на ідеї культурологічного підходу В. Гриньова (Гриньова, 2000), Е. Муртазієва (Муртазієв, 2014), О. Олійник (Олійник, 2006), О. Савченко (Савченко, 2012), Г. Чередніченко (Чередніченко, 2011), принцип культуровідповідності в освіті О. Сухомлинської (Сухомлинська, 2015), ми виокремлюємо культуровідповідне освітнє середовище, що являє собою *цілеспрямовано організовану систему соціокультурних, педагогічних і просторово-діяльнісних умов, яка забезпечує залучення майбутніх учителів початкової школи до культурного простору суспільства, сприяє усвідомленню, прийняттю та інтеріоризації культурних цінностей і забезпечує їх прояв у професійній діяльності.*

Метою культуровідповідного середовища у ЗВО є формування умов для ефективного розвитку культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, забезпечення їх включення у соціокультурний простір ЗВО, розвиток

здатності до самовираження, культурної рефлексії, міжособистісної взаємодії та професійної готовності до діяльності в умовах сучасної школи.

Для реалізації зазначеної мети ми визначаємо такі *завдання*: організація соціокультурного простору ЗВО з урахуванням національних та загальнолюдських цінностей, традицій і сучасних культурних практик; створення умов для добровільної участі здобувачів у позанавчальних культурно-гуманітарних заходах, соціокультурних проєктах, клубах та творчих студіях; забезпечення партнерської взаємодії між здобувачами, викладачами та соціальними партнерами (культурними, громадськими, освітніми інституціями); стимулювання активної соціальної позиції, ініціативності та відповідальності майбутніх фахівців у процесі організації та участі в культурних практиках; формування атмосфери взаємоповаги, діалогу, культурного співтворчості та ціннісного усвідомлення власної ролі у культурному просторі університету.

Концептуальну основу культуровідповідного середовища складають ціннісно-сміслова освітня парадигма, що вміщує в себе низку підходів, зокрема: аксіологічний, культурологічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, середовищний та діяльнісно-рефлексивний (детальний опис методологічної основи проблеми подано в підрозділі 1.2).

Суб'єктами культуровідповідного середовища виступають майбутні вчителі початкової школи, викладачі, едвайзери, представники ректорату та соціальні партнери ЗВО, взаємодія яких забезпечує ефективне формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Здобувачі мають стати активними учасниками та співтворцями середовища, які здобувають практичний досвід участі у соціокультурних ініціативах, розвивають творчі здібності, формують власний культурний стиль поведінки, усвідомлюють морально-етичні та соціальні орієнтири і здобувають навички ціннісного самовизначення.

Професорсько-викладацький склад є не лише носіями знань, а й модераторами, наставниками та організаторами соціально-гуманітарної роботи, забезпечують методичне, психологічне та ціннісне супроводження різних студентських активностей, створюють умови для рефлексії, обговорення культурного досвіду та формування ціннісних орієнтацій.

Своєю чергою, соціальні партнери, до яких належать культурні, освітні та громадські інституції, забезпечують ресурсну, експертну та організаційну підтримку реалізації культурних заходів, надають майданчики для практичної діяльності майбутніх учителів початкової школи, сприяють їх інтеграції у ширший соціокультурний простір і створюють умови для міжкультурної взаємодії.

Комплексна взаємодія зазначених суб'єктів формує стійкий педагогічний простір, що сприяє інтеріоризації культурних цінностей, розвитку соціальної активності, творчої ініціативності та професійної готовності майбутніх учителів початкової школи.

Змістова складова культуровідповідного середовища у ЗВО розкривається через провідні напрями соціально-гуманітарної роботи, які забезпечують цілісне формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи (детальний опис кожного з них наведено в параграфі 1.3).

Так, духовно-моральний напрям роботи з майбутніми вчителями початкової ланки у культуровідповідному середовищі ЗВО спрямований на формування ціннісно-сміслової сфери особистості, розвиток моральної свідомості, гуманістичних переконань, внутрішньої культури, здатності до етичного вибору та відповідальної поведінки у професійній і соціальній діяльності. Зміст духовно-морального напрямку охоплює формування у здобувачів поваги до людської гідності, толерантності, емпатії, соціальної відповідальності, здатності до саморефлексії, усвідомлення моральних норм і

принципів суспільства. Особлива увага має бути приділена розвитку внутрішньої мотивації до самовдосконалення, духовного саморозвитку, критичного осмислення життєвих цінностей та формуванню особистісної позиції на засадах гуманізму, свободи, справедливості й взаємоповаги.

У межах культуровідповідного середовища духовно-моральний напрям реалізується через організацію тематичних виховних заходів, дискусій, тренінгів, зустрічей із культурними та громадськими діячами, волонтерські ініціативи, соціальні практики, які сприяють розвитку моральної відповідальності та громадянської свідомості. Важливим компонентом є залучення майбутніх учителів початкової школи до міжкультурного діалогу, осмислення національних духовних традицій і загальнолюдських цінностей, що сприяє формуванню цілісного світогляду.

Особливу роль відіграє педагогічна підтримка особистісного становлення здобувачів освіти через наставництво, індивідуальні консультації, рефлексивні практики, створення ситуацій морального вибору та обговорення етичних дилем у професійній діяльності. Така діяльність сприяє розвитку моральної автономії, відповідальності за власні рішення та здатності до конструктивної взаємодії в соціумі.

Результатом реалізації духовно-морального напрямку у культуровідповідному виховному середовищі ЗВО є сформованість духовних і моральних цінностей, високий рівень внутрішньої культури, етичної компетентності, здатність до моральної саморегуляції, відповідальної громадянської позиції, гуманістичного ставлення до інших людей і готовності до професійної діяльності на засадах етики та соціальної відповідальності.

Професійно-трудоий напрям спрямований на формування професійної культури майбутніх учителів початкової школи як інтегративної характеристики особистості, що охоплює педагогічні цінності, професійну етику, культуру

взаємодії, відповідальність за результати освітньої діяльності та готовність до культуровідповідного виконання професійних функцій. У межах цього напрямку акцент робиться не на формальному навчальному процесі, а на позанавчальній соціально-гуманітарній діяльності, яка забезпечує включення здобувачів у професійно значущі культурні практики, сприяє усвідомленню соціальної місії вчителя, розвитку педагогічної рефлексії та формуванню ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Зміст професійно-трудового напрямку передбачає організацію діяльності студентських професійних об'єднань, педагогічних клубів і творчих лабораторій, у межах яких здобувачі мають можливість обговорювати актуальні проблеми педагогіки, обмінюватися досвідом, аналізувати педагогічні ситуації та моделювати соціокультурні аспекти професійної діяльності вчителя. Важливе місце займає участь майбутніх учителів початкової школи у волонтерських освітніх ініціативах, культурно-просвітницьких заходах для дітей, співпраця з освітніми установами, громадськими організаціями та центрами дитячого розвитку, що сприяє набуттю досвіду реальної педагогічної взаємодії, формує відповідальність, емпатію та здатність до культурно чутливого спілкування.

Отже, професійно-трудова спрямованість соціально-гуманітарної роботи має забезпечити формування у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, розвиток професійної культури, комунікативної компетентності, соціальної відповідальності та готовності до культуровідповідної взаємодії з учнями, батьками та колегами, що є важливою складовою культуровідповідного виховного середовища закладу вищої освіти.

Цивільно-патріотичний напрям забезпечує усвідомлення національної ідентичності, поваги до історії, традицій та культурної спадщини українського народу через участь у патріотичних акціях, культурно-історичних заходах, проєктах національно-культурного змісту, взаємодію з громадськими

організаціями та волонтерськими ініціативами, що сприяє формуванню громадянської відповідальності, національної самосвідомості та соціальної активності.

Зміст цивільно-патріотичного напрямку передбачає системну організацію виховних заходів, спрямованих на осмислення здобувачами освіти історичного шляху України, національних традицій, звичаїв і культурних символів, ролі видатних діячів науки, культури та державотворення. Важливе місце займає популяризація української мови як духовної основи нації, формування поваги до державних символів, розвиток почуття причетності до українського культурного та соціального простору. У межах культуровідповідного середовища особлива увага приділяється створенню умов для переживання здобувачами освіти досвіду спільної громадянської діяльності, що сприяє внутрішньому прийняттю національних цінностей.

У культуровідповідному середовищі цивільно-патріотичний напрям має сприяти формуванню у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до національної культури, розвитку почуття відповідальності за майбутнє держави, здатності до критичного осмислення історичних подій та сучасних соціокультурних процесів, а також готовності до виховання у молодших школярів поваги до національних традицій і культурної спадщини. Результатом його реалізації є становлення громадянсько зрілої особистості майбутнього вчителя початкової школи, здатної поєднувати професійну діяльність із активною соціальною позицією, збереженням і популяризацією національних культурних цінностей.

Культурно-масовий напрям спрямований на розвиток художньо-естетичної культури, формування інтересу до національної та світової культурної спадщини, участь у творчих студіях, мистецьких лабораторіях, культурно-просвітницьких подіях, виставках, фестивалях, культурних форумах, що забезпечує розвиток

творчих здібностей, емоційної чутливості, здатності до культурного самовираження та формування естетичних цінностей майбутніх учителів.

Зміст культурно-масового напрямку передбачає організацію системи культурно-просвітницьких, мистецьких, творчих і дозвіллевих заходів, що забезпечують умови для самореалізації здобувачів освіти, розвитку їхніх художньо-естетичних інтересів і формування здатності до культурного самовираження. Особлива увага приділяється популяризації національних традицій, звичаїв, обрядів, мистецьких практик, а також знайомству з різноманіттям світових культурних надбань.

У межах культуровідповідного середовища культурно-масовий напрям реалізується через проведення концертів, фестивалів, творчих конкурсів, мистецьких виставок, тематичних вечорів, культурних форумів, театральних постановок, кіноклубів, літературних зустрічей, інтерактивних культурних проєктів та міжкультурних заходів. Значну роль відіграє функціонування студентських творчих колективів, гуртків за інтересами, мистецьких студій, що сприяють розвитку комунікативних навичок, креативності та соціальної активності здобувачів освіти.

Вважаємо, що культурно-масова діяльність у ЗВО також виступає засобом інтеграції здобувачів освіти у соціокультурний простір університету та громади, створює умови для міжособистісної взаємодії, міжкультурного діалогу, формування атмосфери відкритості, взаємоповаги та співтворчості. Вона сприяє збереженню й розвитку університетських традицій, формуванню корпоративної культури та позитивного соціально-психологічного клімату в студентському середовищі.

І, нарешті, соціально-психологічний напрям орієнтований на розвиток культури міжособистісної взаємодії, комунікативних умінь, емоційної компетентності та здатності до співпраці через тренінгові заняття, групові

дискусії, соціально-психологічні практики, діяльність студентських спільнот і підтримку психологічного благополуччя, що створює сприятливий мікроклімат виховного середовища та сприяє формуванню культури взаємоповаги й толерантності.

Зміст соціально-психологічного напрямку охоплює систему заходів і форм діяльності, спрямованих на розвиток культури спілкування, формування навичок співпраці, взаємоповаги, відповідальності за спільну діяльність, попередження конфліктів і створення атмосфери довіри та підтримки у студентських колективах. Важливе значення має організація психологічних тренінгів, групових занять із розвитку комунікативних умінь, програм адаптації першокурсників до освітнього середовища, заходів із профілактики професійного вигорання, розвитку стресостійкості та емоційного інтелекту. У межах культуровідповідного середовища особлива увага приділяється вихованню культури діалогу, прийняття різноманітності, міжкультурної взаємодії та емпатійного ставлення до інших.

Реалізація соціально-психологічного напрямку передбачає функціонування служб психологічної підтримки, студентських центрів взаємодопомоги, програм наставництва, організацію групових дискусій, фасилітованих зустрічей, соціально-психологічних проєктів, спрямованих на формування навичок співпраці та соціальної відповідальності. Значущою складовою є створення умов для самовираження здобувачів освіти, розвитку лідерських якостей, участі у студентському самоврядуванні та спільних соціальних ініціативах, що сприяють становленню активної та соціально відповідальної особистості.

У культуровідповідному виховному середовищі соціально-психологічний напрям забезпечує формування у майбутніх учителів початкової школи культури професійного спілкування, здатності до педагогічної взаємодії на засадах партнерства, поваги та гуманізму, розвитку навичок рефлексії та саморегуляції.

Його результатом є становлення соціально компетентного, емоційно зрілого педагога, здатного до ефективної комунікації, побудови конструктивних взаємин із учнями, батьками та колегами, а також до створення психологічно безпечного освітнього середовища у майбутній професійній діяльності.

Результатом успішного функціонування культуровідповідного середовища у ЗВО є сформовані культурні цінностей здобувачів освіти – майбутніх учителів початкової школи.

Таким чином, створення культуровідповідного середовища ЗВО виступає базовою педагогічною умовою формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи, оскільки забезпечує цілісну організацію соціокультурного простору, у якому здобувачі освіти мають можливість набувати досвіду культурної взаємодії, соціальної активності, творчого самовираження та ціннісного самовизначення. Реалізація визначеної мети, завдань, змісту й суб'єктної взаємодії сприяє створенню педагогічно доцільного виховного середовища, що інтегрує національні та загальнолюдські цінності, сучасні культурні практики й гуманістичні принципи взаємодії.

Наступна педагогічна умова, яка була визначена нами для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи – **упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи**, спрямованих на активну участь майбутніх учителів початкової школи у соціокультурних практиках на основі діалогічної взаємодії, рефлексивного осмислення культурного досвіду та формування суб'єктної позиції.

Доцільність означеної педагогічної умови зумовлена необхідністю переорієнтації соціально-гуманітарної діяльності ЗВО з переважно організаційно-заходового підходу на діяльнісно-ціннісний, у якому здобувач виступає не пасивним учасником виховних подій, а активним суб'єктом

соціокультурної взаємодії. У цьому контексті інноваційні технології розглядаються як сукупність форм, методів і практик організації позанавчальної діяльності, що забезпечують переживання культурного досвіду, його осмислення та інтеріоризацію у систему особистісних цінностей майбутнього педагога (Дичківська, 2004).

Нами вже було схарактеризовано аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО через спектр традиційних та інноваційних форм роботи із здобувачами. Узагальнимо ціннісно орієнтовані інноваційні технології соціально-гуманітарної роботи, які будуть націлені на формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, адже саме вони забезпечують активне включення майбутніх учителів початкової школи у соціокультурні практики, діалогічну взаємодію, рефлексивне осмислення досвіду та формування суб'єктної позиції. До таких ми віднесли: інтерактивно-рефлексивні, діяльнісно-творчі та медіа цифрові.

До першої групи ціннісно-орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи нами віднесено інтерактивно-рефлексивні технології, зокрема: тренінги, сторітелінг, інтерактивні едвайзерські години, інтерактивні екскурсії, рефлексивні щоденники. Їх об'єднує спільна спрямованість на активізацію внутрішньої позиції майбутнього вчителя початкової школи, осмислення власного культурного досвіду, усвідомлення значущості культурних цінностей та поступову їх інтеріоризацію.

Інтерактивно-рефлексивні технології доцільно розглядати як такі, що забезпечують не лише передачу знань про культуру, а передусім створюють умови для особистісного проживання, обговорення, оцінювання та переосмислення культурних смислів. На відміну від традиційних інформаційно-пояснювальних форм роботи, ці технології передбачають активну участь

здобувачів освіти, діалогічну взаємодію, обмін думками, емоційне включення та подальшу рефлексію власного ставлення до культурних явищ, норм і цінностей.

Їх педагогічна цінність полягає в тому, що культурні цінності не можуть бути сформовані лише шляхом інформування або зовнішнього впливу (Бадер, 2020а). Вони набувають особистісного значення лише тоді, коли майбутній учитель усвідомлює їх зміст, співвідносить із власним життєвим досвідом, переживає їх значущість і приймає як внутрішні орієнтири професійної поведінки. Саме тому інтерактивність і рефлексивність виступають ключовими механізмами цієї групи технологій.

Особливе місце в межах цієї групи посідає тренінг, який розглядається як особистісно орієнтована технологія, що сприяє набуттю досвіду в спеціально організованому середовищі, активізує суб'єкт-суб'єктну взаємодію та запускає механізми усвідомлення, прийняття й інтеріоризації культурних цінностей (Лаппо, 2018). У процесі тренінгової роботи майбутні вчителі мають змогу моделювати педагогічні й життєві ситуації, обговорювати морально-ціннісні дилеми, висловлювати власну позицію, співвідносити її з позиціями інших учасників. Це сприяє розвитку емпатії, толерантності, відповідальності, здатності до культурного діалогу.

Сторітелінг у цьому контексті виступає технологією осмислення цінностей через історію, особистий досвід, культурну пам'ять і педагогічний приклад. Його значення полягає в тому, що цінності подаються не абстрактно, а через конкретні життєві ситуації, образи, події, біографії, моральні вибори (Паламар & Науменко, 2019). Завдяки цьому майбутні вчителі не лише сприймають інформацію, а емоційно залучаються до її змісту, співпереживають, інтерпретують і формують власне ставлення.

Інтерактивні едвайзерські години можуть виконувати функцію ціннісно-сміслового супроводу професійного становлення здобувачів. Їх доцільно

спрямовувати не лише на організаційні питання, а й на обговорення проблем педагогічної культури, професійної етики, національної ідентичності, громадянської відповідальності, культури спілкування, академічної доброчесності (Мищенко & Купіна, 2022). За умови діалогічної організації така форма роботи перетворюється на простір довіри, рефлексії та спільного пошуку ціннісних орієнтирів.

Інтерактивні екскурсії також можуть бути віднесені до цієї групи, якщо вони не обмежуються пасивним сприйняттям інформації, а передбачають запитання, обговорення, виконання творчих або проблемних завдань, рефлексивне осмислення побаченого. У такому разі екскурсія стає не лише способом ознайомлення з культурними об'єктами, а засобом формування особистісного ставлення до культурної спадщини, історичної пам'яті, традицій і духовних надбань народу.

Важливим інструментом цієї групи є рефлексивні щоденники, які забезпечують фіксацію особистісних змін, емоційних реакцій, ціннісних висновків і професійних намірів майбутніх учителів початкової школи. Їх використання дозволяє перевести зовнішній досвід соціально-гуманітарної діяльності у внутрішній план особистості. Через письмову рефлексію майбутній фахівець початкової освіти поступово усвідомлює, які культурні цінності для нього є значущими, як вони проявляються в його поведінці та як можуть бути реалізовані в майбутній роботі з молодшими школярами (Андрющенко, 2020; Ревенко, 2025).

Отже, інтерактивно-рефлексивні технології є важливим засобом формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, оскільки забезпечують перехід від зовнішнього ознайомлення з культурними нормами до їх внутрішнього прийняття. Їх ефективність зумовлена поєднанням діалогу, діяльнісного включення, емоційного переживання та рефлексії, що

дозволяє формувати не лише знання про культуру, а й особистісно значущу систему культурних цінностей майбутнього педагога.

До другої групи ціннісно-орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи нами віднесено діяльнісно-творчі технології, до яких належать: проекти, творчі виставки, фестивалі. Об'єднувальною ознакою цієї групи є спрямованість на активну діяльність і творче самовираження майбутніх учителів початкової школи, у процесі яких культурні цінності не лише усвідомлюються, а й проживаються, відтворюються та трансформуються в особистісно значущі орієнтири.

Теоретичною основою цієї групи виступає діяльнісний підхід, відповідно до якого розвиток особистості відбувається у процесі її власної активної діяльності. У контексті формування культурних цінностей це означає, що вони набувають стійкого характеру лише за умови, коли майбутній педагог не є пасивним споживачем культурних смислів, а стає їх суб'єктом – творцем, інтерпретатором і носієм (Радчук, 2006).

Діяльнісно-творчі технології забезпечують інтеграцію когнітивного діяльнісно-рефлексивного компонентів формування культурних цінностей. З одного боку, вони сприяють поглибленню знань про культуру, з іншого – активізують емоційне переживання, створюють умови для практичної реалізації культурних смислів у діяльності. Саме через таку єдність знань, емоційного переживання та діяльності відбувається інтеріоризація культурних цінностей (Карпенко, 2014).

Ключовою формою цієї групи є проектна діяльність, яка розглядається як універсальна педагогічна технологія, що поєднує дослідницький, творчий і практико-орієнтований компоненти (Волошина & Зелінський, 2023). У процесі розробки та реалізації проектів майбутні вчителі початкової школи здійснюють пошук інформації, аналіз культурних явищ, планування діяльності, взаємодію в

групі та презентацію результатів. Така діяльність сприяє не лише засвоєнню культурного досвіду, а й формуванню відповідальності, ініціативності, здатності до співпраці та самореалізації. Особливо важливим є те, що проектна діяльність дозволяє інтегрувати різні форми соціально-гуманітарної роботи, виступаючи своєрідним «організаційним ядром» формування культурних цінностей.

Фестивалі як форма діяльнісно-творчих технологій мають значний культуротворчий потенціал. Вони створюють умови для колективної творчості, діалогу культур, презентації культурних досягнень і формування нових культурних смислів. У процесі підготовки та проведення фестивалів майбутні вчителі не лише долучаються до культурної спадщини, а й активно взаємодіють з іншими учасниками, що сприяє взаємообміну цінностями та розвитку культурної ідентичності. Важливо, що фестивальна діяльність забезпечує емоційно насичений досвід, який виступає каталізатором інтеріоризації цінностей.

Значущу роль у межах цієї групи відіграють творчі виставки, які виступають засобом візуалізації культурних смислів і результатів творчої діяльності здобувачів. Виставкова діяльність дозволяє майбутнім учителям не лише сприймати культурні об'єкти, а й презентувати власні інтерпретації культури, що сприяє розвитку естетичного смаку, творчого мислення та ціннісного ставлення до культурної спадщини. Водночас позитивні емоції та естетичне переживання, які виникають у процесі участі у виставках, виступають важливим чинником закріплення культурних цінностей.

Таким чином, діяльнісно-творчі технології забезпечують формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи через їх включення у різні види творчої діяльності, що передбачає самореалізацію, співпрацю та створення культурно значущих продуктів. Їх ефективність зумовлена тим, що вони дозволяють перейти від пасивного засвоєння культурних норм до активного

культуротворення, у процесі якого культурні цінності набувають особистісного смислу та стають регуляторами професійної діяльності майбутнього педагога.

І, нарешті, до третьої групи ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи нами віднесено медіа-цифрові технології, зокрема: хакатони, веб-квести, студентські блоги та подкасти. Їх об'єднує використання цифрового середовища як простору не лише для передачі інформації, а й для конструювання культурних смислів, комунікації, самовираження та рефлексії майбутніх учителів початкової школи.

Теоретичним підґрунтям цієї групи виступають положення про цифровізацію освіти, медіакультуру та формування особистості в умовах інформаційного суспільства. У сучасних умовах культурні цінності все частіше транслюються, інтерпретуються й осмислюються саме через медіа, тому включення майбутніх педагогів у цифрові практики є необхідною умовою їх професійного становлення. У цьому контексті медіа-цифрові технології забезпечують не лише доступ до культурного контенту, а й формують здатність до критичного осмислення інформації (Бадер & Починкова, 2024), створення власного культурного продукту та відповідальної участі в цифровому культурному просторі.

Однією з ключових форм цієї групи є веб-квест, який розглядається як інноваційна освітня технологія, що поєднує елементи дослідницької, ігрової та інформаційної діяльності. У процесі виконання квестових завдань здобувачі здійснюють цілеспрямований пошук інформації, аналізують різні джерела, співвідносять отримані знання з власним досвідом і презентують результати у вигляді певного продукту (Кадемія, 2012). Така діяльність сприяє формуванню інтересу до культурної проблематики, розвитку критичного мислення та усвідомленню значущості культурних цінностей у сучасному інформаційному середовищі.

Хакатони як форма медіа-цифрових технологій мають виражений інноваційний характер і спрямовані на колективне вирішення актуальних проблем у стислі терміни. У педагогічному контексті вони розглядаються як творча подія, що стимулює саморозвиток, командну взаємодію та вироблення нових ідей (Долгова, 2017). Участь у хакатонах сприяє формуванню таких цінностей, як відповідальність, ініціативність, готовність до співпраці, а також усвідомлення соціальної значущості власної діяльності. Водночас вони створюють умови для інтеграції культурного змісту в сучасні цифрові формати.

Особливе місце серед медіа-цифрових технологій займають студентські блоги та подкасти, які виступають засобом самопрезентації, рефлексії та комунікації у цифровому просторі (Глушак, 2015; Гнатишин, 2022). Створення власного медіаконтенту дозволяє майбутнім учителям не лише відтворювати культурні смисли, а й інтерпретувати їх, висловлювати власну позицію, вести діалог із широкою аудиторією. У процесі такої діяльності формується медіакультура, критичне мислення, відповідальність за створений контент і його вплив на інших.

Важливо підкреслити, що медіа-цифрові технології сприяють розширенню меж традиційного освітнього середовища, переносячи процес формування культурних цінностей у відкритий цифровий простір, де взаємодіють різні культури, ідеї та соціальні практики. Це створює умови для формування в майбутніх учителів початкової школи здатності орієнтуватися в сучасному культурному різноманітті, критично оцінювати інформацію та відповідально діяти в умовах медіасередовища.

Висновковуємо, що медіа-цифрові технології забезпечують формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи через їх активне залучення до цифрових форм діяльності, що поєднують пізнання, творчість, комунікацію та рефлексію. Їх інноваційність полягає у використанні сучасних

інформаційних ресурсів і форматів взаємодії, які відповідають запитам цифрового покоління та відкривають нові можливості для культурного розвитку особистості.

Таким чином, упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи створює умови для активної соціокультурної діяльності здобувачів, забезпечує діалогічну взаємодію, рефлексивне осмислення культурного досвіду та формування суб'єктної позиції, що у сукупності сприяє ефективному формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та їхній готовності до реалізації культуровідповідної педагогічної діяльності.

І остання педагогічна умова – **залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними інститутами** – ґрунтується на розумінні діяльності як провідного механізму формування культурних цінностей особистості. У цьому контексті особливого значення набуває визначення сутності культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності як взаємодоповнювальних складників професійної підготовки майбутнього педагога.

Так, під культурно зорієнтованою діяльністю ми розглядаємо цілеспрямований вид соціально-гуманітарної роботи, що забезпечує залучення особистості майбутнього вчителя початкової школи до культурного простору суспільства через освоєння культурної спадщини, участь у різноманітних культурних практиках та творче відтворення культурних смислів. Її сутність полягає не лише в засвоєнні знань про культуру, а у формуванні здатності майбутнього вчителя виступати суб'єктом культуротворчої діяльності, інтерпретувати культурні явища, зберігати й транслювати культурні цінності у професійній діяльності. У процесі такої діяльності відбувається розвиток

культурної ідентичності, естетичного смаку, ціннісного ставлення до національної та світової культури, що є важливими складниками професійної культури педагога.

З іншого боку, волонтерська діяльність у межах дослідження трактується як добровільна, соціально значуща діяльність, спрямована на надання допомоги іншим і вирішення актуальних соціальних проблем, що ґрунтується на засадах гуманізму, милосердя та соціальної відповідальності. Її специфіка полягає в тому, що вона забезпечує не лише усвідомлення цінностей, а їх безпосереднє проживання у реальних життєвих ситуаціях майбутніми вчителями початкової ланки. Участь у волонтерській діяльності сприяє формуванню у майбутніх учителів початкової школи таких якостей, як доброзичливість, толерантність, відповідальність, здатність до емпатії, готовність до соціальної взаємодії та допомоги іншим (Струк, 2012 : 442-443). Тож, волонтерство виступає ефективним засобом формування гуманістичної спрямованості особистості та її ціннісно-сміслової сфери.

Залучення до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності створює умови для переходу від зовнішнього засвоєння культурних норм і цінностей до їх внутрішнього прийняття та інтеріоризації майбутніми фахівцями. Саме через діяльність, що має особистісний і соціальний зміст, відбувається трансформація суспільно значущих культурних цінностей у стійкі ціннісні орієнтації майбутнього вчителя початкової школи. Водночас така діяльність сприяє розвитку професійно значущих якостей, формує готовність до організації культурно-освітнього середовища в початковій школі та забезпечує здатність передавати культурні цінності молодшим школярам (Ткачук, 2012).

Сутність педагогічної умови полягає у створенні організаційно-педагогічних механізмів, що дозволяють майбутнім вчителям початкової школи активно взаємодіяти з культурними цінностями, переживати досвід їх реалізації

та інтегрувати їх у власну поведінку, що забезпечує усвідомлене прийняття культурних цінностей як особистісно значущих. Така діяльність має реалізовуватися через добровільну, соціально значущу та практично спрямовану участь майбутніх учителів початкової школи у культурних, просвітницьких і громадських ініціативах, які забезпечують інтеграцію культурних цінностей у їхній особистісний і професійний досвід.

Одним із провідних шляхів залучення здобувачів вищої освіти до зазначених видів діяльності є цілеспрямована організація їхньої участі у різноманітних соціокультурних заходах і проєктах. Така діяльність передбачає активне включення майбутніх учителів початкової школи до процесів підготовки та реалізації тематичних культурних подій, мистецьких акцій, виставок, літературних зустрічей, історико-культурних заходів, національно-патріотичних ініціатив, що забезпечують актуалізацію культурної спадщини та сприяють формуванню громадянської свідомості й ціннісного ставлення до культурних надбань суспільства.

Водночас важливого значення набуває системне залучення майбутніх учителів початкової школи до діяльності творчих студій, клубів, волонтерських центрів і студентських об'єднань, у межах яких відбувається засвоєння культурних цінностей через механізми спільної діяльності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та безпосереднього включення у соціальну практику. Саме в такому середовищі забезпечується не лише розширення культурного досвіду здобувачів, а й формування їхньої активної соціальної позиції, здатності до культуротворчої діяльності та готовності до реалізації виховного потенціалу майбутньої професійної діяльності.

Ефективність зазначених шляхів значною мірою залежить від системної співпраці ЗВО із соціальними партнерами, які виступають ресурсною базою для організації культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності.

До таких партнерів належать: заклади культури (музеї, театри, бібліотеки, мистецькі галереї, культурно-мистецькі центри та будинки культури), що забезпечують можливість безпосереднього включення майбутніх учителів початкової школи у культурний простір. Також важливою є співпраця із закладами загальної середньої освіти, позашкільними установами, центрами дитячої творчості та культурно-освітніми просторами, що створює умови для реалізації культурно-педагогічних ініціатив майбутніх учителів початкової школи у реальному соціокультурному середовищі.

Взаємодія із закладами культури реалізується на засадах партнерства та інтеграції освітнього і культурного простору, що передбачає спільне планування діяльності та координацію культурно-освітніх ініціатив. Так, музеї виступають важливими соціокультурними партнерами, забезпечуючи організацію інтерактивних екскурсій, тематичних освітніх програм, а також залучення здобувачів до підготовки виставок, культурно-просвітницьких заходів.

Така взаємодія сприятиме поглибленню знань про історико-культурну спадщину, формуванню історичної пам'яті та ціннісного ставлення до національної культури.

Співпраця з театрами передбачає організацію відвідувань вистав із подальшим їх аналітичним і рефлексивним обговоренням, залучення майбутніх учителів початкової школи до участі у творчих проєктах і постановках, що забезпечує розвиток естетичних цінностей, емоційно-ціннісної сфери та здатності до інтерпретації культурних явищ.

Взаємодія з бібліотеками реалізується через організацію літературних вечорів, читацьких клубів, презентацій, тематичних виставок, інформаційно-просвітницьких заходів, а також спільних проєктів, спрямованих на формування читацької культури та популяризацію культурної спадщини.

Мистецькі галереї, культурно-мистецькі центри та будинки культури забезпечують умови для участі здобувачів у виставковій діяльності, творчих майстернях, арт-проектах, організації культурних подій, що сприяє розвитку естетичного смаку, творчого мислення та формуванню здатності до культуротворчої діяльності.

Взаємодія із закладами загальної середньої освіти має професійно орієнтований характер та здійснюється через реалізацію спільних культурно-освітніх проєктів, проведення виховних заходів, тематичних свят, конкурсів, акцій і культурних ініціатив для молодших школярів.

У межах такої співпраці майбутні вчителі початкової школи виконують різні ролі – організаторів, модераторів, учасників культурно-педагогічної діяльності, що дозволяє їм апробувати набуті знання та вміння у реальному освітньому середовищі. Це сприяє формуванню готовності до реалізації культуротворчої функції в професійній діяльності, розвитку педагогічної рефлексії та усвідомленню значущості культурних цінностей у процесі виховання молодших школярів.

Співпраця з позашкільними установами, центрами дитячої творчості та культурно-освітніми просторами здійснюється через залучення здобувачів до організації гурткової діяльності, проведення майстер-класів, участі у фестивалях, конкурсах, культурно-мистецьких заходах, а також реалізації власних творчих і освітніх проєктів. Така взаємодія має виражений неформальний характер і створює умови для розвитку педагогічної креативності, ініціативності, комунікативної культури, а також здатності до організації культурно зорієнтованої діяльності дітей і молоді. Вона сприяє розширенню досвіду соціокультурної взаємодії, формуванню навичок роботи в різних освітніх середовищах і адаптації до різноманітних культурних контекстів.

Отже, системна взаємодія ЗВО з різними соціальними партнерами забезпечує багатовимірний характер формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, оскільки поєднує освітній, культурний і соціальний аспекти їх професійної підготовки, сприяє набуттю практичного досвіду культурно зорієнтованої діяльності та формує готовність до реалізації культуротворчої функції в умовах сучасного освітнього середовища.

Резюмуючи зазначимо, що визначені педагогічні умови є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними. Створення культуровідповідного середовища виступає базисом, у межах якого реалізуються ціннісно-орієнтовані технології, тоді як залучення до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності забезпечує практичну реалізацію й інтеріоризацію сформованих цінностей. Кожна з обґрунтованих педагогічних умов виконує специфічну функцію у формуванні структурних компонентів культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та забезпечує цілісність цього процесу. Так, створення культуровідповідного середовища сприяє актуалізації та розвитку мотиваційно-ціннісного компонента, оскільки забезпечує формування стійких ціннісних орієнтацій, гуманістичних установок і позитивної мотивації до засвоєння культурних цінностей. Упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи забезпечує розвиток когнітивного та діяльнісного компонентів через засвоєння системи знань про культурні цінності та їх значущість, а також рефлексивного компонента – через організацію процесів осмислення, самооцінювання та усвідомлення власної ціннісної позиції. Залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності забезпечує формування діяльнісного та рефлексивного компонентів, що проявляється у набутті досвіду реалізації культурних цінностей у практичній діяльності, а також сприяє їх інтеріоризації та закріпленню як особистісно значущих утворень.

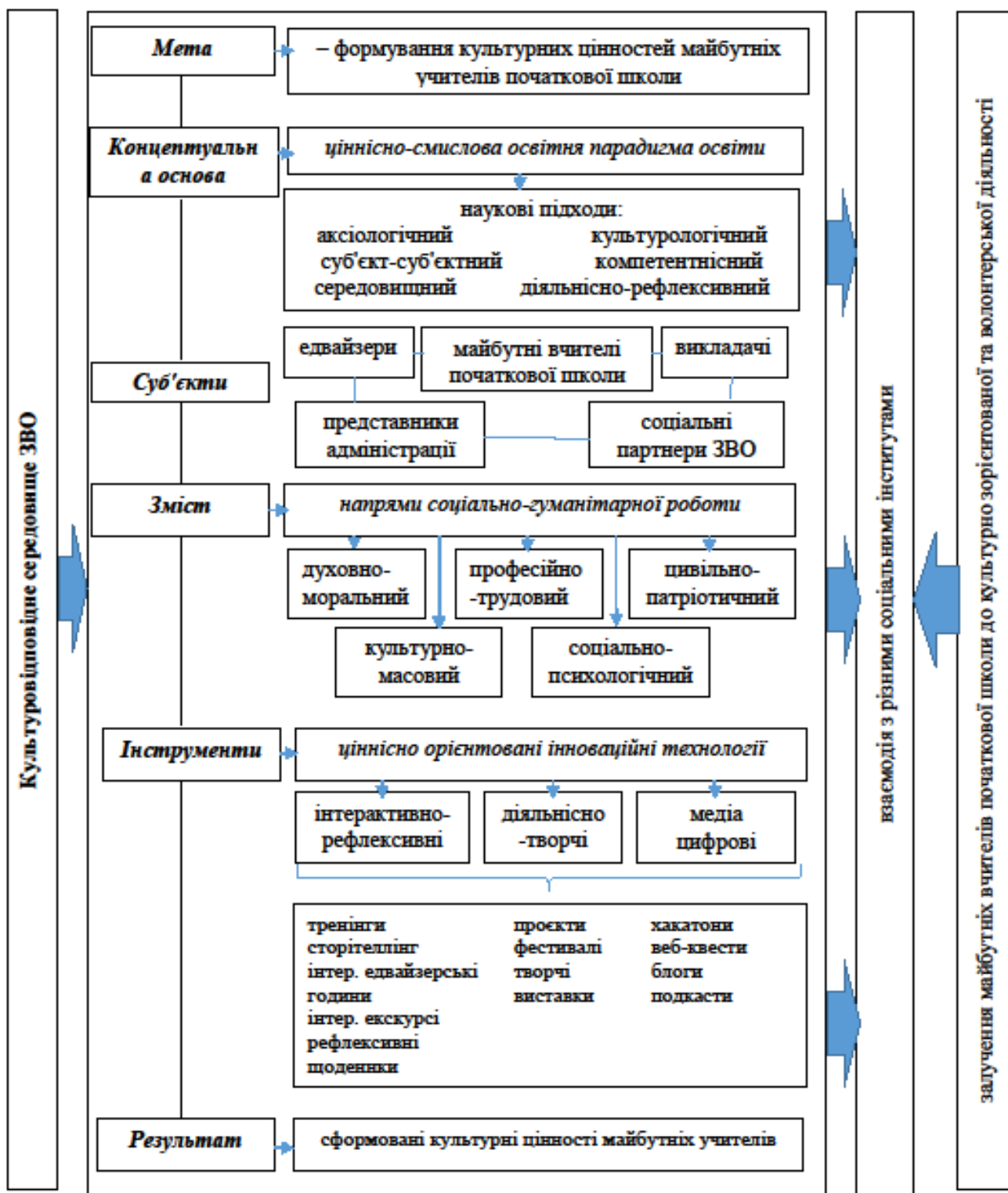

Рис. 1.1. Модель реалізації педагогічних умов культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО

Для більш кращого унаочнення представимо модель реалізації педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО (рис. 1.1).

Як бачимо, запропонована модель відображає логіку організації цього процесу, взаємозв'язок його складників та послідовність педагогічного впливу на особистість майбутнього вчителя початкової школи. Вихідним положенням є створення культуровідповідного освітнього середовища, яке забезпечує ціннісну насиченість освітнього простору, сприяє формуванню позитивної мотивації до засвоєння культурних цінностей, актуалізує особистісне ставлення здобувачів до культури, професії, суспільства та інших людей.

Реалізація ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи спрямована на засвоєння системи знань про культурні цінності, їх сутність, значення та способи реалізації у професійній діяльності, а також на розвиток здатності до їх усвідомлення, оцінювання та особистісного прийняття. У цьому процесі особливого значення набуває організація рефлексивної діяльності, що забезпечує осмислення здобутого досвіду, формування власної ціннісної позиції та її корекцію.

Важливою складовою реалізації моделі є залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої, соціально значущої та волонтерської діяльності, що забезпечує набуття практичного досвіду реалізації культурних цінностей, їх закріплення у поведінці та професійній діяльності, а також сприяє їх інтеріоризації як особистісно значущих утворень.

Процес формування культурних цінностей відбувається послідовно – від актуалізації мотивації та ціннісних орієнтацій до засвоєння знань, їх практичного застосування та подальшого рефлексивного осмислення, що забезпечує цілісність і безперервність розвитку ціннісної сфери особистості майбутнього вчителя початкової ланки освіти.

Отже, запропонована модель дозволяє системно представити процес реалізації педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, забезпечує узгодженість середовища, змісту, форм і методів соціально-гуманітарної роботи та слугує теоретичною основою для організації експериментальної перевірки ефективності визначених педагогічних умов.

Висновки до першого розділу.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО.

У результаті аналізу наукової психолого-педагогічної, філософської та соціологічної літератури з'ясовано, що проблема формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи є актуальною в умовах модернізації педагогічної освіти. Встановлено, що у наукових дослідженнях феномен цінностей розглядається у філософському, психологічному та педагогічному вимірах як інтегративне утворення, яке визначає світоглядні орієнтири особистості, регулює її поведінку та діяльність. Узагальнення наукових підходів дало змогу уточнити сутність понять «цінності» та «культурні цінності», які у межах дослідження розглядаються як сукупність матеріальних і духовних надбань суспільства, що відображають культурний досвід народу та виступають внутрішніми орієнтирами особистісного й професійного розвитку майбутнього вчителя.

У ході теоретичного аналізу визначено, що культурні цінності мають інтегративний характер і можуть розглядатися у двох взаємопов'язаних вимірах: соціокультурному (як складова культурної спадщини народу, що охоплює мову, традиції, історичну пам'ять, мистецтво та національну ідентичність) і

особистісно-поведінковому (як система внутрішніх ціннісних орієнтацій, що проявляється у культурі мовлення, педагогічній етиці, толерантності та гуманістичній взаємодії з учнями). З'ясовано, що формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи передбачає не лише засвоєння знань про культурну спадщину, а й інтеріоризацію ціннісних орієнтирів та готовність до їх реалізації у професійній діяльності.

Схарактеризовано методологічні засади формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО. Встановлено, що методологічну основу досліджуваного процесу становить ціннісно-сміслова парадигма освіти, що вміщує аксіологічний, культурологічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, середовищний та діяльнісно-рефлексивний підходи та сукупність відповідних принципів.

Розкрито аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО, який схарактеризовано як цілісну систему освітніх, виховних, культурно-просвітницьких і соціально значущих впливів, що забезпечують розвиток ціннісної сфери майбутнього вчителя. Встановлено, що аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО виявляється в її здатності створювати ціннісно насичений освітній простір, у якому здобувачі не лише засвоюють знання про культуру, моральні норми, національні й загальнолюдські цінності, а й набувають досвіду їх практичного втілення у різних видах діяльності. Соціально-гуманітарна робота ЗВО забезпечує поєднання аудиторної та позааудиторної діяльності, інтегрує виховні, культурно-просвітницькі, громадянські, волонтерські, проєктні та творчі форми роботи, завдяки чому культурні цінності переходять із рівня зовнішніх соціальних вимог у площину особистісного прийняття, осмислення та інтеріоризації. Беручи участь у культурно зорієнтованих заходах, соціальних практиках, волонтерській

діяльності, студентському самоврядуванні, творчих об'єднаннях, проєктах і взаємодії з соціальними та культурними інститутами, здобувачі формують стійке ціннісне ставлення до культури, професії, суспільства, інших людей і самих себе.

У результаті наукового пошуку, було визначено та обґрунтовано низку педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, а саме: створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи; упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними інститутами. Реалізація означених педагогічних умов представлено за допомогою моделі, що виступає теоретично обґрунтованою, цілісною системою взаємопов'язаних педагогічних впливів, які відображають логіку, зміст і послідовність формування культурних цінностей здобувачів вищої освіти та забезпечують їх формування через створення культуровідповідного освітнього середовища, упровадження ціннісно орієнтованих технологій і залучення до культурно зорієнтованої діяльності, спрямованої на інтеріоризацію цінностей та їх реалізацію у професійній діяльності.

Перевірці ефективності означених педагогічних умов буде присвячено наступний розділ дисертаційної роботи.

РОЗДІЛ 2.

УПРОВАДЖЕННЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ ЗВО

2.1. Діагностика первинного рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи

Теоретичний аналіз проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО дає нам можливість перейти до практичної частини дослідження та охарактеризувати процес реалізації визначених педагогічних умов.

Так, під час експериментальної роботи, яка здійснювалася з 2021 р. по 2025 рр., були послідовно реалізовані такі етапи: діагностичний, основний та заключний.

Метою діагностичного етапу, що збігається з констатувальним експериментом нашої дисертаційної роботи, є дослідження вхідного рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Виходячи з мети, ми ставили перед собою такі завдання на даному етапі:

- розробити критерії та показники сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та, на їх основі, охарактеризувати відповідні рівні;
- розробити діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи;
- дослідити первинний рівень сформованості культурних цінностей майбутніх фахівців початкової ланки.

Констатувальним експериментом було охоплено всього 317 здобувачів (158 майбутніх учителів початкової школи увійшли до контрольної групи (КГ) та 159 до експериментальної (ЕГ) 1-4 курсів спеціальності «Початкова освіта»).

Базами для дослідження стали такі вищі навчальні заклади: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Лубни), Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

На основі теоретичного дослідження проблеми формування культурних цінностей, їх структури нами було виділено такі критерії сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та операційно-рефлексивний.

Виокремлення *мотиваційно-ціннісного* критерію обумовлено тим, що мотив є потужним каталізатором пізнання та будь-якої діяльності, у тому числі, й у процесі пізнання та усвідомлення цінностей. Позитивна мотивація є запорукою успішного оволодіння знаннями та набуття необхідних умінь та навичок. Крім того, цей критерій поєднує відразу два аспекти – ціннісний та мотиваційний, оскільки ми дотримуємося думки, що внутрішня потреба особистості в освітній діяльності впливає саме з ціннісного ставлення до цієї діяльності.

Показниками мотиваційно-ціннісного критерію стали:

- ціннісне ставлення до культурної спадщини українського народу, бажання її зберігати та примножувати;
- емоційно-ціннісне переживання приналежності до своєї країни та громадянства, мови, традицій;
- прагнення до самовдосконалення та саморозвитку (як у професійному, так і в особистісному сенсі).

Когнітивний критерій синтезує знання, уявлення про культурні цінності, їх структуру та ієрархію, про механізми формування таких цінностей у особистості на різних вікових етапах.

Такі знання є базисом для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки, оскільки сприяють усвідомленню необхідності орієнтуватися на певні цінності і у повсякденному житті, і у професійній діяльності, формують розуміння необхідності пошуку особистісного сенсу у культурній спадщині українського народу. Зауважимо, що когнітивний компонент важливий, оскільки оцінка та осмислення тієї чи іншої культурної цінності припускають наявність необхідних знань про неї (Donohue, 2020).

До показників когнітивного критерію відносимо:

- наявність знань і уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону;
- сформованість знань про культурні цінності особистості, механізми їх формування;
- наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістовне наповнення та ієрархію.

Операційно-рефлексивний критерій передбачає реалізацію культурних цінностей у повсякденному та професійному житті, а також активну рефлексію з приводу своєї поведінки. На теоретичному етапі дослідження ми визначили, що знання про цінності ще не робить їх особисто значущими, адже майбутній учитель початкової школи може розуміти суть і важливість цінностей, але не реалізовувати їх у своєму житті.

З іншого боку, рефлексія, на переконання І. Беґа є психологічною основою, на якій базується моральне становлення особистості. Саме рефлексія забезпечує здатність людини до осмислення власних прагнень, прогнозування наслідків

своїх дій, вчинків для себе та інших, здатність до узгодження загальної мети поведінки (цінності-мети) із засобами її досягнення (цінності-засоби) (Бех, 1998).

Показниками операційно-рефлексивного критерію стали:

– здатність діяти на основі культурних цінностей (гуманність, відповідальність, працьовитість, громадянськість, патріотизм, соціальна активність, творчість, саморозвиток);

– здатність критично осмислювати цінності, що пред'являються, а також рефлексувати з приводу власної системи цінностей та поведінки відповідно до життєвих та професійних ситуацій;

– готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності.

На основі виділених та охарактеризованих критеріїв та показників сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи нами були виділені відповідні рівні: високий, середній та низький. Зупинимося кожному з них детальніше.

Високий рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи характеризується тим, що здобувач прагне пізнати культурні цінності українського народу (мова, традиції, звичаї), цікавиться архітектурною, художньою та літературною спадщиною свого краю, прагне зберігати та примножувати її; майбутній фахівець також ідентифікує себе громадянином України та співвідносить себе з народом України, щиро вважає себе українцем; висловлює прагнення до особистісного та професійного саморозвитку і самовдосконалення; майбутній учитель початкової школи володіє знаннями про основні культурні цінності (як матеріальні, так і духовні), прагне їх розширити, розуміє психолого-педагогічні механізми формування культурних цінностей підростаючого покоління і чітко орієнтується в ієрархії власних цінностей, у тому числі культурних; у повсякденному житті та в процесі навчання реалізує весь спектр культурних цінностей (громадянськість, патріотизм, гуманність,

відповідальність, працьовитість, соціальна активність, творчість, саморозвиток), рефлексує з приводу своєї поведінки, займає активну життєву позицію та прагне соціально значущої діяльності.

Середній рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи визначається за такими проявами з їхнього боку: здобувач виявляє фрагментарний інтерес до культурної спадщини своєї країни (цікавиться історією, культурою, особливостями мови, цікавиться заходами, що проводяться на рівні держави, регіону), усвідомлює важливість та необхідність збереження культурних цінностей, але таке прагнення виявляє лише на словах; студенту цікаві архітектурні, художні, літературні, культурні цінності (або будь-який один вид даних цінностей), але лише у разі постійної актуалізації цієї проблеми чи залучення до відповідної діяльності; майбутній педагог при цьому вважає себе громадянином України та ідентифікує себе з українським народом; наявне прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, але студент не може чітко охарактеризувати шляхи та механізми даного процесу для себе особисто, часто не визначився зі сферою саморозвитку; майбутній фахівець має загальні уявлення про основні культурні цінності, але не завжди прагне розширити свої знання, не володіє повною мірою знаннями про механізми формування культурних цінностей особистості, не завжди може чітко визначити спектр своїх ціннісних орієнтацій, хоча усвідомлює важливість сформованості таких культурних цінностей як патріотизм, гуманність, відповідальність, працьовитість, творчість, саморозвиток; поряд з цим, у повсякденному житті та процесі навчання не завжди виявляє дані якості-цінності у дії; прагне рефлексії своєї поведінки та корекції відповідно до культурних цінностей; входить у соціально-значиму діяльність у разі чіткої мотивації з боку педагогічного колективу.

Низький рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи характеризується такими проявами: здобувач не виявляє

прагнення пізнати культурні цінності свого народу (хоча може цікавитися культурною спадщиною інших народів), інтерес до архітектурних, художніх, літературних та культурних цінностей простежується лише за умови залучення до яскравого заходу, що запам'ятовується, а прагнення до збереження і примноження культурної спадщини не виявлено; майбутній фахівець частково ідентифікує себе громадянином своєї країни, але не виявляє готовності (навіть в усній формальній формі) ставати на захист своєї Батьківщини, її культури та традицій у разі потреби; прагнення до саморозвитку або не виявлено, або проявляється у вузько спрямованій діяльності, яка не пов'язана з майбутньою професією; у здобувача практично відсутні сформовані знання про культурні цінності, у тому числі про психолого-педагогічні механізми їх формування на різних вікових етапах, але майбутній фахівець і не прагне їх розширити, не може виділити власні культурні цінності, ставлячи на перше місце прагматичні та гедоністичні цінності; у повсякденному житті та в процесі навчання фрагментарно реалізує культурні цінності, надаючи відповіді більше інтуїтивно, ніж на підставі інтеріоризованої системи ціннісних координат; слабка рефлексія у цьому контексті також сприяє формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи; студент рідко включається до соціально-значущої діяльності, лише за умови чітко заданих інструкцій з боку викладачів.

Таким чином, нами були охарактеризовані критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, що дає можливість перейти до опису ходу реалізації констатувального експерименту.

Зазначимо, що під час констатувального експерименту нами був використаний діагностичний інструментарій, що включає як стандартизовані методики: тест «Готовність до саморозвитку», методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), Методика визначення рівня рефлексії (за О. Анісімовим), так і

авторські анкети, опитувальники, тести (анкета «Культурні цінності сучасності», тест «Культурні цінності особистості: психолого-педагогічний аспект», опитувальник «Мої культурні цінності»), бесіди, спостереження. Детальний опис діагностичного інструментарію відповідно до виділених критеріїв та показників сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи подано в додатку Б.

Зупинимося детальніше на результатах констатувального експерименту, які були отримані нами при діагностиці рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за мотиваційно-ціннісним критерієм (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Результати констатувального експерименту за мотиваційно-ціннісним критерієм (в %)

Рівень/ показник	ціннісне ставлення до культурної спадщини укр. народу, бажання її зберегти та примножити		емоційно-ціннісне переживання своєї приналежності до країни та свого громадянства		прагнення до самовдосконалення та саморозвитку		Загальна оцінка мотиваційно-ціннісного критерію	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	26,6	27,7	24,7	19,5	31,6	23,3	27,4	23,5
Середній	34,7	32,7	29,1	24,5	32,9	32,7	32,2	30,0
Низький	38,7	39,6	46,2	56,0	36,1	44,0	40,4	46,5

Для діагностики рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за мотиваційно-ціннісним критерієм ми використали авторську анкету «Культурні цінності сучасності», метод бесіди та спостереження із занесенням отриманих даних у відповідний протокол, а також

стандартизований тест «Готовність до саморозвитку», що дало нам можливість оцінити ступінь зацікавленості здобувачів проблемою культурних цінностей, рівень ціннісного ставлення до культурної спадщини України, а також їх бажання саморозвиватися, постійно підвищуючи свій культурний рівень.

У ході дослідження ми визначили, що лише 26–27% опитаних в обох групах цікавляться проблемою культурних цінностей України поза освітнім процесом, можуть назвати їх, навести приклади та замислюються про збереження та примноження культурної спадщини. Але навіть ті студенти, які опинилися на високому рівні, не завжди вживають конкретних дій для збереження, а тим більше, збільшення культурної спадщини.

Однак більшість майбутніх фахівців (38,7% КГ та 39,6% ЕГ) не могли продемонструвати чітку позицію щодо культурної спадщини країни, даючи досить прості односкладні відповіді; не орієнтуються у її історії, традиціях, що ми пояснюємо наслідками впливу інформаційної війни; не відчують яскравого естетичного задоволення від взаємодії з архітектурною та художньою спадщиною. Такі здобувачі можуть бути пасивними у процесі культурно-масових заходів (із задоволенням відвідують, але не виявляють бажання брати участь у підготовці), інертні на інформаційно-просвітницьких годинах, виявляють ініціативу лише у разі заохочення з боку педагога.

Ми вважаємо, що така ситуація склалася через трансляцію культурних цінностей як аксіоми, норми, коли педагог часто просто наголошує на важливості тієї чи іншої цінності, не залучаючи майбутнього педагога до інтеракції, обговорення чи активної діяльності. Крім того, традиційні форми та методи роботи в межах освітнього процесу та виховної діяльності важливо інтегрувати з інноваційними, сучасними, враховуючи тенденцію до домінування «кліпового мислення», що зумовлено тотальною диджиталізацією.

Невтішні результати були отримані нами і під час діагностики за другим показником мотиваційно-ціннісного критерію – емоційно-ціннісне переживання своєї приналежності до країни та свого громадянства, мови, традицій. Так, більшість майбутніх учителів початкової школи (46,2% КГ та 56% ЕГ) вербально висловлюються про те, що вважають себе українцями, мають відповідні документи, що підтверджують це, але водночас кажуть, що їхня родина багатонаціональна і складно сказати, до якої національності насправді вони належать.

Позитивним бачимо той факт, що абсолютна більшість здобувачів (92%) ідентифікують себе з українським народом, наголошуючи на тому, що їх батьки і вони розмовляють українською мовою, дотримуються відповідних традицій. Але, навіть у цьому випадку, не всі бачать себе громадянами України, багато хто мріє виїхати за кордон у пошуках «щасливого життя» або «тікаючи від війни». У таких умовах важливо посилити компонент національно-патріотичного виховання у виші, ураховуючи повномасштабне вторгнення країни-агресора.

Безумовно, були й такі здобувачі, які займають активну громадянську позицію та чітко ідентифікують себе з українським народом, говорячи про необхідність зберігати, розвивати та примножувати українську національну культуру, а саме: мову, історію та традиції. Майбутні педагоги не лише висловлювали готовність «тримати освітній фронт» і необхідність формування активної громадянської позиції і патріотизму у підростаючого покоління. Також, студенти відзначають те, що сім'я як фактор соціалізації, відіграє значну роль у їх громадянській ідентифікації. На жаль, таких здобувачів було не так багато – на високому рівні опинилися 24,7% КГ та 19,5% ЕГ.

Респонденти, що мають середній рівень сформованості культурних цінностей за мотиваційно-ціннісним критерієм, висловлювалися про те, що люблять Батьківщину, бажають миру та процвітання країні, і тільки в такому разі

готові жити і працювати тут (29,1%). КГ та 24,5% ЕГ). Проте, їм важко було визначити, що саме вони готові привносити у культурну спадщину країни та сприяти її процвітанню. Як бачимо, незважаючи на ідентифікацію себе з українським народом, готовність зберігати та примножувати культурні цінності сформована недостатньо.

Доволі суперечливі дані були отримані нами у процесі діагностики третього показника ціннісно-мотиваційного критерію – прагнення до саморозвитку та самовдосконалення. Більшість здобувачів дійсно висловлювалися про важливість саморозвитку, наголошували, що робота над собою є ключем до успіху. Значна кількість опитаних (31,6% КГ та 23,3% ЕГ) висловили думку про необхідність саморозвитку для вчителя початкової школи, крім того, студенти наголошували, що саме саморозвиток – одна з цінностей педагога (як професійна, так і особистісна). Майбутні вчителі початкової ланки, у яких відзначений високий рівень, націлені на розвиток своїх здібностей, мають намір удосконалити себе в тих сферах, які обрали ще в школі.

Однак, не всі респонденти націлені на саморозвиток у педагогічній професії, а більше на особистісний саморозвиток (читання цікавої літератури, йога, іноземна мова, езотерика та психологія тощо). Безумовно, дані знання та навички можуть допомогти майбутньому вчителю початкової школи у професії, але вони не є вузькоспеціалізованими. Тим не менш, на середньому рівні опинилися 32,9% КГ та 32,7% ЕГ респондентів.

На жаль, були й такі здобувачі, які не бачать цінності у саморозвитку, вважаючи, що вони не працюватимуть за професією (близько 20% у кожній із груп). Такі студенти говорили про те, що вони саморозвиватимуться в іншій сфері. Але навіть ті, хто планують працювати в педагогічній сфері не завжди готові до саморозвитку через різні причини (низький матеріальний рівень,

відсутність часу та мотивації тощо). Як бачимо із табл. 2.1. у відсотковому співвідношенні таких студентів фіксується 36,1% КГ та 44% ЕГ.

Отже, діагностика рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за ціннісно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дозволяє зробити такі узагальнюючі висновки: майбутні педагоги початкової ланки частково цікавляться проблемою культурних цінностей, у тому числі, присутня зацікавленість культурною спадщиною країни, але крім інтересу у більшості відсутні самі ці цінності, немає бажання самостійно та глибоко досліджувати архітектурну, художню, історичну спадщину; позитивним є той факт, що більшість ідентифікує себе з українським народом, майбутні фахівці педагогічної сфери розуміють необхідність саморозвитку, але не всі готові самовдосконалюватись у майбутній професії, а є й такі, хто не бачить себе у майбутньому педагогом початкової школи. Пріоритети самовдосконалення виражені через особисті цінності (пізнати себе, психологія та езотерика, подорож і пізнання світу, йога та духовні практики). Мало хто говорить про самовдосконалення себе в таких якостях-цінностях як громадянськість, патріотизм, працьовитість, відповідальність тощо.

Узагальнюючи цифрові дані, констатуємо, що на високому рівні сформованості культурних цінностей за ціннісно-мотиваційним критерієм опинилися 27,4% КГ та 24,5% ЕГ респондентів; на середньому відповідно – 32,2% та 30%, а на низькому – 40,4% та 46,5%. Як бачимо, низький рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки освіти за мотиваційно-ціннісним критерієм домінує.

Саме тому, соціально-гуманітарна діяльність вишу має стимулювати пізнання культурної спадщини, формувати ідентичність себе з українським народом та державою, готовність вставати на захист інтересів Батьківщини, прагнення виховувати патріотизм та громадянськість у підростаючого покоління.

Діагностика рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за когнітивним критерієм здійснювалася з використанням авторської анкети «Культурні цінності сучасності», розробленого нами тесту «Культурні цінності особистості: психолого-педагогічний аспект», методики М. Рокіча «Ціннісні орієнтації особистості».

Отримані дані ми узагальнили у вигляді таблиці (таблиці 2.2.). Натомість зауважимо, що результати діагностики за когнітивним критерієм свідчать про наявність загальних знань майбутніх учителів початкової школи про культурні цінності, але вони є фрагментарними та безсистемними.

Таблиця 2.2

Результати констатувального експерименту за когнітивним критерієм (у %)

Рівень/ показник	наявність знань та уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону		сформованість знань про культурні цінності особистості, механізми їх формування		наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістовне наповнення та ієрархію		Загальна оцінка за когнітивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	30,4	36,5	24,1	15,1	13,3	17,0	22,6	22,9
Середній	34,2	28,9	27,2	28,9	17,7	22,0	26,4	26,6
Низький	35,4	34,6	48,7	57,0	69,0	61,0	51,0	50,5

Так, культурні цінності свого народу, країни та регіону змогли правильно визначити 30,4% опитаних у КГ та 36,5% в ЕГ. До основних цінностей такі респонденти віднесли: історичні пам'ятки архітектури, твори культури та мистецтва, мову (діалекти, фольклор), традиції та звичаї. Також здобувачі вірно розмежовували матеріальні та духовні культурні цінності, де до останніх

відносили патріотизм, відповідальність, творчість, працю, стресостійкість, прагнення до вдосконалення. Були студенти, які намагалися співвіднести культурні цінності із професійними цінностями майбутнього педагога та інтегрувати їх.

Ті майбутні фахівці, що опинилися на середньому рівні (34,2% КГ та 28,9% ЕГ), так само могли виділити основні культурні цінності, але більшою мірою орієнтувалися на культурну спадщину України в цілому і лише фрагментарно вказували на те, що для українського народу історично характерні такі цінності-якості як: працьовитість, терпіння, стійкість, відповідальність, любов до ближнього та співчуття тощо.

Майбутні вчителі початкової школи, яких ми віднесли до низького рівня сформованості культурних цінностей за когнітивним критерієм (35,4% КГ та 34,6% ЕГ), не могли охарактеризувати культурну спадщину України, відчуваючи складнощі під час такої характеристики. До культурних цінностей вони традиційно віднесли архітектуру та образотворче мистецтво, а також літературні твори. Проте, духовні цінності, які традиційно притаманні українському народу, їм виділити не вдалося. Крім того, мову, традиції та звичаї українців здобувачі не розглядали як культурну цінність.

Ще складнішою виявилася ситуація з характеристикою культурних цінностей особистості та механізми їх формування. До високого рівня ми віднесли тих здобувачів, які змогли назвати понад 5 культурних цінностей, які важливо формувати у підростаючого покоління. Також такі студенти змогли виділити та охарактеризувати головні психолого-педагогічні механізми формування цінностей, зокрема: соціалізація, індивідуалізація, наслідування поведінки дорослих. Зазначимо, що таких студентів було не багато – 24,1% КГ та 15,1% ЕГ.

Здобувачі, яких ми віднесли до середнього рівня (27,2% КГ та 28,9% ЕГ) могли виділити культурні цінності особистості, але охарактеризувати механізми їх формування не могли, могли лише навести словесні приклади.

На жаль, значний відсоток опитаних виявився на низькому рівні (48,7% КГ та 50% ЕГ), коли майбутнім фахівцям було вкрай складно виділити одну-дві цінності культурного плану, не кажучи вже про механізми формування таких цінностей. Єдине, з чим згодні були всі здобувачі, це з тезою про те, що цінності неможливо нав'язати. Ті майбутні вчителі початкової школи, що опинилися на низькому рівні, не могли назвати форми та методи формування культурних цінностей учнів (серед них були й студенти 4-х курсів).

Найважливішим показником когнітивного критерію є сукупність уявлень здобувача про систему власних культурних цінностей та їхню ієрархію. Провівши діагностику рівня сформованості культурних цінностей за когнітивним критерієм, ми дійшли висновку, що більше половини студентів не можуть чітко визначити, які культурні цінності їм притаманні, а якщо й виділяють якісь з них, то плутаються в їхній суті та ієрархії. Саме тому на низькому рівні опинилися 69% здобувачів КГ та 61% ЕГ.

Виділяємо так само негативну тенденцію – низький рівень значущості таких цінностей як громадянськість, патріотизм, відповідальність, саморозвиток тощо. На перше місце більшість студентів поставили такі цінності як: «матеріально забезпечене життя», «щасливе сімейне життя», «задоволення». Такі цінності як «творчість», «краса природи та мистецтва», «відповідальність» були наприкінці списку тесту, що вкотре доводить низький рівень сформованості культурних цінностей. Здобувачі могли висловлюватись про необхідність формування таких цінностей у себе та інших, але в процесі діагностики та ранжування такі культурні цінності були на останньому місці.

Навіть ті майбутні вчителі початкової ланки освіти, яких ми віднесли до середнього рівня (17,7% КГ та 22% ЕГ) за показником «наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістовне наповнення та ієрархію» ставили на перше місце одну-дві культурні цінності (переважно «творчість», «краса природи та мистецтва»), і з ними конкурували більш гедоністичні чи прагматичні. Проте до діагностики студентам було складно в усній формі збудувати ієрархію власних цінностей.

На високому рівні ми зафіксували лише 13,3% КГ та 17% ЕГ (21 та 27 здобувачів в абсолютних цифрах), що говорить про необхідність системної роботи з боку вишу у цьому напрямі.

Таким чином, можемо зробити такі висновки за результатами діагностики рівня сформованості культурних цінностей за когнітивним критерієм:

- майбутні вчителі початкової школи мають загальне уявлення про культурні цінності, але більшою мірою асоціюють їх з культурною спадщиною країни, можуть назвати найвідоміші пам'ятки архітектури, художні твори та інші твори мистецтва, видатних особистостей, традиції. Однак, виділити культурні цінності особистості, що здавна були властиві українському народові, і які так важливо формувати сьогодні у майбутнього покоління, студентам виявилось складно;

- майбутні вчителі початкової школи мають фрагментарні знання про культурні цінності особистості, крім того, психолого-педагогічні механізми формування цінностей їм практично не знайомі. Невеликий відсоток опитаних (близько 19% у середньому) могли назвати такі механізми, як соціалізація та ідентифікація, проте, без чітких визначень понять, намагаючись дати характеристику на конкретних прикладах. Також переважна кількість майбутніх учителів початкової школи не могли виділити більше 2-х культурних цінностей особистості, серед яких основними були патріотизм і працьовитість;

– на жаль, більшість майбутніх учителів початкової школи не може чітко охарактеризувати власну систему культурних цінностей, вибудувати їх у певну ієрархію. Діагностика здобувачів за допомогою методики М. Рокича свідчить про домінування прагматичних та гедоністичних цінностей (матеріальні блага – хороший будинок, наявність якісної їжі, висока заробітна плата, задоволення, подорож/пізнання світу, самореалізація та задоволеність життям). Серед культурних цінностей такі позиції тесту як «краса мистецтва», «творчість», «відповідальність» тощо, були в середньому на 12-15 позиціях із 18.

Як результат, половина опитаних засвідчили низький рівень сформованості культурних цінностей за когнітивним критерієм – 51% КГ та 50,5% ЕГ, що свідчить про необхідність системної роботи з майбутніми вчителями початкової школи.

Діагностика рівня сформованості культурних цінностей за операційно-рефлексивним критерієм здійснювалася за допомогою такого інструментарію: методика визначення рівня рефлексії (О. Анісімов), бесіди та спостереження із занесенням результатів до відповідного протоколу. Результати діагностики за операційно-рефлексивним критерієм узагальнено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати констатувального експерименту за операційно-рефлексивним критерієм (у %)

Рівень/ показник	здатність діяти на основі культурних цінностей		здатність критично осмислювати цінності, рефлексувати з приводу власної системи цінностей та поведінки		готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності		Загальна оцінка за операційно-рефлексивним критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	19,6	35,8	25,3	37,7	19,6	24,5	21,5	32,7
Середній	24,7	12,6	34,2	22,0	24,7	25,2	27,9	19,9
Низький	55,7	51,6	40,5	40,3	55,7	50,3	50,6	47,4

Якісний аналіз отриманих результатів за операційно-рефлексивним критерієм дає можливість говорити про низький рівень готовності майбутніх учителів початкової школи діяти на основі культурних цінностей. На низькому рівні виявилося 55,7% здобувачів КГ та 51,6% ЕГ. Це не дивно, оскільки раніше згадувалося, що майбутнім педагогам складно визначити та сформулювати саме які цінності відносяться до культурних. Більшість не може дати чіткого ранжування власних культурних цінностей. Результати спостережень також показують, що майбутні вчителі початкової школи досить поверхово сприймають громадянськість, патріотизм як цінності. Наприклад, були здобувачі, які висловлювалися про необхідність любити Батьківщину, але за фактом не виявляли бажання вийти на флешмоб чи акцію, присвячену пам'ятній даті чи культурній події країни.

Також спостереження за поведінкою здобувачів в освітньому процесі та у процесі соціально-гуманітарної діяльності дало можливість зафіксувати переважно середній рівень сформованості гуманності як культурної цінності. Це простежувалося у комунікації у системі «здобувач – здобувач». Так, більшість майбутніх учителів початкової школи, спілкуючись між собою, були досить ввічливими, дотримувалися основних принципів позитивної комунікації, проте рідше виявляли емпатію, щире зацікавлення особистісними проблемами іншого, співчуття, бажання прийти на допомогу (виключення становили близькі дружні зв'язки між двома-трьома майбутніми вчителями початкової школи). У разі серйозних проблем особистого чи професійного характеру (у процесі навчання) у студента, переважна більшість одногрупників готові були на матеріальні пожертвування і формальні слова підтримки.

Також більшість здобувачів визначали гуманізм як важливу цінність для майбутньої професії педагога загалом, та майбутнього вчителя початкової школи зокрема, та у комунікації з учнями, але під час проведення масових заходів за участю дітей не виявляли зацікавленості у спілкуванні з ними, допомоги у підготовці до виступу тощо.

Цікаві дані були отримані нами в процесі бесіди та спостереження за здобувачами для діагностики цінності творчості. Як з'ясувалося, абсолютна більшість студентів націлена на творчу діяльність (близько 96% усіх опитаних), проте, мало хто виявляє творчу ініціативу, пов'язану з майбутньою професією. Так, студенти говорили про те, що захоплюються художньою діяльністю (малювання, вишивка, ліплення), вокалом (навчання для себе, прослуховування музики), спортом (біг, йога, аеробіка), читанням літератури та написанням віршів тощо. Однак, одиниці висловилися про те, що їхня творча діяльність переплітається з культурою свого народу. Наприклад, художня діяльність цікавить майбутніх фахівців у творах сучасного мистецтва; вишивка більшою

мірою має прив'язку до культурної спадщини країни, оскільки більшість фахівців говорили про те, що вишивають традиційні орнаменти, притаманні культурі українського народу (скатертини, сорочки), що передаються з покоління до покоління; вокал цікавить майбутніх учителів початкової школи більше із сучасної точки зору (слухають музику сучасних виконавців, а також закордонні хіти), ті, хто вивчають вокал – не цікавляться вокальною культурною спадщиною (89%); спортом більшість майбутніх фахівців займаються не системно та «для себе», рідко беруть участь у спортивно-культурних заходах міського чи державного масштабу; також студенти в бесіді вказували, що багато читають і дивляться фільми, проте, не цікавляться українською літературою, навіть сучасною.

Говорячи про таку культурну цінність як «відповідальність», зазначимо, що ця цінність реалізована у поведінці здобувачів на середньому рівні. Спостереження засвідчило, що майбутні фахівці здебільшого готові з відповідальністю виконати доручене педагогом завдання (близько 60% респондентів), проте, самостійно виявляти ініціативу та нести відповідальність за організацію та проведення будь-якого заходу готові не більше 15% майбутніх учителів початкової школи.

Також майбутні фахівці слабо мотивовані на соціально значущу діяльність, включаються до волонтерської чи соціально-значущої діяльності лише на прохання організаторів (педагогів, соціальних педагогів, психологів) та мотивовані лише «бонусами» у процесі навчання. Наприклад, викладачами дисциплін психолого-педагогічного циклу було організовано захід до Дня Святого Миколая у дитячих будинках та лікарнях. Як показало спостереження, ініціативу в організації свята виявили не більше 13% здобувачів (наголосимо, що частина з них були представниками студентського самоврядування). Більшість

здобувачів (близько 50%) погодилися взяти участь у заході для підвищення особистого рейтингу, інші відмовилися.

Як бачимо, у майбутніх фахівців слабо виражені культурні цінності в поведінці (як у повсякденному житті та спілкуванні, так і в соціально значущій діяльності), що пояснюємо орієнтацією на прагматичні цінності внаслідок впливу соціально-економічних факторів, а також засобів масової інформації та соціальних мереж.

Діагностика рівня сформованості критичного осмислення власних цінностей показала, що майбутні фахівці не завжди готові до реальної оцінки цінностей, які транслюють соціальні мережі та оточуючі. Багато в чому майбутні педагоги схильні до сприйняття та прийняття інформації про прагматичні та гедоністичні цінності, з іншого боку, якщо культурні цінності пред'являються соціально-гуманітарних середовищем закладу освіти в цікавій формі, де майбутні фахівці мають можливість включитися в активне обговорення, діалог та дію – студенти більш активно рефлексують з приводу власної системи ціннісно-сміслових орієнтацій. Це дає нам поле для вдосконалення форм та методів соціально-гуманітарної діяльності, а також моделі взаємодії в системах «здобувач – здобувач», «викладач – здобувач».

Досить низькі результати були отримані у процесі діагностики показника «готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності», де високого рівня сягнули лише 19,6% КГ і 24,5% ЕГ. Саме ці студенти виявляли ініціативу в організації заходів для дитячих лікарень та будинків, будинків для людей похилого віку, присвячених різним святкам та важливим датам, включалися у волонтерську діяльність, різні проєкти на рівні міста, регіону та країни, а також мотивували й інших студентів.

На жаль, більшість здобувачів готові брати участь у соціально-значущій культурно-творчій діяльності формально, або вважають за краще ігнорувати таке

залучення, мотивуючи тим, що у них немає акторського таланту, вільного часу, або ж бажання деталі щось на добровільних засадах.

Були й такі майбутні вчителі початкової школи, які включалися до соціально значущої діяльності фрагментарно, основними мотивами виступили такі: «цікаво», «за компанію», «добрий настрій», «бере участь багато моїх знайомих, потім ми збираємось відзначати».

Як бачимо, майбутні фахівці мають слабку мотивацію організації та реалізації соціально-значущої та волонтерської діяльності, шукають багато в чому прагматичну мету, а іноді бажають уникнути такої участі на користь дозвільного проведення часу або задоволення своїх гедоністичних потреб (відпочинок, розваги, інтернет тощо), рідше – для навчання.

Таким чином, діагностика рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за операційно-рефлексивним критерієм дає нам можливість резюмувати, що:

- студенти знають про існування основних культурних цінностей (патріотизм, громадянськість, працьовитість, творчість, відповідальність), однак не завжди можуть віднести їх саме до культурних, а говорять про них як про професійні. З іншого боку, навіть з огляду на те, що ці цінності справді важливі для педагогічної професії, рідко проявляють їх на практиці (у процесі навчання, у повсякденному житті);

- майбутні вчителі початкової школи не завжди критично оцінюють інформацію з різних джерел та рефлексують з приводу власної системи цінностей, що призводить до орієнтації на більш матеріальні та прагматичні цінності (матеріальний достаток, легке життя, швидкий зарібок, відпочинок та подорожі, комфортне житло тощо);

- здобувачі не готові до прояву ініціативи у соціально-значущій культурно-творчій діяльності, а умовами їх залучення є: підвищення власного навчального

рейтингу, поблажки у процесі навчання, особисте доручення викладача, стипендія тощо.

Уважаємо, що дані, отримані в результаті констатувального експерименту за операційно-рефлексивним критерієм, є найбільш критичними, оскільки здобувачі можуть володіти знаннями про культурні цінності, проте реалізувати їх у поведінці набагато складніше.

Узагальнені дані констатувального експерименту наводимо у вигляді таблиці (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Результати констатувального експерименту (в %)

Рівень	Загальна оцінка	
	КГ	ЕГ
Високий	23,8	26,4
Середній	28,8	25,5
Низький	47,4	48,1

Як бачимо, домінуючий рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи – низький (47,9% КГ та 48,1% ЕГ), що ще раз доводить необхідність проведення системної соціально-гуманітарної роботи зі здобувачами у цьому напрямі. Ми вважаємо, що формування культурних цінностей майбутніх фахівців початкової школи стане можливим під час реалізації низки педагогічних умов, що нами було обґрунтовано у першому розділі.

Для кращої наочності представимо результати констатувального експерименту у вигляді діаграми (рис. 1.1).

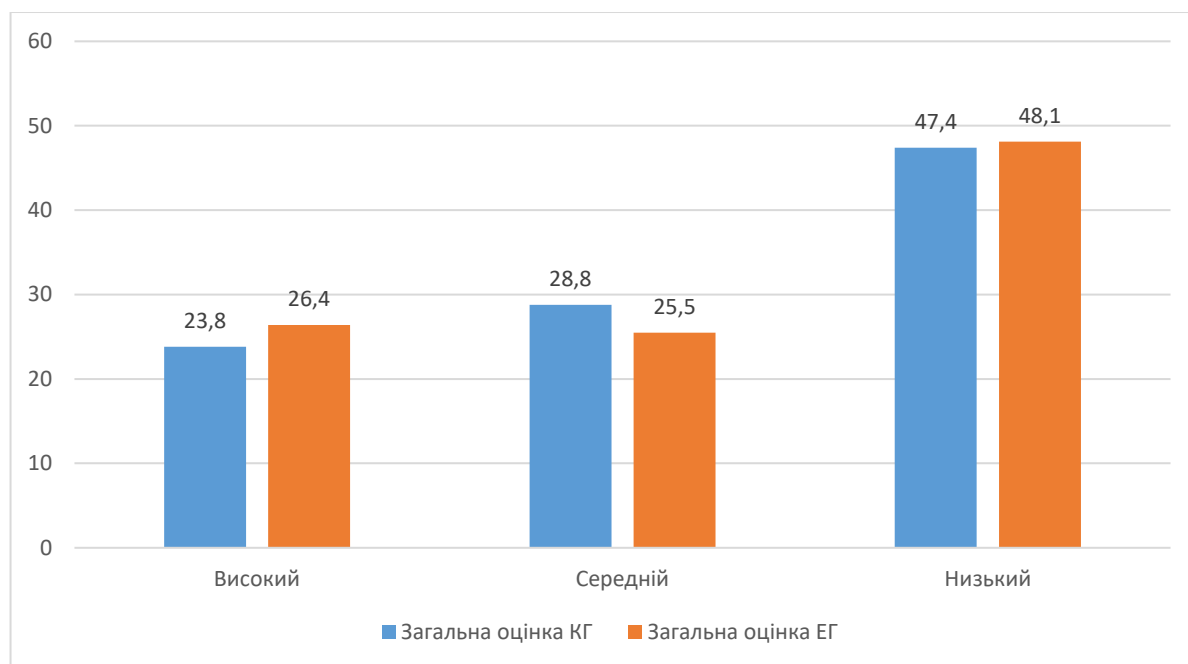

Рис. 2.1. Результати констатувального експерименту (%)

Таким чином, реалізація констатувального етапу експерименту дозволяє нам зробити такі висновки:

- більшість майбутніх учителів початкової школи визначають важливість культурних цінностей та асоціюють їх, здебільшого, з культурною спадщиною країни та регіону; невеликий відсоток опитаних (близько 12 % у КГ та ЕГ групах) могли охарактеризувати ті культурні цінності, які споконвічно були притаманні українському народу (до таких зараховують працьовитість, взаємодопомога, відповідальність);

- більшість майбутніх фахівців (близько 58%) ідентифікують себе з українським народом, однак, не уявляють, як вони можуть примножити культурні цінності своєї країни (51,1%);

- майбутні вчителі початкової школи (понад 50%) зазнають складнощів, характеризуючи культурні цінності особистості, тим більше, не можуть чітко визначити психолого-педагогічні механізми формування культурних цінностей на різних вікових етапах;

– більшість здобувачів (понад 55%) не реалізують культурні цінності у повсякденному житті (патріотизм, громадянськість, гуманність, відповідальність тощо), не готові до соціально-значущої культурно-творчої діяльності; також багато здобувачів (близько 40%) не бачать сенсу у самореалізації, пов'язаної з майбутньою професією;

– практично всі респонденти, найбільш значущими для себе визначають матеріальні (високий рівень доходу, комфорт, достаток) і гедоністичні (радість, задоволення, відпочинок, подорожі, друзі) цінності, а культурні, говорячи про їх важливість, ставлять на останні позиції ранжування. Таким чином, бачимо своєрідний дисонанс між висловлюваннями здобувачів та їхньою реальною поведінкою, що нашо вхує на думку про формальне ставлення до культурних цінностей.

Результати констатувального експерименту свідчать про необхідність реалізації системної соціально-гуманітарної діяльності у ЗВО на основі глибоко продуманих, взаємопов'язаних педагогічних умов.

2.2. Упровадження педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО

На етапі теоретичного обґрунтування педагогічних умов нами було виокремлено такі умови для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО:

– створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи;

- упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи;
- залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними інститутами.

Визначені та обґрунтовані нами педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи реалізовувались нами поступово, що підкорювалось таким взаємопов'язаним етапам: організаційний, мотиваційний, змістово-когнітивний, діяльнісно-практичний та творчо-рефлексивний.

Зупинимось на кожному з визначених етапів більш детально. Так, *організаційний етап* передував роботі із здобувачами, а був націлений на створення культуровідповідного середовища у ЗВО, що створює можливості для занурення здобувачів освіти у систему культурних смислів, норм і цінностей та створює передумови для їх усвідомлення й прийняття.

Реалізація організаційного етапу передбачає створення такого середовища, яке характеризується культурною насиченістю, ціннісною спрямованістю та відкритістю до взаємодії із соціокультурним середовищем. У цьому контексті особливого значення набуває не лише проєктування плану заходів, а й створення загальної атмосфери у виші, що відображає загальнокультурні, моральні, національно-культурні і соціально-громадянські ціннісні орієнтири.

Зміст організаційного етапу охоплював такі вектори роботи:

- проєктування системи соціально-гуманітарної роботи, орієнтованої на формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи;

- підготовка науково-педагогічних працівників і едвайзерів академічних груп до реалізації завдань формування культурних цінностей у процесі соціально-гуманітарної роботи;
- забезпечення функціонування різних форм позааудиторної діяльності (студентські клуби, гуртки, творчі об'єднання), що сприяють долученню здобувачів до культурних практик;
- налагодження взаємодії з соціальними та культурними інститутами з метою розширення культурного простору ЗВО.

Так, проектування системи соціально-гуманітарної роботи визначалось нами як багаторівневий процес, що охоплює визначення мети, завдань, змісту, форм, методів і засобів діяльності, а також встановлення логіки їх реалізації відповідно до етапів професійного становлення майбутніх учителів початкової школи. Передусім, нами було здійснено конкретизацію мети соціально-гуманітарної роботи, яка полягає у формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи як інтегративного особистісного утворення, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Відповідно до мети визначалися провідні завдання діяльності, зокрема: формування уявлень про сутність культурних цінностей, розвиток позитивного ставлення до них, набуття досвіду їх реалізації у різних видах діяльності та стимулювання до творчої самореалізації у культурному середовищі.

Наступним нашим кроком став відбір і структурування змісту соціально-гуманітарної роботи. Це передбачало включення тематики, пов'язаної з національною та світовою культурою, педагогічною етикою, цінностями громадянського суспільства, духовно-моральними орієнтирами вчителя початкової школи до різних форм та видів позааудиторної роботи. Для нас було важливим, щоб зміст став не декларативним, а таким, що актуалізує особистісний досвід здобувачів освіти та сприяє осмисленню ними культурних смислів.

Окрему увагу було приділено визначенню суб'єктів реалізації системи, серед яких важливу роль відіграють науково-педагогічні працівники, едвайзери академічних груп, органи студентського самоврядування, а також представники інших соціальних і культурних інститутів. Тому логічним продовженням нашої роботи на організаційному етапі стала підготовка професорського-викладацького складу університету та представників випускової кафедри (кафедра дошкільної та початкової освіти, з 2024 року – кафедра початкової освіти) до подальшої діяльності із майбутніми вчителями початкової школи щодо формування у них культурних цінностей.

Так, підготовка науково-педагогічних працівників і едвайзерів академічних груп здійснювалася шляхом організації цілеспрямованої науково-методичної роботи, спрямованої на підвищення їхньої готовності до здійснення соціально-гуманітарної діяльності відповідного спрямування.

Зокрема, у межах організаційного етапу було проведено цикл науково-методичних заходів, серед яких важливе місце посідали конференції, круглі столи та майстер-класи. У процесі їх проведення актуалізувалися питання сутності культурних цінностей, особливостей їх формування у студентської молоді, а також обговорювалися ефективні форми і методи соціально-гуманітарної роботи у закладі вищої освіти.

Під час науково-практичних конференцій і круглих столів науково-педагогічні працівники та едвайзери мали можливість обмінюватися досвідом організації виховної роботи, аналізувати наявні практики та визначати шляхи їх удосконалення з урахуванням завдань формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

Проведення майстер-класів було спрямоване на формування практичних умінь організації різних форм соціально-гуманітарної роботи, зокрема підготовки та проведення кураторських годин, культурно-просвітницьких

заходів, екскурсій, зустрічей із представниками культурної та освітньої сфери. У межах таких заходів демонструвалися ефективні методики роботи зі здобувачами освіти, що сприяють актуалізації їхнього інтересу до культурних цінностей і залученню до культурних практик.

Окремим напрямом роботи стала методична підтримка едвайзерів академічних груп, яка передбачала допомогу у плануванні соціально-гуманітарної діяльності. Зокрема, здійснювалося консультування щодо розроблення планів кураторських годин, організації екскурсій, добору тематики виховних заходів, орієнтованих на формування культурних цінностей, а також щодо визначення доцільних форм і методів їх проведення.

Важливою складовою цієї діяльності було забезпечення узгодженості дій науково-педагогічних працівників і едвайзерів, що сприяло цілісності та системності соціально-гуманітарної роботи у закладі вищої освіти.

Отже, здійснена науково-методична робота забезпечила підвищення рівня готовності науково-педагогічних працівників і едвайзерів до реалізації завдань формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи та створила підґрунтя для ефективного функціонування культуровідповідного середовища ЗВО.

Забезпечення функціонування різних форм позааудиторної діяльності (студентські клуби, гуртки, творчі об'єднання), що сприяють долученню здобувачів освіти до культурних практик, передбачало створення та організаційно-методичний супровід постійно діючих осередків культурно спрямованої активності студентської молоді.

З цією метою у ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» нами було ініційовано діяльність студентського клубу *«Культурний простір майбутнього вчителя»*, який виступав інтеграційною платформою для реалізації різних напрямів соціально-гуманітарної роботи та забезпечував

залучення майбутніх учителів початкової школи до активної участі у культурному житті академічної спільноти.

У межах діяльності клубу функціонували творчі об'єднання, орієнтовані на різні аспекти формування культурних цінностей, зокрема: творче об'єднання *«Джерела національної культури»*, діяльність якого була спрямована на пізнання й популяризацію українських культурних традицій, звичаїв і духовної спадщини; творче об'єднання *«Культурний діалог»*, що забезпечувало формування міжкультурної комунікації, толерантності та здатності до ціннісного осмислення культурного різноманіття; творче об'єднання *«Арт-майстерня особистісного розвитку»*, у межах якого реалізовувалися мистецькі, творчі та рефлексивні практики як засіб самовираження та осмислення культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи.

Організація діяльності зазначених форм соціально-гуманітарної роботи передбачала розроблення перспективного плану їх функціонування на весь період навчання здобувачів освіти ОС «бакалавр», що забезпечувало поетапність і наступність у формуванні культурних цінностей. Планування здійснювалося з урахуванням логіки визначених етапів (мотиваційного, змістово-когнітивного, діяльнісно-практичного та творчо-рефлексивного), що дозволяло поступово ускладнювати зміст і форми діяльності студентів.

Так, на першому році навчання діяльність була спрямована на адаптацію здобувачів освіти до культуровідповідного середовища та формування інтересу до культурних цінностей; на другому – на розширення знань і уявлень про культуру; на третьому – на активне включення у культурно зорієнтовану діяльність і набуття відповідного досвіду; на четвертому – на розвиток творчої ініціативи студентів, їх здатності до самостійної організації культурних заходів і залучення молодших курсів.

Важливо, що функціонування студентського клубу та творчих об'єднань забезпечувало створення умов для неформальної взаємодії, самореалізації та поступової інтеріоризації культурних цінностей, що значно підвищувало ефективність соціально-гуманітарної роботи у ЗВО.

Налагодження взаємодії з соціальними та культурними інститутами з метою розширення культурного простору ЗВО передбачало встановлення системної співпраці з установами освітнього та культурного спрямування, що забезпечує вихід соціально-гуманітарної роботи за межі ЗВО та сприяє збагаченню культурного досвіду здобувачів освіти.

У межах організаційного етапу така взаємодія розглядалася як важливий чинник створення відкритого культуровідповідного середовища, яке інтегрує ресурси різних соціальних інститутів і забезпечує багатовимірний вплив на формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи.

З цією метою було налагоджено співпрацю з закладами загальної середньої освіти, зокрема початковими школами, що дозволило залучати здобувачів освіти до безпосереднього спостереження та участі у культурно зорієнтованій освітній діяльності. У процесі такої взаємодії майбутні вчителі початкової школи мали змогу ознайомлюватися з практикою формування культурних цінностей у молодших школярів, брати участь у підготовці та проведенні виховних заходів, що сприяло усвідомленню значущості культурної складової у майбутній професійній діяльності.

Важливим напрямом стало також встановлення партнерських зв'язків із закладами культури, зокрема музеями та театрами. Співпраця з музеями забезпечувала залучення здобувачів освіти до національної та світової культурної спадщини через організацію тематичних екскурсій, культурно-просвітницьких заходів, інтерактивних занять, що сприяли розширенню їхнього культурного кругозору та формуванню ціннісного ставлення до історико-культурних надбань.

Взаємодія з театрами створювала умови для розвитку емоційно-ціннісної сфери майбутніх учителів початкової школи, формування естетичних смаків, здатності до співпереживання та осмислення художніх образів. Участь у театральних постановках, обговорення вистав, зустрічі з діячами мистецтва сприяли глибшому усвідомленню культурних цінностей та їх значення у житті особистості.

Організація взаємодії із зазначеними соціальними та культурними інститутами здійснювалася на основі узгоджених планів роботи, що передбачали різноманітні форми співпраці: екскурсії, культурно-освітні заходи, спільні проекти, участь у соціально-культурних ініціативах. Такий підхід забезпечував системність і послідовність залучення здобувачів освіти до культурних практик.

Результатом налагодження взаємодії з соціальними партнерами на організаційному етапі став оформлений нами план співпраці (додаток Д).

Таким чином, організаційний етап реалізації визначених педагогічних умов створив базові умови для формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, забезпечивши культуровідповідне середовище у ЗВО, насичене ціннісними, моральними та національно-культурними орієнтирами.

На цьому етапі було спроектовано систему соціально-гуманітарної роботи, визначено мету, завдання, зміст, форми та методи її реалізації, підготовлено науково-педагогічних працівників і едвайзерів академічних груп через науково-методичні заходи, забезпечено функціонування студентського клубу та творчих об'єднань із перспективним планом роботи на весь період навчання, а також налагоджено взаємодію із соціальними та культурними інститутами (початкові школи, музеї, театри).

Мотиваційний етап був спрямований на адаптацію майбутніх учителів початкової школи до умов ЗВО та формування їхньої внутрішньої зацікавленості

у засвоєнні культурних цінностей як важливої складової майбутньої професійної діяльності.

Реалізація мотиваційного етапу здійснювалася переважно на першому році навчання та передбачала включення здобувачів у різні форми соціально-гуманітарної роботи, що сприяли їх ознайомленню з культурним середовищем ЗВО та активізації інтересу до культурних практик.

Зміст роботи з майбутніми вчителями початкової ланки передбачав: організацію адаптаційних заходів, спрямованих на входження першокурсників у культурно-освітній простір ЗВО; проведення кураторських годин, тематичних зустрічей, дискусій, спрямованих на усвідомлення значущості культурних цінностей у професійній діяльності вчителя; залучення здобувачів освіти до діяльності студентського клубу та творчих об'єднань з метою формування первинного інтересу до культурно зорієнтованої діяльності; організацію відвідувань культурних заходів (екскурсії до музеїв, театральні вистави, культурно-просвітницькі події), що сприяли емоційному залученню студентів до культурного життя; створення умов для неформальної взаємодії здобувачів освіти, що сприяло формуванню позитивного ставлення до культурного середовища та академічної спільноти.

Так, у межах мотиваційного етапу адаптаційна робота була орієнтована не лише на соціально-психологічну інтеграцію здобувачів освіти, а й на їх включення у культурний простір університету, засвоєння його традицій, норм і цінностей.

З цією метою нами було проведено ознайомчі зустрічі та урочисті заходи, зокрема «Посвята у студенти – крок до професії вчителя», «Університет як простір культури і цінностей», під час яких першокурсників знайомили з історією Луганського національного університету, його традиціями та ціннісними орієнтирами, акцентуючи увагу на ролі майбутнього вчителя початкової школи

як носія культури. Важливе місце посідали кураторські години адапційного спрямування, зокрема «Культура сучасного здобувача», «Цінності майбутнього вчителя початкової школи», «Академічна доброчесність як культурна норма», «Толерантність як основа педагогічної взаємодії», у межах яких відбувалося осмислення норм поведінки, професійних і загальнокультурних цінностей.

З метою ознайомлення з культуровідповідним середовищем ЗВО організовувалися екскурсії, зокрема «Культурні осередки університету», «Бібліотека як центр академічної культури», «Музей історії університету: традиції і сучасність», що сприяло усвідомленню здобувачами освіти можливостей для їхнього культурного розвитку. Також проводилися зустрічі з науково-педагогічними працівниками, старшокурсниками та представниками студентського самоврядування у форматі «Діалог поколінь: студент – майбутній учитель», «Мій шлях професійного становлення», під час яких вони виступали носіями культурних цінностей і передавали досвід участі у соціально-гуманітарній діяльності.

Нами було ініційовано низку зустрічей з викладачами, зокрема: «Діалог поколінь: від студента до вчителя», «Мій шлях у професії: досвід і цінності», «Студентське самоврядування як школа лідерства і культури», у межах яких викладачі та старшокурсники презентували власний досвід участі у соціально-гуманітарній діяльності, розкривали значення культурних цінностей у професійній діяльності вчителя початкової школи. Особлива увага приділялася висвітленню реальних практик: організації виховних заходів у школах, участі у волонтерських ініціативах, реалізації культурно-просвітницьких проєктів.

Зустрічі зі старшокурсниками сприяла більш відкритій комунікації та довірливій атмосфері. Зокрема, під час заходів «Мій досвід у студентському клубі», «Як знайти себе в університетському середовищі», «Від першокурсника до лідера студентської спільноти» здобувачі ділилися власними історіями

адаптації, труднощами та досягненнями, акцентуючи увагу на ролі культурних цінностей у саморозвитку та професійному зростанні. Такий підхід сприяв формуванню у першокурсників відчуття причетності до академічної спільноти та стимулював їх до активної участі у соціально-гуманітарній діяльності.

Представники студентського самоврядування презентували можливості участі у культурному житті університету в межах заходів «Студентське самоврядування: простір можливостей», «Ініціатива і відповідальність як цінності сучасного студента», «Як створити власний проєкт», під час яких ознайомили першокурсників із напрямками діяльності, формами участі у культурних і соціальних ініціативах, а також мотивували до реалізації власних ідей.

Цінним аспектом організації таких зустрічей було їх поєднання з елементами рефлексії та обговорення, що дозволяло здобувачам освіти не лише сприймати інформацію, а й осмислювати її через призму власного досвіду та ціннісних орієнтацій. У результаті першокурсники отримували можливість побачити практичну реалізацію культурних цінностей, усвідомити їх значущість для майбутньої професії та сформувати внутрішню мотивацію до власної активної участі у соціально-гуманітарній діяльності.

Важливим компонентом адаптаційної роботи стало залучення першокурсників до культурно-просвітницьких заходів, зокрема «Вечір українських традицій», «Культура мого народу», «Мистецька палітра університету», «День писемності та мови: цінність слова», «Веселкою сплелися кольори», а також організація відвідувань театральних вистав і музейних експозицій у межах заходів «Театр як простір культурного розвитку», «Знайомство з культурною спадщиною». Це забезпечувало емоційне включення майбутніх учителів початкової школи у культурне життя та сприяло формуванню ціннісного ставлення до культури.

Цікавим для здобувачів – майбутніх учителів початкової школи – складником мотиваційного етапу стало використання інтерактивних форм роботи, зокрема тренінгів на згуртування, дискусій та рефлексивних вправ, спрямованих на формування у здобувачів почуття приналежності до академічної спільноти та усвідомлення значущості культурних цінностей. Зазначені форми реалізовувалися як у межах кураторських годин, так і у форматі окремих зустрічей для здобувачів освіти перших курсів, що забезпечувало їх системність і охоплення широкого кола учасників.

Під час кураторських годин проводилися тренінгові заняття, зокрема «Знайомство та командоутворення», «Я – частина академічної спільноти», «Ми різні – ми рівні», які сприяли згуртуванню студентських груп, формуванню атмосфери довіри та взаємопідтримки. У процесі таких занять використовувалися вправи на знайомство, взаємопізнання, розвиток комунікативних умінь, що дозволяло здобувачам освіти усвідомити цінність міжособистісної взаємодії та культури спілкування.

Окремі інтерактивні зустрічі для першокурсників організовувалися у форматі загальнофакультетських або університетських заходів, таких як тренінг «Цінності сучасного студента», інтерактивна зустріч «Культура як основа професійного становлення», дискусійний майданчик «Що означає бути культурною людиною?». У межах цих заходів здобувачі освіти мали можливість висловлювати власні думки, обговорювати актуальні проблеми, співвідносити особисті цінності із загальнолюдськими та професійними орієнтирами.

Значна увага приділялася рефлексивним вправам, зокрема «Мої життєві цінності», «Яким я бачу сучасного вчителя», «Цінності, які я хочу передати учням», що сприяли усвідомленню здобувачами освіти власних ціннісних орієнтацій та їх співвіднесенню з професійними вимогами. Такі вправи

виконувалися як індивідуально, так і в малих групах із подальшим обговоренням, що посилювало ефект їх впливу.

Особливістю мотиваційного етапу є його орієнтація на емоційно-ціннісну сферу особистості, що забезпечує не лише ознайомлення здобувачів освіти з культурними цінностями, а й формування особистісного ставлення до них як значущих життєвих орієнтирів.

Отже, реалізація мотиваційного етапу забезпечила успішну адаптацію здобувачів освіти до середовища ЗВО та сприяла формуванню їхньої внутрішньої зацікавленості у засвоєнні культурних цінностей. Завдяки цілеспрямованому поєднанню адаптаційних, інформаційно-просвітницьких, інтерактивних і культурно-дозвілєвих форм роботи було створено умови для емоційного залучення першокурсників до культурного життя, усвідомлення значущості культурних цінностей у майбутній професійній діяльності та формування позитивного ставлення до соціально-гуманітарної діяльності. Це, своєю чергою, заклало підґрунтя для подальшого поглиблення знань, розвитку ціннісних орієнтацій і активної участі здобувачів освіти у культурно зорієнтованій діяльності на наступних етапах.

Змістово-когнітивний етап був спрямований на формування у майбутніх учителів початкової школи системи знань і уявлень про культурні цінності, їх сутність, структуру, функції та значення у професійній діяльності. Реалізація цього етапу розпочиналася на другому році навчання і продовжувалася на третьому, що забезпечувало поступове поглиблення та систематизацію набутих знань, а також їх осмислення у контексті майбутньої педагогічної діяльності.

Особливістю змістово-когнітивного етапу було те, що він орієнтувався передусім на когнітивний компонент формування культурних цінностей, водночас поєднуючи його з елементами емоційно-ціннісного осмислення. Зміст

роботи передбачав розширення уявлень здобувачів освіти про національні та загальнолюдські культурні цінності, педагогічну культуру, етичні норми професійної діяльності вчителя початкової школи, а також особливості формування культурних цінностей у молодших школярів.

Основними формами реалізації змістово-когнітивного етапу стали міні-лекції, тематичні тренінги, просвітницькі заняття, дискусії, інтерактивні семінари, що проводилися як у межах кураторських годин, так і в рамках діяльності студентського клубу та творчих об'єднань. Міні-лекції були спрямовані на подання систематизованих знань і охоплювали такі теми, як «Сутність і структура культурних цінностей», «Культура особистості вчителя початкової школи», «Педагогічна етика як складова професійної культури», «Національні цінності у змісті початкової освіти», «Культурні практики у професійній діяльності вчителя». Важливо, що такі міні-лекції мали проблемно-пошуковий характер, супроводжувалися обговоренням, аналізом прикладів і стимулювали активне мислення здобувачів освіти.

Тренінгові заняття на цьому етапі були спрямовані на глибше осмислення отриманих знань та їх співвіднесення з особистим досвідом. Зокрема, проводилися тренінги «Цінності в системі професійної діяльності вчителя», «Культура педагогічного спілкування», «Толерантність і міжкультурна взаємодія», «Професійна етика: ситуації вибору», у межах яких використовувалися аналіз педагогічних ситуацій, рольові ігри, робота в малих групах, що сприяло не лише засвоєнню знань, а й розвитку здатності застосовувати їх у змодельованих професійних контекстах.

Проілюструємо прикладами. Так, тренінг «Цінності в системі професійної діяльності вчителя» було впроваджено за ініціативи студентського самоврядування. Основною метою тренінгу було усвідомлення здобувачами освіти сутності та значення професійних цінностей учителя, розвиток здатності

до їх інтеріоризації та застосування у процесі розв'язання педагогічних завдань, а також формування рефлексивного ставлення до власної професійної позиції.

Організація тренінгового заняття передбачала поєднання інформаційних, інтерактивних і рефлексивних методів роботи. На початку заняття було актуалізовано наявні уявлення здобувачів освіти про професію вчителя через виконання асоціативної вправи, що дозволило виявити домінуючі смислові орієнтації та створити підґрунтя для подальшого осмислення ціннісного змісту педагогічної діяльності. Подальша робота була спрямована на усвідомлення системи професійних цінностей шляхом виконання індивідуальних та групових завдань, зокрема відбору та ранжування найбільш значущих цінностей учителя з подальшою їх аргументацією. Дискусійна взаємодія у малих групах сприяла розвитку здатності до критичного мислення, формуванню навичок аргументованого висловлення власної позиції та толерантного ставлення до альтернативних поглядів.

Значну увагу у межах тренінгу було приділено моделюванню професійно значущих ситуацій, що відображають типові виклики педагогічної діяльності вчителя початкової школи. У процесі виконання ситуативних і рольових вправ здобувачі освіти здійснювали аналіз педагогічних ситуацій, обирали стратегії поведінки з опорою на визначені цінності та презентували результати своєї роботи. Такий формат діяльності забезпечував перенесення теоретичних уявлень у площину практичного застосування, сприяв розвитку педагогічного мислення, емпатії та відповідальності за прийняті рішення.

Упродовж тренінгу також використовувалися вправи рефлексивного характеру, спрямовані на осмислення здобувачами власних ціннісних орієнтацій і формування образу «Я-професійного». Зокрема, учасники мали можливість визначити, які цінності вони вважають визначальними для своєї майбутньої діяльності, яким чином планують реалізовувати їх у професійній практиці та які

труднощі можуть виникнути у цьому процесі. Це сприяло поглибленню рівня самосвідомості, розвитку внутрішньої мотивації до педагогічної діяльності та готовності до професійного саморозвитку.

У процесі роботи спостерігалось поступове підвищення рівня усвідомленості власних ціннісних орієнтацій майбутніми учителями початкової школи, здатності до їх вербалізації та аргументації. Здобувачі освіти відзначали практичну значущість виконаних завдань, підкреслювали можливість застосування отриманого досвіду у майбутній професійній діяльності, а також акцентували увагу на важливості ціннісного підґрунтя педагогічної взаємодії.

Важливим компонентом змістово-когнітивного етапу стали дискусійні форми роботи, зокрема «Чи можна навчити цінностям?», «Роль учителя у формуванні культурної особистості учня», «Традиції і сучасність у культурі вчителя», «Межі толерантності у педагогічній діяльності», які сприяли розвитку критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію та усвідомлювати багатомірність культурних явищ.

Наприклад, дискусія «Чи можна навчити цінностям» було впроваджено у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи як інтерактивний метод, спрямований на розвиток аксіологічної свідомості, критичного мислення та рефлексивних умінь здобувачів освіти. Метою дискусії визначено формування у майбутніх педагогів здатності до аргументованого аналізу проблеми ціннісного виховання, усвідомлення співвідношення навчання і виховання у контексті передачі цінностей, а також розвиток особистісної позиції щодо можливостей і меж педагогічного впливу на ціннісну сферу дитини.

Організація дискусії передбачала створення проблемної ситуації шляхом постановки суперечливого запитання, яке не має однозначної відповіді. Здобувачам освіти було запропоновано висловити власну позицію щодо можливості навчання цінностям, обґрунтовуючи її з опорою на особистий досвід,

педагогічні знання та етичні міркування. У процесі обговорення було окреслено дві основні позиції: перша полягала у визнанні можливості цілеспрямованого формування цінностей через освітній процес, виховні впливи, приклад учителя та організацію педагогічної взаємодії; друга – у твердженні, що цінності мають переважно внутрішній, особистісний характер і не можуть бути нав'язані зовні, а формуються під впливом індивідуального досвіду та соціального середовища.

У ході дискусії здобувачі освіти аналізували різні аспекти означеної проблеми, зокрема роль сім'ї, школи та соціокультурного середовища у формуванні ціннісних орієнтацій, значення особистісного прикладу вчителя, а також можливості інтеграції ціннісного компонента у зміст навчальних дисциплін. Особлива увага приділялася обговоренню педагогічних умов, за яких процес формування цінностей є найбільш ефективним, а саме: створення безпечного освітнього середовища, розвиток довірливих взаємин між учителем і учнями, використання діалогічних форм навчання та залучення дітей до активної діяльності.

З метою поглиблення знань активно використовувалися інтерактивні семінари та просвітницькі заходи, такі як «Культура і суспільство: взаємозв'язок і вплив», «Цінності громадянського суспільства у діяльності вчителя», «Медіакультура сучасного педагога», що дозволяло розширити культурний кругозір здобувачів освіти та актуалізувати сучасні контексти формування культурних цінностей.

Найбільший інтерес викликав інтерактивний семінар «Культура і суспільство: взаємозв'язок і вплив», який було спрямовано на формування розвитку критичного мислення та усвідомлення ролі вчителя як носія й транслятора культурних цінностей. Метою інтерактивного семінару визначено формування у майбутніх педагогів цілісного уявлення про сутність культури як соціального феномена, усвідомлення її ролі у функціонуванні суспільства та

розвитку особистості, а також розвиток здатності аналізувати вплив культурних чинників на освітній процес. Особлива увага приділялася формуванню готовності майбутніх учителів інтегрувати культурологічний компонент у професійну діяльність та здійснювати педагогічну взаємодію з урахуванням соціокультурного контексту.

Організація семінару передбачала поєднання елементів проблемного навчання, групової роботи, дискусії та рефлексії. На початку заняття було актуалізовано попередні знання здобувачів освіти щодо понять «культура» і «суспільство» шляхом постановки відкритих запитань та ініціювання короткого обговорення, що дозволило виявити рівень їхньої обізнаності та сформуванню мотивацію до подальшої роботи. У процесі семінару здобувачам було запропоновано виконання аналітичних завдань, спрямованих на розкриття різних аспектів взаємозв'язку культури і суспільства, зокрема аналіз прикладів впливу культурних норм і цінностей на поведінку індивіда, освітні практики та соціальні процеси.

Суттєвим компонентом семінару стала робота в малих групах, у межах якої здобувачі освіти отримували завдання дослідити окремі аспекти проблеми, такі як вплив глобалізації на культуру, роль освіти у збереженні культурної спадщини, взаємодія традицій і новацій у сучасному суспільстві. Результати групової роботи презентувалися у формі коротких доповідей із подальшим обговоренням, що сприяло розвитку комунікативних умінь, навичок співпраці та аргументованого висловлення власної позиції.

У межах семінару також використовувалися елементи дискусії, під час якої здобувачі освіти аналізували проблемні питання, пов'язані з культурною ідентичністю, впливом соціальних змін на систему цінностей та роллю вчителя у формуванні культурної компетентності учнів. Обговорення сприяло

поглибленню розуміння складності соціокультурних процесів та формуванню здатності до критичного осмислення інформації.

Змістово-когнітивний етап також передбачав активне залучення здобувачів освіти до самостійної пізнавальної діяльності, зокрема підготовки міні-проектів, презентацій, повідомлень на теми культурної проблематики («Культурні символи українського народу», «Етичні дилеми у професії вчителя», «Образ сучасного культурного педагога»), що сприяло поглибленню та індивідуалізації знань.

Отже, змістово-когнітивний етап забезпечив цілеспрямоване формування у майбутніх учителів початкової школи системи знань про сутність, структуру та значення культурних цінностей у професійній діяльності, сприяв розширенню їхнього культурного кругозору та усвідомленню ролі педагогічної культури й етики. Використання інтерактивних форм і методів роботи забезпечило інтеграцію теоретичних знань із практичним досвідом, активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти, розвиток критичного мислення, рефлексивних умінь і здатності до аргументованого висловлення власної позиції. У результаті відбулося не лише засвоєння навчального матеріалу, а й формування готовності до осмисленого застосування культурних цінностей у педагогічній діяльності, що створило підґрунтя для їх подальшої інтеріоризації та розвитку професійної культури майбутнього вчителя.

Діяльнісно-практичний етап був спрямований на формування у майбутніх учителів початкової школи умінь реалізації культурних цінностей у різних видах діяльності та забезпечення їх поступової інтеріоризації як особистісно значущих орієнтирів. Реалізація цього етапу розпочиналася на третьому курсі та частково продовжувалася на початку четвертого, що забезпечувало перехід від теоретичного осмислення культурних цінностей до їх

практичного втілення у навчальній, соціально-гуманітарній та повсякденній діяльності.

Особливістю діяльнісно-практичного етапу було домінування діяльнісного компонента, що передбачало активне залучення здобувачів освіти до різних видів культурно орієнтованої діяльності, у межах якої культурні цінності не лише усвідомлювалися, а й реалізовувалися у конкретних діях, вчинках і формах взаємодії. Зміст роботи був спрямований на формування здатності інтегрувати культурні цінності у професійну діяльність учителя початкової школи, зокрема у процес організації освітнього середовища, спілкування з учнями, проведення виховних заходів.

Важливим напрямом реалізації цього етапу стало залучення здобувачів освіти до організації та проведення культурно-просвітницьких заходів. Зокрема, здобувачі долучались до таких заходів, як «Тиждень культурних цінностей», «Діалог культур у сучасному світі», «Світ традицій очима молоді», «Цінності, що об'єднують», у межах яких вони разом із студентським самоврядуванням планували зміст, добирали форми роботи, здійснювали підготовку та реалізацію заходів для різних цільових аудиторій. Така діяльність сприяла формуванню організаційних, комунікативних і проєктувальних умінь, а також закріпленню знань про культурні цінності у практичній площині.

Зокрема, під час проведення заходу «Тиждень культурних цінностей» майбутні вчителі початкової школи и брали участь у розробленні тематичних днів (наприклад, «День народних традицій», «День родинних цінностей», «День міжкультурного діалогу»), готували інтерактивні заняття для учнів початкових класів, створювали дидактичні матеріали (плакати, презентації, лепбуки), а також виступали в ролі модераторів і ведучих окремих активностей. Це сприяло формуванню в них умінь адаптувати зміст культурологічної інформації до вікових особливостей молодших школярів.

У межах заходу «Діалог культур у сучасному світі» майбутні вчителі долучалися до підготовки мініпроектів, присвячених культурним особливостям різних народів, організували тематичні станції (наприклад, «Кухні світу», «Традиційний одяг», «Свята і звичаї»), де презентували матеріал у формі рольових ігор, вікторин та інтерактивних завдань. Вони також здійснювали координацію роботи учнівських груп, що дозволяло розвивати навички педагогічного фасилітування та міжкультурної комунікації.

Під час реалізації заходу «Світ традицій очима молоді» здобувачі освіти виступали ініціаторами творчих майстерень, у яких організували виготовлення елементів народного декору (витинанки, обереги, розпис), проводили майстер-класи з народних ігор і пісень, а також готували сценарії виховних заходів із використанням елементів фольклору. Така діяльність забезпечувала розвиток їхніх проєктувальних умінь і здатності інтегрувати культурний компонент у виховний процес початкової школи.

У рамках заходу «Цінності, що об'єднують» майбутні педагоги брали участь у підготовці та проведенні дискусійних платформ, тренінгів і круглих столів, спрямованих на осмислення універсальних людських цінностей (толерантність, взаємоповага, відповідальність). Вони розробляли кейс-завдання, моделювали педагогічні ситуації, організували обговорення з використанням методів «відкритого мікрофона» та «мозкового штурму», що сприяло розвитку критичного мислення та комунікативної компетентності.

Суттєву роль відіграла участь здобувачів освіти у педагогічній практиці, під час якої вони мали можливість інтегрувати культурні цінності у реальний освітній процес початкової школи. Водночас важливим доповненням стала організація волонтерських ініціатив у співпраці з закладами початкової освіти, що виходили за межі формалізованої практичної підготовки. У межах такої взаємодії здобувачі освіти самостійно ініціювали та реалізовували культурно-

просвітницькі заходи для молодших школярів, зокрема «Уроки доброти і взаємоповаги», «Світ традицій моєї родини», «Подорож у країну ввічливості», «Культура спілкування: вчимося разом», «Моя культура – моя цінність».

Проілюструємо прикладами. Так, під час організації заходу «Уроки доброти і взаємоповаги» майбутні вчителі розробляли інтерактивні заняття, спрямовані на формування в дітей емпатії, толерантного ставлення до інших та навичок ненасильницького спілкування. Вони добирали казкові та життєві ситуації для обговорення, використовували методи сторітелінгу, рольові ігри, вправи на розвиток емоційного інтелекту, що сприяло усвідомленню молодшими школярами значущості доброзичливості та взаємопідтримки.

У процесі підготовки заходу «Світ традицій моєї родини» здобувачі освіти ініціювали залучення учнів до дослідницької діяльності, пропонуючи їм презентувати сімейні традиції, звичаї та обряди. Майбутні педагоги розробляли завдання для створення мініпроектів (родинні дерева, фотоісторії, презентації), організовували виставки та тематичні обговорення, що сприяло формуванню у дітей ціннісного ставлення до родини як носія культурної спадщини.

Реалізація заходу «Подорож у країну ввічливості» передбачала використання ігрових форм роботи, які були розроблені студентами з урахуванням вікових особливостей молодших школярів. Зокрема, вони створювали сюжетно-рольові ігри, інтерактивні квести, дидактичні вправи, спрямовані на засвоєння норм етикету, правил поведінки в різних соціальних ситуаціях. Майбутні вчителі виконували функції фасилітаторів, спрямовуючи діяльність дітей і забезпечуючи рефлексію набутих знань і вмінь.

Організуюючи захід «Культура спілкування: вчимося разом», здобувачі освіти акцентували увагу на розвитку комунікативної компетентності молодших школярів. Вони розробляли тренінгові заняття, вправи на розвиток умінь слухати, висловлювати власну думку, працювати в групі, вирішувати конфліктні

ситуації. Застосування інтерактивних методів (робота в парах і групах, дискусії, моделювання ситуацій) сприяло формуванню в дітей навичок конструктивної взаємодії.

У межах заходу «Моя культура – моя цінність» майбутні педагоги ініціювали проведення творчих проєктів, спрямованих на усвідомлення учнями значущості власної культурної ідентичності. Здобувачі організовували конкурси малюнків, виставки, презентації, інтегровані заняття, у ході яких діти мали можливість представити елементи національної культури, мови, символіки. Водночас студенти забезпечували педагогічний супровід діяльності учнів, спрямовуючи їх на осмислення культурних цінностей як основи особистісного розвитку.

Як бачимо, зазначені заходи мали інтерактивний характер і передбачали використання ігрових, театралізованих, мистецьких форм роботи, що забезпечувало активне залучення дітей та створювало сприятливі умови для засвоєння ними культурних норм і цінностей. Для самих здобувачів освіти така діяльність була важливою з огляду на можливість апробації власних ідей, розвитку педагогічної ініціативності та усвідомлення значущості культурних цінностей у роботі з учнями.

Важливим складником діяльнісно-практичного етапу стало також залучення здобувачів освіти до ширшої волонтерської та соціально-культурної діяльності. Зокрема, студенти брали участь у благодійних акціях («Твори добро», «Культура взаємодопомоги»), організації культурних заходів для дітей, участі у просвітницьких ініціативах, що сприяло формуванню соціальної відповідальності, емпатії та активної громадянської позиції.

У межах діяльності студентського клубу та творчих об'єднань здобувачі освіти виступали не лише учасниками, а й організаторами заходів, що передбачало їх залучення до планування, координації та оцінювання результатів

діяльності. Це сприяло розвитку самостійності, ініціативності та здатності до командної роботи.

Значна увага приділялася використанню практико-орієнтованих форм роботи, зокрема проєктної діяльності. Студенти розробляли та реалізовували міні-проєкти («Культура в дії», «Формуємо цінності разом», «Культурний простір школи»), у межах яких вони досліджували актуальні проблеми формування культурних цінностей, пропонували шляхи їх вирішення та апробували власні ідеї на практиці.

Важливим елементом цього етапу була організація рефлексії практичного досвіду, що здійснювалася у формі обговорень, самоаналізу, підготовки звітів та презентацій результатів діяльності. Це дозволяло здобувачам освіти усвідомити власні досягнення, труднощі, а також оцінити рівень сформованості власних ціннісних орієнтацій.

Таким чином, діяльнісно-практичний етап забезпечив перехід від засвоєння знань про культурні цінності до їх практичної реалізації у різних видах діяльності, зокрема у волонтерській взаємодії з початковими школами як соціальними партнерами, сприяв формуванню відповідних умінь і досвіду, а також створив умови для інтеріоризації культурних цінностей як особистісно значущих і професійно необхідних орієнтирів майбутніх учителів початкової школи.

Рефлексивно-творчий етап розпочався у другому семестрі четвертого курсу і мав на меті завершення процесу формування культурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи на рівні внутрішньої інтеграції. На цьому етапі цінності вже були усвідомлені та частково інтеріоризовані, тому основний акцент робився на їх практичному застосуванні, творчому розвитку особистості та передачі досвіду молодшим курсам.

Здобувачі освіти активно ініціювали та реалізовували власні культурно-освітні проекти, що дозволяло їм проявляти лідерські та організаційні навички. Серед реалізованих ініціатив були заходи «Фестиваль культурних ініціатив», де студенти організовували виставки, мистецькі перформанси та інтерактивні презентації культурних практик; «Міст між поколіннями», що передбачав проведення спільних заходів зі студентами молодших курсів та учнями шкіл, спрямованих на ознайомлення з культурними традиціями та розвиток соціальної відповідальності; а також «Дні відкритих культурних практик», під час яких старшокурсники проводили майстер-класи, інтерактивні лекції та культурно-просвітницькі заходи для студентів молодших курсів.

Зазначимо, що під час реалізації проекту «Фестиваль культурних ініціатив» майбутні вчителі початкової школи самостійно визначали концепцію заходу, його тематичне наповнення та формат проведення. Вони організовували виставкові простори, де презентували результати власних досліджень культурних традицій, готували мистецькі перформанси (інсценізації обрядів, театралізовані виступи, музично-хореографічні композиції), а також розробляли інтерактивні презентації, спрямовані на залучення глядачів до активної участі. Важливим аспектом їхньої діяльності було координування роботи учасників, розподіл обов'язків, забезпечення комунікації між різними групами, що сприяло розвитку лідерських і організаційних компетентностей.

Проєкт «Міст між поколіннями» також був ініційований і реалізований здобувачами освіти, які виступали фасилітаторами взаємодії між різними віковими категоріями учасників – студентами молодших курсів та учнями закладів загальної середньої освіти. Майбутні педагоги розробляли програму спільних заходів, що включала інтерактивні заняття, тематичні зустрічі, обговорення культурних традицій, організацію спільної творчої діяльності (виготовлення символічних виробів, участь у народних іграх, відтворення

обрядових елементів). Особлива увага приділялася формуванню соціальної відповідальності, умінню передавати культурний досвід і налагоджувати конструктивну міжособистісну взаємодію.

У межах ініціативи «Дні відкритих культурних практик» майбутні вчителі початкової школи виступали організаторами освітнього простору для студентів молодших курсів. Вони самостійно планували тематику заходів, добирали зміст і методи роботи, проводили майстер-класи (з елементів народного мистецтва, традиційної культури, педагогічних технологій), інтерактивні лекції та культурно-просвітницькі заняття. При цьому здобувачі освіти виконували роль наставників, демонструючи приклади ефективної педагогічної діяльності, забезпечуючи методичний супровід і підтримку молодших колег.

Таким чином, ініціювання та реалізація зазначених культурно-освітніх проєктів саме майбутніми вчителями початкової школи засвідчила їхню готовність до активної професійної діяльності, сформованість лідерських, організаційних і комунікативних умінь, а також здатність до створення культурно насиченого освітнього середовища та передачі культурних цінностей у процесі педагогічної взаємодії.

Важливо, що здобувачі четвертого курсу не лише планували та організовували заходи, а й виконували педагогічну підтримку молодших студентів, залучаючи їх до підготовки, координації та реалізації культурних ініціатив. Такий підхід дозволяв здобувачам перших-других років навчання спостерігати реальні приклади інтеграції культурних цінностей у діяльність та формував у них відчуття приналежності до академічної спільноти та культуровідповідного середовища ЗВО.

У межах діяльності студентського клубу «Культурний простір майбутнього вчителя» та творчих об'єднань («Джерела національної культури», «Культурний діалог», «Арт-майстерня особистісного розвитку») рефлексивно-

творчий етап передбачав організацію міжкурсних культурних проєктів, мистецьких акцій, волонтерських ініціатив і презентацій результатів творчої діяльності. Здобувачі четвертого курсу координували роботу команд, планували сценарії заходів, оцінювали ефективність реалізації ініціатив та залучали молодших студентів до активної участі, таким чином формуючи наставницькі та організаційні компетентності.

Особливу увагу приділяли рефлексивним практикам, які здійснювалися через обговорення результатів діяльності, самоаналіз, підготовку презентацій та звітів. Зокрема, студенти виконували вправи «Мій внесок у розвиток культурного середовища», «Цінності, що стали частиною мене», «Передаючи досвід: наставництво і лідерство», що дозволяло усвідомити рівень інтеграції культурних цінностей у власній особистості, оцінити власні досягнення та визначити напрями подальшого розвитку.

Значна увага приділялася творчій самореалізації здобувачів, включно з мистецькими, культурно-просвітницькими та соціальними проєктами, що сприяло розвитку креативності, здатності до самостійного прийняття рішень та моделювання ефективних форм соціально-гуманітарної роботи. Усі дії здобувачів четвертого курсу були спрямовані на демонстрацію ціннісних орієнтирів, які вони вже інтегрували на внутрішньому рівні, і слугували прикладом для молодших курсів.

Таким чином, рефлексивно-творчий етап став кульмінаційним етапом формування культурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи, забезпечив інтеграцію знань, умінь і цінностей на внутрішньому рівні, розвиток творчої ініціативи та наставницьких компетентностей, а також створив умови для передачі здобутого досвіду молодшим студентам, закріпивши культуровідповідне середовище ЗВО як інтегративний простір професійного і особистісного розвитку.

Отже, результати впровадження визначених педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи закладу вищої освіти засвідчили їх цілісність, взаємозумовленість та ефективність. Послідовна реалізація організаційного, мотиваційного, змістово-когнітивного, діяльнісно-практичного та рефлексивно-творчого етапів забезпечила поетапний перехід від створення культуровідповідного освітнього середовища до внутрішньої інтеграції культурних цінностей у структуру особистості майбутнього вчителя.

Реалізація першої педагогічної умови – створення культуровідповідного середовища у ЗВО – сприяла формуванню ціннісно насиченого освітнього простору, який виступав не лише фоном, а активним чинником впливу на особистість здобувача освіти. Організація системної соціально-гуманітарної роботи, функціонування студентського клубу та творчих об'єднань, налагодження партнерства із соціальними й культурними інститутами забезпечили відкритість, багатовимірність і практичну спрямованість культурного середовища. Це створило передумови для усвідомлення, прийняття та подальшої інтеріоризації культурних цінностей.

Упровадження другої педагогічної умови – використання ціннісно орієнтованих інноваційних технологій – забезпечило активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти, розвиток їх критичного мислення, рефлексивних умінь і здатності до аксіологічного аналізу. Поєднання міні-лекцій, тренінгів, дискусій, інтерактивних семінарів та проєктної діяльності сприяло не лише засвоєнню теоретичних знань, а й їх осмисленню у контексті майбутньої професійної діяльності. Важливим результатом стало формування у майбутніх учителів здатності до свідомого вибору та обґрунтування власних ціннісних орієнтацій.

Реалізація третьої педагогічної умови – залучення здобувачів освіти до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності – забезпечила перехід від теоретичного розуміння культурних цінностей до їх практичного втілення. Участь у культурно-просвітницьких заходах, волонтерських ініціативах, педагогічній практиці та власних проєктах сприяла формуванню досвіду ціннісно орієнтованої поведінки, розвитку професійно значущих умінь і якостей, зокрема емпатії, соціальної відповідальності, комунікативної культури та педагогічної ініціативності. Особливої ваги набуло те, що здобувачі освіти виступали не лише учасниками, а й ініціаторами та організаторами діяльності, що свідчить про високий рівень їхньої суб'єктності.

Системність і поетапність реалізації педагогічних умов забезпечили поступове ускладнення змісту та форм діяльності здобувачів освіти – від адаптації та первинного ознайомлення з культурними цінностями до їх творчого застосування та передачі іншим. На завершальному, рефлексивно-творчому етапі відбулося узагальнення та інтеграція набутих знань, умінь і досвіду, що проявилось у здатності майбутніх учителів до самостійного проєктування культурно-освітніх ініціатив, здійснення наставництва та рефлексії власної діяльності.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Реалізація формульованого етапу експерименту та впровадження обґрунтованих нами педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у соціально-гуманітарній роботі ЗВО дозволяє нам перейти до контрольного експерименту, що відповідає заключному етапу дослідження, метою якого є перевірка ефективності реалізованих нами педагогічних умов.

Контрольним експериментом було охоплено 317 майбутніх учителів початкової школи, серед яких 158 респондентів КГ та 159 – ЕГ. Діагностика проводилася у двох групах – контрольній та експериментальній. Діагностичним інструментарієм виступили ті ж методики, що і на етапі констатувального експерименту: стандартизовані методики - тест «Готовність до саморозвитку» (В. Павлов), методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич), Методика визначення рівня рефлексії О. Анісімова), так і авторські анкети, опитувальники, тести (анкета «Культурні цінності сучасності», тест «Культурні цінності особистості: психолого-педагогічний аспект», опитувальник «Мої культурні цінності»), бесіди, спостереження.

Отримані дані засвідчили суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в ЕГ. З іншого боку, у КГ ми не спостерігали суттєвих зрушень у числових даних (відмінності у показниках не перевищували 6,3%). Тому для аналізу ефективності запропонованих нами педагогічних умов ми зіставили результати КГ і ЕГ після контрольного етапу експериментального дослідження.

Для кращого розуміння динаміки позитивних змін відобразимо дані щодо кожного критерію сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у вигляді таблиць.

Динаміку досягнень ми відзначали двома знаками: "+" показував підвищення кількості респондентів, які показали зазначений рівень; "-" – зменшення кількості респондентів (%). Результати контрольного зрізу за ціннісно-мотиваційним критерієм в ЕГ показали позитивну динаміку. Кількісні зміни відобразимо у вигляді таблиці (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи
за мотиваційно-ціннісним критерієм (у %)**

Рівень/ Показник	ціннісне ставлення до культурної спадщини свого народу, бажання її зберігати та примножувати						емоційно-ціннісне переживання своєї приналежності до країни та громадянства						прагнення до самовдосконалення та саморозвитку					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ			КГ			ІГ		
	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка
В.	26,6	29,1	+2,5	27,7	40,3	+12,6	24,7	27,2	+2,5	19,5	32,7	+13,2	31,0	34,2	+3,2	23,3	33,3	+10
С.	34,7	30,4	+4,3	32,7	42,1	+9,4	29,1	30,4	+1,3	24,5	38,4	+13,9	32,9	33,5	+0,6	32,7	45,3	+12,6
Н.	38,7	40,5	-1,8	39,6	17,6	-22,0	46,1	42,4	-3,8	56,0	28,9	-27,1	36,1	32,3	-3,8	44,0	21,4	-22,6

Як бачимо з таблиці, ми маємо дані як КГ та ЕГ. Насамперед, зазначимо, що результати КГ до і після експерименту мало відрізняються за кожним із показників мотиваційно-ціннісного критерію. Максимальну динаміку, виражену у відсотках, спостерігаємо не більше 4,3%. Якщо ми говоримо про зменшення негативних проявів на низькому рівні – то 1,8%. Проте, вважаємо такі результати не суттєвими, що доводить необхідність послідовної та систематичної роботи з майбутніми учителями початкової школи. У протилежному випадку, істотних позитивних змін досягти не вдасться.

У ЕГ ми можемо говорити про наявність позитивної динаміки до та після реалізації формуючого експерименту. Так, майбутні учителі початкової школи стали більш усвідомлено ставитися до культурної спадщини України (високий рівень в ЕГ виріс на 12,6%, а низький знизився на 22%), особливо після відвідування пам'ятних місць, архітектурних об'єктів із давньою історією. Не останню роль відіграла і інтеграція інноваційних методів із традиційними (екскурсії та тренінги, інтерактивні методи роботи тощо).

Здобувачі (40,3% ЕГ) почали висловлюватися про те, що наша держава має давню історію, культурну спадщину, яку варто вивчати, зберігати та примножувати. Показовими були роботи-есе здобувачів, де майбутні фахівці говорили про необхідність дослідити українські культурні цінності. Наприклад, Марія М. студентка галузі знань «Освіта/Педагогіка» (спеціальність «Початкова освіта») написала: *«Не часто ми цікавимося своєю історією та культурою, а дарма. Саме в ній наша сила та міць, адже наші предки залишили нам щось важливе у вигляді будівель, картин, предметів побуту тощо. Вивчаючи кожен із них можна надихнутися для створення нового, адже саме від нас буде залежати те, чи станемо ми цікаві майбутньому поколінню. Або вони будуть досліджувати лише те, що було до нас. Важливо не мовчати, а творити».*

Крім того, майбутні учителі початкової школи відзначали, що вони дійсно відчувають зв'язок з українським народом, його історією, бажають говорити українською мовою, «адже вона така милозвучна» (Ганна С.). У процесі розмови ми з'ясували, що рівень усвідомленості своєї приналежності до української держави зріс (на 13,2% на високому рівні, і на 13,9% – на середньому). Важливим показником тут виступила наявність гордості за досягнення своєї держави, бажання стати на захист її свободи у разі потреби, що говорить про ідентифікацію себе з українським народом та країною. Також значним досягненням тут бачимо зниження низького рівня – на 27,1%.

Істотним досягненням за мотиваційно-ціннісним критерієм вважаємо підвищення рівня прагнення майбутніх учителів початкової школи до самовдосконалення та саморозвитку (+10% на високому рівні та +12,6% на середньому рівні). Студенти і раніше висловлювалися про намір саморозвиватися, проте, вони розглядали цей процес у ключі гедоністичних цінностей (відпочинок, подорож, розслаблення за допомогою йоги тощо). Після реалізації обґрунтованих нами педагогічних умов майбутні фахівці стали більш пов'язувати свій саморозвиток з майбутньою професією з одного боку, з іншого – багато в чому зацікавилися культурою свого народу та інтегрували її у своє хобі.

Так, частина здобувачів говорили про бажання саморозвиватися у сфері художньої діяльності (малюнок, живопис, скульптура) і висловлювалися про те, що дізналися більше про визначних українських художників, використовують традиційні орнаменти, властиві українському народу у своїх роботах. Про це говорили і здобувачі, які захоплюються вишивкою (хрестом, бісером, стрічками).

Майбутні фахівці, що віддавали перевагу вокалу, так само висловлювалися про те, наскільки культурно багата Україна на музичну спадщину, так само багато майбутніх учителів початкової школи підкреслювали,

що зацікавилися українською народною музикою. Дехто говорив про те, що в процесі прослуховування такої музики вони відчують свою приналежність до українського етносу. Також, чимало здобувачів спеціальності 013/А3 «Початкова освіта» зауважили, що наразі вони слухають виключно українську музику, сучасні українські хіти, які за якістю не уступають зарубіжним.

На етапі констатувального експерименту були виявлені студенти, які відверто висловлювалися про небажання займатися саморозвитком, особливо у сфері майбутньої професії (36,1% КГ та 40,4% ЕГ). Після реалізації формувального експерименту таких студентів стало менше (на 22,6%). Багато хто з них зацікавився не лише культурними цінностями, як було сказано вище, але й прагнув глибше пізнати себе, свої здібності та визначити своє хобі, близьке до майбутньої професії (33,3% на високому рівні в ЕГ порівняно з 23,3% на констатувальному етапі).

З іншого боку, у КГ суттєвих змін не відбулося, що наочно відображено у таблиці 2.5.

Узагальнені дані щодо мотиваційно-ціннісного критерію відобразимо у вигляді таблиці (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів
початкової школи до та після експерименту
за мотиваційно-ціннісним критерієм (у %)**

Рівень/ Динаміка	КГ			ЕГ		
	Констат.	Контр.	Динаміка	Констат.	Контр.	Динаміка
Високий	27,4	30,2	+2,8	23,5	35,4	+11,9
Середній	34,7	31,4	+3,3	30,0	42,0	+12,0
Низький	40,4	38,4	-2	46,5	22,6	-23,9

Отже, можемо констатувати, що дані, отримані в ході контрольного етапу експерименту за мотиваційно-ціннісним критерієм, свідчать про ефективність проведеної роботи. Так, у ЕГ високий рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи підвищився на 11,9%, середній на 12%, а низький рівень – знизився на 23,9%.

Узагальнені дані контрольного експерименту за когнітивним критерієм наведено у таблиці 2.7, яка наочно демонструє суттєві зміни в ЕГ, що підтверджує гіпотезу нашого дослідження. Так, майбутні фахівці багато в чому розширили знання про культурні цінності своєї країни (високий рівень зріс на 9,1%, середній – на 14,7%). Можемо говорити про закономірність між знаннями та ціннісним ставленням, адже підвищення рівня знань сприяє зміні ціннісного ставлення до об'єкта пізнання. Це підтверджує контрольний експеримент, ми бачимо підвищення рівня знань майбутніх учителів початкової школи про культурні (матеріальні) цінності, при цьому ступінь ціннісного ставлення до них також зросла.

Таблиця 2.7

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи
за когнітивним критерієм (у %)**

Рівень/ Показник	наявність знань та уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону						сформованість знань про культурні цінності особистості, механізми їх формування						наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістовне наповнення та ієрархію					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка
В.	30,4	32,9	+2,5	36,5	45,6	+9,1	24,1	27,2	+3,1	15,1	33,0	+17,9	13,3	14,6	+1,3	17,0	33,5	+16,5
С.	34,2	36,1	+1,9	28,9	43,6	+14,7	27,2	30,4	+3,2	28,9	37,3	+8,4	17,7	19,6	+1,9	22,0	36,1	+14,1
Н.	35,4	31,0	-4,4	34,6	10,8	-23,8	48,7	42,4	-6,3	56,0	29,7	-26,3	69,0	65,8	-3,2	61,0	30,4	-30,6

Зазначимо, що здобувачі після реалізації педагогічних умов формування культурних цінностей у соціально-гуманітарній діяльності ЗВО могли чітко визначити, що відноситься до культурних цінностей (матеріальних та духовних), називали відповідні об'єкти (пам'ятні місця, об'єкти архітектури), витвори мистецтва, традиції та звичаї тощо. Так, після експериментальної діяльності таких студентів стало на 9,1% більше на високому рівні та на 14,7% на середньому рівні.

Істотним досягненням формувального експерименту вважаємо підвищення рівня знань майбутніх учителів початкової школи про культурні цінності особистості, механізми їх формування, оскільки такі знання є психолого-педагогічним базисом для подальшої професійної діяльності та формування відповідних культурних цінностей у підростаючого покоління.

Так, майбутні фахівці ЕГ виділяли такі культурні цінності особистості: прагнення до саморозвитку та самопізнання (95%); патріотизм (91% опитаних); працьовитість (86% опитаних); відповідальність (79% опитаних); творчість (67% опитаних); краса мистецтва, краса природи (61% опитаних); справедливість (56% опитаних); милосердя, толерантність (50% опитаних).

Абсолютна більшість майбутніх учителів початкової школи (98% ЕГ) висловилися у тому, що цінності неможливо нав'язати, лише сформувати у процесі систематичної роботи як і освітньому процесі школи, так і у виховному.

Серед психолого-педагогічних механізмів формування культурних цінностей особистості студенти могли назвати: емоційне залучення до діяльності (90%); соціалізація (89% опитаних); інтеріоризація (70% опитаних); ідентифікація (65% опитаних); рефлексія (50% опитаних).

Як бачимо, здобувачі значно розширили свої уявлення про культурні цінності та механізми їх формування. Так високий рівень зріс на 17,9%, а низький знизився на 26,3%. Проте, ми переконані, що цю роботу необхідно продовжувати,

крім того, у структуру таких дисциплін як «Психологія», «Вікова психологія», «Загальні основи педагогіки» необхідно запровадити спеціальний модуль з вивчення даних тим, що значно підвищить показники за всіма рівнями у майбутньому.

Що стосується системи власних культурних цінностей, то здобувачі ЕГ також показали значно кращі результати, ніж на етапі констатувального експерименту.

Якщо до експерименту ми діагностували домінування більш матеріальних, прагматичних цінностей, або цінностей гедоністичного порядку, то відсоток майбутніх учителів початкової школи, які на перше місце ставили культурні цінності (особливо пов'язані з подальшою професійною діяльністю) зріс після реалізації формувального експерименту.

Так, красу мистецтва, природи, пізнання, розвиток, творчість, освіченість вибирали як пріоритетні 33,5% опитаних. Ще 36,1% опитаних називали такі цінності важливими після здоров'я та кохання. Загалом констатуємо, що більше половини здобувачів ЕГ визначали для себе культурні цінності-якості як значущі. З урахуванням того, що більше половини здобувачів так само говорили про бажання пізнати, зберегти та примножити матеріальні культурні цінності України, вважаємо висунуту нами гіпотезу підтвердженою.

Ми також відносимо до важливого досягнення експерименту сформованість у майбутніх учителів початкової школи розуміння ієрархії власних цінностей, адже саме в даному випадку з'являється можливість керувати цим процесом, коригувати його (високий рівень в ЕГ зріс на 16,5%, середній на 14,1%). При грамотному управлінні діяльністю здобувача з боку педагогічного колективу ставатиме можливим запуск механізму рефлексії та студент буде націлений на переорієнтацію цінностей з модусу «прагматичні» в модус «культурні».

З іншого боку, суттєвих змін у КГ не відбулося. Ми бачимо, що найбільша цифра в динаміці – 3,2%. Таке підвищення високого чи середнього рівнів вважаємо незначним.

Ми проаналізували фактори, які могли впливати на зниження низького рівня за другим показником когнітивного критерію (на 6,3%) – сформованість знань про культурні цінності особистості, механізми їх формування – і вважаємо, що це могло статися внаслідок вивчення відповідних дисциплін як загального, так та професійного циклів. Проблема цінностей у загальному вигляді інтегрована в курс загальної педагогіки та психології, де розкриваються психолого-педагогічні процеси розвитку та становлення особистості, у тому числі й системи її ціннісних орієнтацій.

Узагальнені дані за когнітивним критерієм наводимо у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів
початкової школи до та після експерименту за
когнітивним критерієм (у %)**

Рівень/ Динаміка	КГ			ЕГ		
	Констат.	Контр.	Динаміка	Констат.	Контр.	Динаміка
Високий	22,6	24,9	+2,3	22,9	37,4	+14,5
Середній	26,4	28,7	+2,3	26,6	39	+12,4
Низький	51,0	46,4	-4,6	50,5	23,6	-26,9

Як видно з таблиці 2.8, дані за когнітивним критерієм в ЕГ зросли на 14,5% (високий рівень), на 12,4% (середній рівень), а також суттєво знизилися на низькому рівні – на 26,9%. У той же час у КГ спостерігаємо максимальний приріст у 2,3%, а зниження на низькому рівні – 4,6%.

Відзначимо, що максимальний ефект при роботі з майбутніми учителями початкової школи щодо формування у них культурних цінностей за когнітивним критерієм, на наш погляд, дала реалізація комплексу едвайзерських годин, у процесі яких педагоги використовували як традиційні, так і інноваційні форми, методи роботи. Вважаємо, що подальшими перспективами нашої роботи має стати створення спецкурсу, реалізація якого сприятиме підвищенню рівня знань студентів про культурні цінності.

І, нарешті, дані контрольного експерименту за операційно-рефлексивним критерієм відображені у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи
за операційно-рефлексивним критерієм (у %)**

Рівень/ Показник	здатність діяти на основі культурних цінностей (гуманність, відповідальність, працьовитість, громадянськість, патріотизм, соціальна активність, саморозвиток)						здатність критично осмислювати цінності, що пред'являються, а також рефлексувати з приводу власної системи цінностей та поведінки відповідно до життєвих та професійних ситуацій						готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності					
	КГ			ЕГ			КГ			ЕГ			КГ			ЕГ		
	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка	до	після	динаміка
В.	19,6	22,8	+3,2	35,8	44,0	+8,2	25,3	25,3	0	37,7	48,7	+11	19,6	20,9	+1,3	24,5	34,8	+10,3
С.	24,7	27,8	+3,1	12,6	18,9	+6,3	34,2	34,8	+0,6	22,0	37,4	+15,4	24,7	26,6	+1,9	25,2	40,5	+15,3
Н.	55,7	49,4	-6,3	51,6	37,1	-14,5	40,5	39,9	-0,6	40,3	13,9	-26,4	55,7	52,5	-3,2	50,3	24,7	-25,6

Як бачимо, дані контрольного експерименту у КГ та ЕГ мають суттєві відмінності, що свідчить про результативність запропонованих нами педагогічних умов.

Так, у ЕГ ми спостерігаємо підвищення кількості здобувачів, здатних реалізовувати у поведінці такі цінності як гуманність, відповідальність, працьовитість, громадянськість, патріотизм, соціальна активність, саморозвиток (високий рівень зріс на 8,2%, середній на – 6,3%). З іншого боку, зазначимо, що досягти позитивної динаміки за цим показником було дуже складно. Багато здобувачів дійсно розширили спектр знань про цінності та механізми їх формування, визнають їхню важливість, але не завжди готові дотримуватися їх у реальному житті. Саме тому вважаємо важливим продовжувати роботу в даному напрямку.

Реалізація запропонованих нами педагогічних умов дозволила досягти того, що на високому рівні опинилися 44% майбутніх учителів початкової школи, які дотримувалися культурних цінностей у повсякденній діяльності та поведінці. Вони проявляли такі якості як громадянськість і патріотизм, що виявлялося в активній громадянській позиції (здобувачі стали ініціаторами флешмобів і акцій, які сприяють згуртуванню нації); такі здобувачі вміли брати на себе відповідальність під час організації та проведення свят, культурних заходів, під час волонтерської та соціально-значущої діяльності; вони не просто готові до саморозвитку, а активно залучені до цього процесу через участь у клубах за інтересами чи виявлення ініціативи в інших творчих видах діяльності.

Завдяки співпраці з різними культурними та соціальними організаціями, здобувачі включалися до різних видів діяльності (відвідування музеїв, театрів, виставок, філармоній, організацій заходів у дитячих лікарнях та будинках, школах-інтернатах), що не лише формувало культурні цінності, а й закріплювало

їх на внутрішньому рівні, отже, дозволило сформувати відповідні якості особистості.

Важливим досягненням експериментальної роботи вважаємо сформованість здатності критично осмислювати ті цінності, що пред'являються суспільством через соціальні мережі та інтернет. Майбутні вчителі початкової школи стали більш критично ставитися до так званого «легкого життя», не піддаватися тенденціям споживчого суспільства, і що найважливіше – вміти відокремлювати фейки від правди в умовах інформаційної війни. На високому рівні відзначаємо 48,7% студентів, що на 11% більше, ніж до експерименту. На середньому рівні також спостерігаємо позитивну динаміку і підвищення цього рівня практично на 15,4%.

Майбутні фахівці відзначають, що вони стали не тільки більш усвідомлено ставитися до цінностей, а й у повсякденному житті так само рефлексують з приводу покупок (надати перевагу сучасному бренду смартфона або витратити гроші на саморозвиток, творчий вираз, духовні цінності). Крім того, такі здобувачі зазначали, що вони стали більш критично ставитися до інформації, що презентується в соціальних мережах, перевіряти її ще раз, перш ніж ділитися з оточуючими, робити перепости тощо. Таким чином, констатуємо позитивну динаміку в ЕГ.

Найбільш суттєвим досягненням експериментальної роботи бачимо підвищенні рівня сформованості культурних цінностей за показником – готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності. Тут відзначаємо значне зниження низького рівня – на 25,6%. Якщо до експерименту половина опитаних висловлювалися, що вони нейтрально ставляться до добровільної допомоги оточуючим (ветеранам, дітям-сиротам тощо), не прагнуть творчості, вивчення існуючих культурних цінностей та створення авторського творчого продукту, то після експерименту бачимо позитивні зміни.

Так, майбутні вчителі початкової школи стали активнішими у громадському житті вишу як учасники, так і як організатори заходів, конкурсів, акцій, флешмобів. Багато хто з них виступив з ініціативою створення волонтерського загону, який на постійній основі буде організовувати заходи у дитячих лікарнях, дитячих будинках та школах-інтернатах міста та області. Ще частина здобувачів організували секції по інтересам, у межах роботи яких, вивчалися культурні цінності та, на їх основі, здійснювалася творча діяльність у напрямках: декоративно-ужиткового мистецтва; театралізованої діяльності; вокалу та хореографії тощо.

Таблиця 2.9 наочно демонструє відсутність значної динаміки у КГ. Так, максимальне підвищення бачимо на 3,2% на високому рівні за показником «здатність діяти на основі культурних цінностей (гуманність, відповідальність, працьовитість, громадянськість, патріотизм, соціальна активність, саморозвиток)». Вважаємо, що це обумовлено тим, що майбутні фахівці в межах профільних дисциплін також розглядали теми цінностей, ціннісних орієнтацій та були залучені до квазіпрофесійної діяльності (у межах різних видів практик).

Узагальнені дані щодо операційно-рефлексивного критерію наводимо в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

**Динаміка сформованості культурних цінностей майбутніх учителів
початкової школи до та після експерименту
за операційно-рефлексивним критерієм (у %)**

Рівень /Динаміка	КГ			ЕГ		
	Констат.	Контр.	Динаміка	Констат.	Контр.	Динаміка
Високий	21,5	23,0	+1,5	32,7	42,5	+9,8
Середній	27,9	29,7	+1,8	19,9	32,3	+12,4
Низький	50,6	47,3	-3,3	47,4	25,2	-22,2

Як бачимо, в ЕГ є позитивна динаміка на кожному рівні: високий підвищився на 9,8%; середній – на 12,4%; низький знизився на 22,2%.

З іншого боку, у КГ суттєвих зрушень не відбулося: високий рівень підвищився на 1,5%, середній на 1,8%, а низький знизився на 3,3%.

Таким чином, суттєвим досягненням експериментальної роботи за операційно-рефлексивним критерієм ми вважаємо зниження даних на низькому рівні з 47,4% до 25,2%; так само маємо підвищення на високому рівні на 9,8% та середньому – на 12,4%. Це говорить про те, що майбутні вчителі початкової школи не лише підвищили рівень знань про культурні цінності, але нам вдалося сформувати у них відповідні цінності-якості, а саме:

– громадянськість та патріотизм (40% опитаних), відповідальність (40% опитаних), гуманність (36% опитаних), творчість (35% опитаних), соціальну активність (28% опитаних);

– майбутні вчителі початкової школи стали більш критично оцінювати інформацію з різних джерел та в процесі активної рефлексії орієнтуватися на споконвічні культурні цінності: добро, милосердя, повагу; а також глибше

розуміти та усвідомлювати значимість культурних цінностей (рідної мови та традицій, патріотизму, відповідальності, прагнення до саморозвитку, творчості, соціальної активності тощо);

– підвищився рівень соціальної активності здобувачів освіти у різних видах культурно-творчої діяльності (мистецтві, творчості, допомозі ближньому тощо).

Результати контрольного етапу експерименту щодо формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО відображено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Результати контрольного експерименту (у %)

Рівень	Загальна оцінка	
	КГ	ЕГ
Високий	26,0	38,3
Середній	30,0	37,8
Низький	44,0	23,9

Отже, порівнюючи дані у КГ та ЕГ ми бачимо таку динаміку:

- високий рівень підвищився на 12,3%;
- середній – на 7,8%
- низький рівень знизився на 20,1%.

Для порівняння розподілів контрольних та експериментальних груп майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості культурних цінностей ми використовували статистичні методи, зокрема статистичний критерій Пірсона χ^2 . Цей критерій дозволяє зіставити два емпіричні розподіли і вирішити питання, чи випадкова різниця між ними. У нашій роботі як такі

емпіричні розподіли виступають розподіли контрольної та експериментальної групи на початку і в кінці експерименту.

Критерій Пірсона χ^2 обчислюємо за такою формулою:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^l \frac{(N_{ij} - N_{ij}^0)^2}{N_{ij}^0},$$

де:

N_{ij} – емпірична частота;

N_{ij}^0 – теоретична частота, яку обчислюють як
$$N_{ij}^0 = \frac{1}{N} N(x_i) N(y_j),$$

$N(X_i)$ – маргінали (результати) за X, $N(Y_j)$ – за Y,

N – загальна кількість об'єктів

k – число рядів таблиці

l – кількість стовпців

Величина $f = (k-1)(l-1)$ називається числом ступенів свободи кореляційної таблиці.

Критичне значення критерію Пірсона χ^2 ($f=2$, $p \leq 0,05$) дорівнює 5,992. Критичне значення критерію Пірсона χ^2 ($f=2$, $p \leq 0,01$) дорівнює 9,211. Критичне значення критерію Пірсона χ^2 ($f = 2$, $p = 0,001$) дорівнює 13, 817.

Ми подали дані з таблиць 2.6, 2.8, 2.10 у вигляді, необхідному для розрахунків за критерієм Пірсона χ^2 у таблиці 2.12. Зведені результати розрахунків представлені у таблиці 2.13. Розрахунки виконували засобами електронної таблиці Microsoft Excel.

Таблиця 2.12

Порівняння розподілів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи до та після експерименту за рівнями сформованості культурних цінностей

Критерії				
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>				
Рівні	до	після	до	після
	КГ		ЕГ	
Високий	43	48	37	56
Середній	51	50	48	67
Низький	64	60	74	36
Всього	158	158	159	159
<i>Когнітивний</i>				
Високий	36	39	36	59
Середній	44	47	42	62
Низький	80	75	81	38
Всього	158	158	159	159
<i>Операційно-рефлексивний</i>				
Високий	34	36	52	67
Середній	44	47	32	51
Низький	80	75	75	41
Всього	158	158	159	159
<i>Узагальнений</i>				
Високий	38	41	42	61
Середній	46	47	41	60
Низький	74	70	76	38
Всього	158	158	159	159

Порівняємо розподілу в КГ та ЕГ за критерієм Пірсона χ^2 для розуміння значущості та валідності експерименту.

Таблиця 2.13

Порівняння розподілу КГ та ЕГ за критерієм Пірсона χ^2

Критерії	Емпіричне значення критерія Пірсона χ^2			
	Порівняння КГ на початку та в кінці експерименту	Порівняння ЕГ на початку та в кінці експерименту	Порівняння КГ та ЕГ на початку експерименту	Порівняння КГ и ЕГ в кінці експерименту
Мотиваційно-ціннісний	0,701	20,147***	0,794	9,082*
Когнітивний	0,457	7,779*	0,003	4,323
Операційно-рефлексивний	0,317	9,007*	5,820	14,371*
Узагальнений	0,466	11,407**	0,393	7,576*

Примітка. Символ * показує, що різницю між розподілами достовірні лише на рівні 0,05; ** – на рівні 0,01; *** – на рівні 0,001.

Аналіз результатів розрахунків (таблиця 2.13) свідчить про статистично незначні відмінності на рівні 0,05 між КГ і ЕГ на етапі констатуючого експерименту за всіма критеріями (емпіричне значення критерію Пірсона 0,794;

0,003; 5,820; 0,393; що не для 0,393; двох ступенів свободи та рівня значущості 0,05).

На формуючому етапі, навпаки, можна спостерігати статистично значущу розбіжність порівняно з КГ та ЕГ за всіма критеріями, крім когнітивного. Так, на рівні 0,001 спостерігаються відмінності між розподілами КГ та ЕГ за операційно-рефлексивним критерієм; на рівні 0,05 – між розподілами КГ та ЕГ за мотиваційно-ціннісним та узагальненим критеріями.

При порівнянні контрольної групи до та після експерименту ми не спостерігали суттєвих відмінностей на рівні 0,05. Щодо експериментальної групи до та після експерименту, спостерігаємо значні відмінності на рівні 0,001 за мотиваційно-ціннісним критерієм, на рівні 0,005 – за когнітивним та операційно-рефлексивним, на рівні 0,01 – за узагальненим.

Отже, за узагальненим критерієм ми не отримали відмінності між розподілами КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи на початку експерименту (емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}} = 0,393$) та и спостерігаємо суттєву різницю між розподілом на рівні $p < 0,05$ (емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}} = 7,576$) після експерименту.

Таким чином, ми підтвердили ефективність проведеного дослідження та запропонованих нами педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкових класів у процесі соціально-гуманітарної роботи вишу.

Для наочності наведемо результати контрольного етапу експерименту у вигляді діаграми (рис. 2.2).

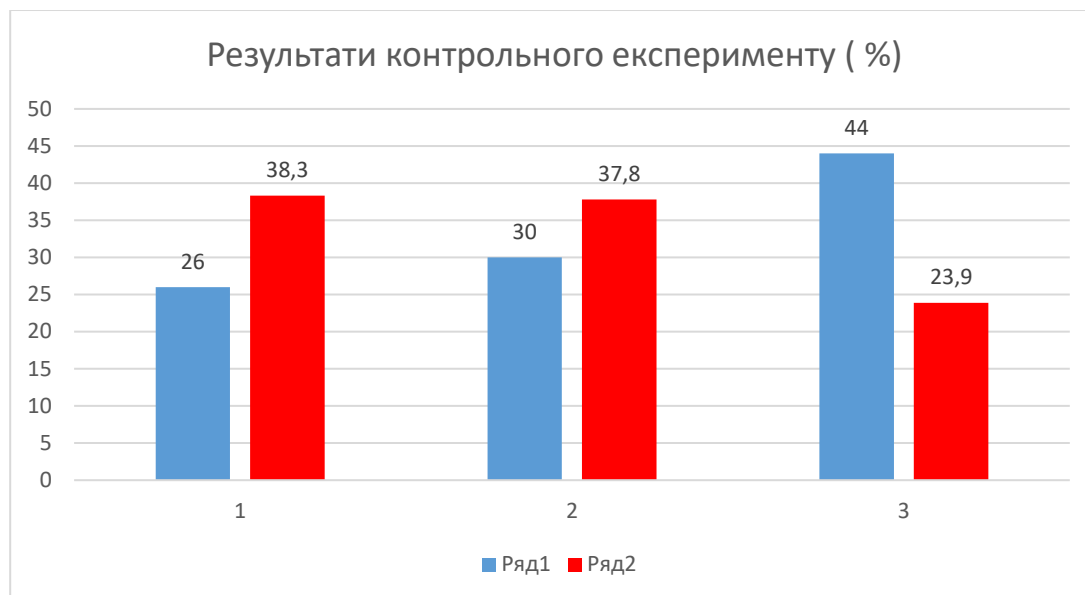

Рис. 2.2. Результати контрольного етапу експерименту (%)

Отже, проведене нами дослідження доводить ефективність виділених, охарактеризованих та реалізованих педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у соціально-гуманітарній роботі вишу, про що свідчать кількісні та якісні зміни в ЕГ, у свою чергу, результати у КГ залишилися практично незмінними.

Висновки до другого розділу.

У другому розділі дисертаційної роботи здійснено експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи закладу вищої освіти.

На етапі констатувального експерименту було досліджено вихідний рівень сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи за визначеними критеріями (мотиваційно-ціннісним, когнітивним, операційно-рефлексивним). Отримані результати засвідчили домінування

низького рівня сформованості (приблизно 47–48 % у контрольній та експериментальній групах), що виявлялося у фрагментарності знань про культурні цінності, недостатній їх інтеріоризації, переважанні прагматичних орієнтацій та труднощах у реалізації цінностей у практичній діяльності. Це підтвердило необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи у визначеному напрямі, що відповідає третьому завданню дослідження.

У процесі формувального експерименту було реалізовано обґрунтовані в першому розділі педагогічні умови, зокрема: створення культуровідповідного освітнього середовища, упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій та залучення здобувачів до культурно зорієнтованої й соціально значущої діяльності. Їх реалізація здійснювалася поетапно та забезпечила поступове ускладнення змісту діяльності студентів – від усвідомлення культурних цінностей до їх практичної реалізації та рефлексії.

Результати контрольного етапу експерименту засвідчили суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі порівняно з контрольною, де істотних змін не зафіксовано. Зокрема, за мотиваційно-ціннісним критерієм відбулося зростання високого рівня на 11,9 % та зниження низького рівня на 23,9 %, що свідчить про посилення ціннісної орієнтації студентів на культурні смисли та професійну самореалізацію.

За когнітивним критерієм зафіксовано розширення знань майбутніх учителів щодо сутності культурних цінностей, їх структури та механізмів формування, що супроводжувалося підвищенням рівня усвідомленого ціннісного ставлення до культурної спадщини. Водночас за операційно-рефлексивним критерієм відзначено позитивну динаміку у здатності здобувачів діяти відповідно до культурних цінностей, здійснювати рефлексію власної поведінки та брати участь у соціально значущій діяльності.

Важливим результатом експериментальної роботи стало переорієнтування ціннісних пріоритетів майбутніх учителів: зменшення домінування матеріально-прагматичних орієнтацій і зростання значущості духовних, культурних та професійно спрямованих цінностей. Більшість здобувачів почали усвідомлювати необхідність збереження та примноження культурних надбань, а також власну роль у цьому процесі.

Статистична обробка результатів (критерій Пірсона) підтвердила наявність статистично значущих відмінностей між показниками контрольної та експериментальної груп після завершення експерименту ($p < 0,01$), що доводить ефективність запропонованих педагогічних умов.

Отже, результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили гіпотезу дослідження та засвідчили, що впровадження визначених педагогічних умов у процес соціально-гуманітарної роботи закладу вищої освіти забезпечує підвищення рівня сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. Це дає підстави стверджувати, що поставлені завдання дослідження виконано, а мету – досягнуто.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО дозволяє нам зробити низку узагальнюючих висновків.

Аналіз філософської, психологічної та психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи є багатоаспектною та міждисциплінарною, оскільки поєднує аксіологічний, культурологічний, соціальний і професійно-педагогічний виміри. В сучасних умовах модернізації освіти, посилення глобалізаційних процесів, суспільних трансформацій та духовно-моральних викликів на тлі воєнного стану в країні проблема формування культурних цінностей майбутнього педагога набуває особливої актуальності.

З'ясовано, що культурні цінності є складником загальної системи цінностей особистості та відображають її ставлення до національної й світової культури, моральних норм, традицій, духовних надбань суспільства. У результаті теоретичного аналізу проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи визначено сутність ключової категорії дослідження – «культурні цінності майбутнього вчителя початкової школи», – які розглядаються як інтегроване професійно-особистісне утворення, що поєднує в собі загальнокультурні, моральні, національно-культурні і соціально-громадянські орієнтири, переконання, знання, ставлення і способи поведінки, які визначають його культурну свідомість, професійну позицію та характер педагогічної взаємодії, забезпечують здатність бути носієм гуманістичних ідеалів, транслювати культурну спадщину й формувати ціннісні орієнтації молодших школярів. Структуру культурних цінностей майбутніх учителів

початкової ланки складають мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Обґрунтовано методологічні засади дослідження, які базуються на ідеях ціннісно-сислової освітньої парадигми, що скеровує освітній процес у ЗВО на формування цінностей, світоглядних орієнтацій і особистісних смислів майбутнього вчителя початкової ланки, здатного усвідомлювати культурну та соціальну значущість педагогічної діяльності. З'ясовано, що ефективно дослідження проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи потребує урахування ідей взаємопов'язаних наукових підходів (аксіологічного, культурологічного, суб'єкт-суб'єктного, компетентнісного, середовищного та діялісно-рефлексивного), що в своїй сукупності забезпечують цілісне бачення процесу формування культурних цінностей, розкривають його змістові, організаційні та діяльнісні аспекти й дозволяють розглядати соціально-гуманітарну роботу ЗВО як важливий чинник розвитку ціннісної сфери майбутнього педагога. Визначено систему принципів формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО, серед яких: урахування індивідуальних особливостей здобувачів, систематичність і послідовність, комплексність, гнучкість, самоактуалізація, суб'єктність, аксіологізація виховного середовища, співробітництво соціальних інститутів, культуровідповідність, ціннісно-сислове наповнення соціально-гуманітарної діяльності, педагогічна спрямованість культурних цінностей, емоційно-ціннісне переживання культурного досвіду та рефлексивне осмислення цінностей. Реалізація означених принципів забезпечує цілісність, гуманістичну спрямованість і практичну ефективність процесу формування культурних цінностей майбутніх педагогів.

Визначено та обґрунтовано аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи ЗВО як системно організованої діяльності ЗВО, що вміщує ціле-результативний, суб'єктний, організаційний, змістовий та процесуальний блоки, поєднує традиційні та інноваційні форми роботи із здобувачами, що спрямовано на формування у них світоглядних орієнтацій, культурних цінностей, соціальної відповідальності та громадянської позиції. Соціально-гуманітарна робота має значні можливості для розвитку ціннісної сфери особистості через інтеграцію культурно-просвітницької та соціально значущої діяльності, створення культуровідповідного освітнього середовища та залучення здобувачів до активної культурної взаємодії.

Для визначення реального стану сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи нами було виокремлено відповідні критерії та показники, зокрема: мотиваційно-ціннісний (ціннісне ставлення до культурної спадщини українського народу, бажання її зберігати та примножувати; емоційно-ціннісне переживання приналежності до своєї країни, мови, традицій; прагнення до самовдосконалення та саморозвитку); когнітивний (наявність знань і уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону; сформованість знань про культурні цінності особистості та механізми їх формування; наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістове наповнення та ієрархію) та операційно-рефлексивний критерій (реалізація культурних цінностей у повсякденному та професійному житті; здатність до рефлексії власної поведінки й вчинків; залученість до соціально значущої та культурно зорієнтованої діяльності). На основі визначених критеріїв та показників було обґрунтовано три рівні сформованості відповідних цінностей: високий, середній та низький.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили переважання низького рівня сформованості культурних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. Зокрема, за узагальненими даними встановлено, що

високий рівень мали 23,8% здобувачів КГ та 26,4% ЕГ, середній – відповідно 28,8% і 25,5%, тоді як низький рівень виявився домінуючим і становив 47,4% у КГ та 48,1% в ЕГ. Тож, виявлено фрагментарність знань про культурні цінності, недостатню їх інтеріоризацію, домінування прагматичних орієнтацій та труднощі у практичній реалізації ціннісних установок, що підтвердило необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

На підставі аналізу наукової літератури визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи, а саме: створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми педагогами; упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії з різними соціальними та культурними інститутами. Відповідно до визначених педагогічних умов було розроблено модель їх реалізації, яка охоплює мету, концептуальну основу, суб'єктів, зміст та результат діяльності.

Реалізація визначених умов відбувалася через організаційний, мотиваційний, змістово-когнітивний, діяльнісно-практичний і рефлексивно-творчий етапи, кожен з яких мав власне функціональне призначення.

На організаційному етапі здійснювалося структурування й удосконалення культуровідповідного освітнього середовища ЗВО, що передбачало проектування системи соціально-гуманітарної роботи, визначення її мети, завдань, змісту, форм і методів, підготовку науково-педагогічних працівників, організацію діяльності студентських об'єднань, а також налагодження взаємодії із соціальними та культурними інститутами. Цей етап забезпечив базові

передумови для занурення здобувачів освіти у систему культурних цінностей і створення ціннісно насиченого освітнього простору.

Мотиваційний етап був спрямований на адаптацію майбутніх учителів початкової ланки до умов освітнього середовища та формування їхньої внутрішньої зацікавленості у засвоєнні культурних цінностей. У цей період відбувалося стимулювання позитивної мотивації, розвиток інтересу до культурно-ціннісної проблематики, активізація особистісної позиції здобувачів та їх орієнтація на значущість культурних цінностей у майбутній професійній діяльності. Змістово-когнітивний етап передбачав формування системи знань про сутність культурних цінностей, їх роль у професійній діяльності вчителя та способи їх реалізації. На цьому етапі відбувалося засвоєння теоретичних основ, розширення уявлень майбутніх фахівців про культурні норми, цінності та їх значення, що створювало підґрунтя для подальшої практичної діяльності. Діяльнісно-практичний етап був орієнтований на застосування набутих знань у практичній площині через залучення майбутніх учителів початкової школи до різних видів соціально-гуманітарної, культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності. У межах цього етапу формувалася досвід реалізації культурних цінностей, розвивалися відповідні уміння й навички, а також відбувалася їх інтеріоризація як особистісно значущих орієнтирів.

Рефлексивно-творчий етап виступав завершальним і був спрямований на інтеграцію набутих знань, умінь і цінностей на внутрішньому рівні. На цьому етапі здобувачі реалізовували власні культурно-освітні проєкти, здійснювали наставницьку діяльність, брали участь у творчих ініціативах і рефлексивних практиках, що забезпечувало узагальнення досвіду, розвиток творчої самореалізації та здатність до трансляції культурних цінностей іншим.

Експериментально доведено ефективність запропонованих педагогічних умов, що підтверджується позитивною динамікою рівнів сформованості

культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи в ЕГ за всіма критеріями. Зафіксовано зростання частки високого рівня та зниження низького рівня, переорієнтацію ціннісних пріоритетів у бік духовних і культурних цінностей, підвищення рівня усвідомлення значущості культурної спадщини та готовності до її трансляції у професійній діяльності. Статистична обробка результатів (критерій Пірсона) підтвердила їх достовірність, що засвідчує досягнення мети дослідження та виконання поставлених завдань.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розширенні проблематики формування культурних цінностей на інші суб'єкти освітнього процесу, зокрема майбутніх учителів різних освітніх галузей, педагогів-практиків, а також здобувачів фахової передвищої та післядипломної освіти.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. **Пивоварова Г.С.** Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи закладів вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти.* 2023. Вип. 19. С. 113–124. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285679>
2. **Пивоварова Г.С.** Культурні цінності майбутніх учителів початкових класів: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 60. С. 126-130 <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/25.pdf>
3. **Пивоварова Г.С.** Методологічні засади проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2023. № 3 (357) С.91–95. <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/939>
4. **Пивоварова Г.С.** Критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкових класів. *Інноваційна педагогіка.* 2024. № 68. Т. 2. С.124–127 http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/27.pdf

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

5. Iaburova O., Savrasov M., Konovalenko T., Nadolska Y., Kohut I., **Pivovarova H.** Features of forming intercultural competence of students in higher education institutions by informal education. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research.* 2024. 14.01-xlii. P. 93-98 https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_18.pdf (Web of Science).

6. **Pyvovarova H.** The structure of social and humanitarian work in modern university: theoretical aspect. *Slovak international scientific journal*. 2023. №73. С. 17–23. <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/07/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9673-2023.pdf>

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

7. **Пивоварова Г.С.** Проблема національно-патріотичного виховання молоді як важлива умова формування громадянського суспільства. *Україна в XXI столітті: тенденції та перспективи розвитку: матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. К.: Видавництво Європейського університету. 2016. С. 83–85.

URL:[https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2009/Pivovaro va1.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2009/Pivovaro%20va1.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

8. **Пивоварова Г.С.** Правовий аспект діяльності сучасного педагога в умовах військового конфлікту на Донбасі. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2017. С. 149-151.

URL:[https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovaro va3.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovaro%20va3.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

9. **Пивоварова Г.С.** Можливості використання інформаційних технологій при викладанні суспільних дисциплін у ВНЗ. *Інформаційні технології. 2017: зб. тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців*. Київ, 2017. С. 199-200.

URL:[https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovaro va.pdf?sequence=1](https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovaro%20va.pdf?sequence=1)

10. **Пивоварова Г.С.** Формування громадянської компетентності студентів педагогічного коледжу. *Формування громадянських компетентностей*

фахівця нової генерації: Збірник за матеріалами Всеукр. науково-практичної конференції. Лисичанськ, 2019. С. 81-87.

URL:https://drive.google.com/file/d/1Wsnf6t_5Ivh6tcj1udPly0pG2c5u_USV/view?usp=sharing

11. **Пивоварова Г. С.** Громадянська освіта як умова професійної компетентності студентів педагогічного коледжу. *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи: збір. мат. конф.* Дніпро, 2019. С. 360-366. URL: <https://surl.li/mzfwcr>

12. **Пивоварова Г.С.** Компетентнісний підхід у формуванні громадянської позиції студентів педагогічного коледжу. *Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів: збірник матеріалів.* Київ, 2019. С. 150-153. URL: <https://xn--d1acjtrgde.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/08/Zbirnyk-konf.-11.04.19-shvaleno.pdf>

13. **Пивоварова Г. С., Чурилова В. Є.** Формування hard/soft skills в сучасному освітньому процесі. *Hard/soft skills фахівця нової генерації: збірник за матеріалами регіональної науково-практичної конференції.* Лисичанськ, 2020. С. 224–229. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-M1bC1TgXOmT8Tx2Ej8LSSZbvek5-bbd/view>

14. **Пивоварова Г.** Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресового розладу студентів в умовах військового конфлікту. *Європейські гуманітарні дослідження: держава та суспільство / Україна в умовах російської агресії з 2014 року до сьогодні.* 2024. №2. С. 102-112 <https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs/article/view/439/414>

15. **Пивоварова Г.С.** Використання традиційних та інноваційних форм соціально-гуманітарної роботи вишу для формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. *Початкова школа в новій освітній*

реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи: матеріали I Всеукр. студ.-викл. наук.-практ. конф. (18-19 квітня 2024 р., м. Полтава) / ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава, 2024. 240 с. С. 227-230. https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11355/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8418.04.24_%D0%9B%D0%9D%D0%A3%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=227

16. **Пивоварова Г.С.** Залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої діяльності як засіб формування у них культурних цінностей. *Science and Information Technologies in The Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity. February 11-13, 2026. Athens, Greece.* С. 307-309. URL:https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2026/02/Athens_Greece_11.02.26.pdf

17. **Пивоварова Г.С.** Діалогічно-комунікативні технології у системі соціально-гуманітарної роботи ЗВО як засіб формування культурних цінностей майбутніх педагогів. The VI International scientific and practical conference «Transforming science with modern technologies: issues and challenges», February 09-11, 2026, Lyon, France, 273 p. С. 127-129. <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2025/12/TRANSFORMING-SCIENCE-WITH-MODERN-TECHNOLOGIES-ISSUES-AND-CHALLENGES.pdf>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Агаддулін, Р. Р. (2007). Позанавчальна виховна робота у ВНЗ: досвід формування полікультурної компетенції сучасного вчителя. *Педагогіка та психологія*, 3, 64-72.
- Андрущенко, В. П., & Луговий, В. І. (Ред.). (2008). *Особистісно-орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : колективна монографія*. Педагогічна думка.
- Андрущенко, В. П., Гончаров, В. В., Молодиченко, В. В., & Панченко, Л. М. (2017). *Культура як аксіологічна матриця освіти*. МП Леся.
- Андрущенко, Т. В. (2015). Національне та загальнолюдське як домінуючі цінності сучасної освітньої політики (європейський контекст). *Мультиверсум. Філософський альманах*, 9-10, 117-134. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_9-10_11
- Андрющенко, О. О. (2020). *Розвиток рефлексивних умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук, Запорізький національний університет].
- Антоненко, Т. Л. (2019). *Психологічні засади становлення ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця* [Дисертація доктора психологічних наук].
- Антонова, Н. О. (2003). *Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу* [Автореферат дисертації кандидата психологічних наук].
- Антонюк, Н. (2014). Діалогічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 8, 98-102. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_23

- Афанасьєв, А., & Іщук, Н. (2009). Проблема формування ідеалів патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій студентів на сучасному етапі. *Рідна школа*, 12, 18-21.
- Ашихміна, Н. (2023). Аксіологічний підхід до фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. У *Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства: Матеріали і тези ІХ Міжнародної конференції молодих учених та студентів (20–21 жовтня 2023 р., Одеса) (Т. 1, с. 99–101)*. ПНПУ імені К. Д. Ушинського. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/18708>
- Бадер, С. О. (2018). Методологічні засади проблеми формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 64, 10-15. <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/64-2018/4.pdf>
- Бадер, С. О. (2019). Проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій особистості у філософській науці. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*, 6((329)1), 135-143.
- Бадер, С. О. (2020а). *Система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у фаховій підготовці* [Дисертація доктора педагогічних наук, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»].
- Бадер, С. О. (2020b). Технологія навчального тренінгу як засіб формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2((333)1), 39-46.
- Бадер, С. О. (2020с). *Формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у фаховій підготовці : монографія*. Талком.
- Бадер, С. О., & Починкова, М. М. (2023). Формування критичного мислення особистості в контексті ціннісно-сміислової парадигми освіти. *Вісник*

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, 4(358), 35-44. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-4\(358\)-35-44](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-4(358)-35-44)

- Бадер, С. О., & Починкова, М. М. (2024). Критичне мислення як засіб протидії інформаційно-психологічним операціям у соціальних мережах. *Інноваційна педагогіка*, 72, 97-103. <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/19.pdf>
- Безугла, М. В. (2015). *Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Бех, І. Д. (1995). *Від волі до особистості*. Україна-Віта.
- Бех, І. (1997а). Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*, 1, 127-130.
- Бех, І. Д. (1997б). Цінності як ядро особистості. У О. В. Сухомлинська (Ред.). *Цінності освіти і виховання: науково-методичний збірник* (с. 8–11). АПН.
- Бех, І. Д. (1998). *Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник*. ІЗМН.
- Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості: сходження до духовності*. Либідь.
- Бех, І. Д. (2009). Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. *Педагогіка і психологія*, 2, 27-33.
- Бех, І. Д. (2017). Цінність як геном духовного універсуму особистості. У *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей: Збірник матеріалів XIV Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької* (Вип. 8(12), с. 24-29). Талком.
- Белова, Л. О. (2004). *Виховна система ЗВО: питання теорії та практики : навчальний посібник*. Вид-во НУА.
- Бібік, Н. М., Ващенко, Л. С., Локшина, О. І., Овчарук, О. В., & Паращенко, Л. І. (2004). *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : колективна монографія*. «К.І.С.».

- Бондаренко, Т. М. (2013). Веб-квест технологія як засіб активізації самостійної діяльності майбутніх вчителів початкових класів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 13(2), 224-230. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13%282%29__30
- Боришевський, М. Й. (1997). Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. У О. В. Сухомлинська (Ред.). *Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник* (с. 21–25). АПН України.
- Боришевський, М. Й., Яблонська, Т. М., & Антоненко, В. В. (2007). *Розвиток громадянської спрямованості : монографія*. Київ.
- Братко, М. В. (2014). Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 22, 15-21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4
- Бусел, В. Т. (Ред). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000*. VIII. Перун.
- Буяльська, Т. Б., Прищак, М. Д., & Мацко, Л. А. (2010). *Робота кураторів академічних груп у вищому навчальному закладі*. ВНТУ.
- Василенко, І. В. (2009). *Виховання громадянськості студентів засобами самоврядування у вищих навчальних закладах Канади* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Вдовенко, Н. (2004). Національна культура як необхідна складова багатогалузевої системи патріотичного виховання студентів. *Коледжанин*, 4, 18-21.
- Вебер, М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму* (О. Погорілий, Перекл.). Основи.
- Велитченко, Л. К. (2006). *Психологічні основи педагогічної взаємодії* [Дисертація доктора психологічних наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

- Величко, Т. М. (2021). Хакатон як проєктна технологія в освітньому процесі. У *Інноваційні практики наукової освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ 8-11 грудня 2021 р.) (с. 75-78). Інститут обдарованої дитини НАПН України.
- Вербицька, П. В. (2009). *Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія*. Генеза.
- Верховна Рада України. (2000, Червень 08). *Про охорону культурної спадщини : Закон України* (№ 1805-III). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>
- Верховна Рада України. (2014, Липень 07). *Про вищу освіту : Закон України* (№ 1556-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Верховна Рада України. (2017, Вересень 05). *Про освіту : Закон України* (№ 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Вишневецький, В. (2019). Екскурсія як метод пізнання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2(75), 59-63.
- Вікторенко, І.Л. (2021). *Теоретичні і методичні засади формування інтеграційної компетентності вчителя початкових класів Нової української школи*. [Дисертація доктора педагогічних наук, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»].
- Вікторенко, І. Л., Федь, І. Є., & Коюда, Н. І. (2022). Формування соціальної та громадянської компетентностей здобувачів початкової освіти (на прикладі курсу «Я досліджую світ»). *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 1(6), 109-121.
- Вікторенко, І., & Тупиця, К. (2023). Стан сформованості української національної та громадянської ідентичності в учнів початкової школи (за матеріалами кваліфікаційної роботи). *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 86-95.
- Вітвицька, С. С. (2015). Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка*, 10, 63-67.

- Вознюк, О. В., & Дубасенюк, О. А. (2009). *Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : монографія*. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Волинець, К. І. (2013). *Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в умовах неперервності педагогічної освіти в університеті : монографія*. Київський університет імені Бориса Грінченка.
<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5150/>
- Волошина, О. В., & Зелінський, В. Ю. (2023). Роль проєктної технології у підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Вісник науки та освіти*, 5(11), 424-435. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5\(11\)-424-435](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-5(11)-424-435)
- Гавеля, О. М. (2018). *Трансформація культурних цінностей обдарованої особистості в сучасному суспільстві* [Автореферат дисертації доктора культурології].
- Гавриш, Н. В., & Сущенко, О. Г. (2011). Використання рефлексивного підходу до формування у майбутніх учителів цінностей і смислів педагогічної професії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, 35, 408-413.
- Галян, І. М. (2017). *Психологія ціннісно-сміслової саморегуляції майбутніх педагогів* [Дисертація доктора психологічних наук].
- Гевко, О. І. (2003). *Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук, Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова].
- Глушак, О. М. (2015). Блоги як засоби освітньої діяльності. У *Збірник тез II Української конференції молодих науковців*, м. Київ (с. 21–23).
- Гнатишин, С. І. (2022). Блогологія: теорія і практика. *Медична освіта*, 2, 88-95.
<https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.2.13273>

- Гонтаровська, Н. (2005). Створення освітнього середовища як необхідна умова морального духовного розвитку особистості. *Директор школи, ліцею, гімназії*, 5/6, 144-146.
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. (2-ге вид., доп. і випр.). Волинські обереги.
- Гречаник, Н. (2020). Формування культурологічної компетентності майбутніх учителів початкової школи: діяльнісний підхід. *Молодий вчений*, 2(78), 104-108. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1216>
- Гриньова, В. (2000). *Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти)* [Дисертація доктора педагогічних наук].
- Гриньова, М. В. (2006). *Педагогічні технології: теорія та практика : навчально-методичний посібник*. АСМІ.
- Губенко, А. О. (2017). Державні механізми виховного потенціалу вищого навчального закладу. У В. П. Садковий (Ред.), *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, м. Харків (с. 7–8). Вид-во НУЦЗУ.
- Гурова, І. В. (2021). Фестиваль вуличних культур як культурно-подієва культура. У *Філософія подієвої культури: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Київ (с. 51–56).
- Гусаківська, С. С. (2014). Формування ціннісно-сислової сфери студентів засобами психотерапії (теоретичний аспект). *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 1. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_1_17
- Давидова, Ж. В. (2011). Формування духовно-ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами критичного мислення. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*, 32-33, 278-285.
- Давидова, Ж. В. (2013). *Педагогічні умови формування духовно-ціннісних орієнтацій студентської молоді* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].

- Давіденко, Н. О. (2007). Куратор академічної групи – вихователь, науковець, організатор у вищих технічних закладах освіти. У *Дни науки – 2007: матеріали Міжнародної інтернет-конференції*.
http://www.rusnauka.com/7_DN_2007/Pedagogica/20723.doc.htm
- Демченко, О. П. (2014). Організація конкурсу як колективної творчої справи у виховній роботі з молодшими школярами. У Н. В. Казакова, А. О. Кащук, & Л. А. Машкіна (Укл.), *Актуальні проблеми позакласної виховної роботи з дітьми у сучасній початковій школі: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*, м. Хмельницький (с. 50–54).
- Дем'яненко, Н. (2006). Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція. *Філософія освіти*, 2(4), 256-265.
- Денисенко, А. О. (2008). *Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів* [Дисертація кандидата педагогічних наук, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди].
- Денисенко, В. В. (2005). *Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкових класів* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Дичківська, І. М. (2004). *Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник*. Академвидав.
- Долгова, О. В. (2017). Хакатон як інноваційна форма STEM-освіти: досвід практичної діяльності лідерів учнівського самоврядування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць*, 21(1), 182-183.
<https://zbirnyk.ipv.org.ua/ua/arkhiv-vipuskiv/product/view/19/371>
- Донченко, І. (2019). Фестивальний рух в контексті сучасних культурних перетворень. У *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство: матеріали міжнародного симпозіуму*, м. Київ (с. 35–36). НАКККіМ.

- Дуб, В. (2012). Ціннісно-сміслові характеристики майбутніх педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 3, 235-244.
- Дубасенюк, О. А. (2005). *Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія*. ЖДТУ.
- Дубасенюк, О. А. (2012). *Професійна педагогічна освіта : особистісно орієнтований підхід : монографія*. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Дубасенюк, О. А. (2019). Формування громадянської відповідальності студентів закладів педагогічної освіти. У О. А. Удалова та ін. (Ред.), *Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів: збірник матеріалів* (с. 7–11).
- Дубасенюк, О. А., Семенюк, Т. В., & Антонова, О. Є. (2003). *Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія*. ЖДПУ.
- Дудур, Н. А. (2018). *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Дурманенко, О. Л. (2012). Виховна робота в університеті як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 8, 59-62.
- Дябел, Л. І. (2014). Особливості формування соціокультурних цінностей студентської молоді в процесі їх соціалізації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 18, 46-51.
- Єпіхіна, М. А. (2022). Парадигмальні засади професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації партнерської взаємодії в початковій школі. *Освіта та педагогічна наука*, 2(180), 37-46.
- Єрмакова, С. С. (2003). *Формування професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].

наук, Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського].

Жаровська, О. П. (2014а). Національна свідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць*, 18(1), 233-242.

Жаровська, О. П. (2014б). Сутність та особливості патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 41, 117-121.

Жаровська, О. П. (2015). Модель патріотичного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 44, 117-121.

Жаровцева, О. П. (2015). *Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету* [Дисертація кандидата педагогічних наук].

Желанова, В. В. (2012). Рефлексивно-контекстне освітнє середовище як чинник професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у ВНЗ. *Педагогічний дискурс*, 11, 88-93. http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_11_22

Желанова, В. В. (2013). *Контекстне навчання майбутнього вчителя початкових класів: теорія і технологія : монографія*. Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка».

Желанова, В. В. (2016). Середовищний підхід у вищій освіті: сутність та логіка реалізації. В О. А. Дубасенюк (Ред.). *Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія*. (с. 98-115). Вид-во Рута.

Журавська, Л. М. (2006). *Соціально-психологічний тренінг: розвиток якостей особистості працівників сфери туризму : навчальний посібник*. Слово.

- Заредінова, Е. Р. (2017). Освітнє середовище вищого навчального закладу: наукові підходи до трактування структури. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, 11, 53-58. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.11.12552>
- Заредінова, Е. Р. (2020). *Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика : монографія*. Видавничий Дім «Слово».
- Золотухіна, С. Т., Зеленська, Л. Д., & Зеленський, Р. М. (2012). Відповідальність як стрижнева цінність особистості. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 10, 101-116. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12233>
- Зязюн, І. А. (1994). Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу. *Вища педагогічна освіта*, 17, 66-72.
- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-методичний посібник*. МАУП.
- Зязюн, І. А. (2008). *Філософія педагогічної дії : монографія*. ЧНУ ім. Б. Хмельницького.
- Івашко, К. (2024). *Формування моральної культури у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій* [Дисертація доктора філософії, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності].
- Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. (1979). *Словник української мови* (Т. 10, с. 580; І. К. Білодід, ред.). Наукова думка.
- Кабінет Міністрів України. (2025, Грудень 26). *Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова* (№ 1810). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text>
- Кавалеров, А. А. (1996). *Ціннісні орієнтації особистості у духовній культурі (соціально-філософський аспект)* [Дисертація кандидата філософських наук, Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського].

- Кадемія, М. Ю. (2012). Використання технології «Веб-квест» у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 33, 342-347.
- Калита, Н. (2015). Підготовка вчителя початкової школи в контексті сучасних освітніх парадигм. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 14, 265-269. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2015_14_38
- Калюжна, Т. Г. (2012). *Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти : монографія* (О. В. Уваркіна, ред.). Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.
- Капська, А. Й. (1996). Основні закономірності моделювання виховного процесу. У С. В. Кириленко (Ред.), *Нові технології виховання : збірник наукових статей* (с. 91-96). ІСДО.
- Карелін, М., & Норенко, М. (2019). Роль куратора академічної групи у формуванні громадянської культури студентської молоді. *Гуманізація навчально-виховного процесу*, 6(98), 145-156. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.6\(98\)2019.197455](https://doi.org/10.31865/2077-1827.6(98)2019.197455)
- Карлова, Н. М., Бабічев, О. І., & Котенєва, І. С. (2018). *Збірник нормативно-методичних матеріалів з організації соціально-гуманітарної роботи в Державному закладі «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*. Старобільськ.
- Карпенко, З. С. (2009). *Аксіологічна психологія особистості*. Лілея-НВ.
- Карпенко, З. С. (2014). Аксіопсихологія особистості студента. У *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Хмельницький 24–25 квітня 2014 р.) (с. 18–20). ХНУ.
- Каткова, Т. Г. (2005). Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. *Право і безпека*, 4(5), 148-152.

- Кирилко, Н. М. (2019). Синергія виставкових заходів – новий шлях розвитку освітянського простору. У *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ 4 жовтня 2019 р.,) (с. 153-154). КНУТД.
- Кириченко, В., & Нечерда, В. (2022). Хакатон як технологія формування соціально успішної особистості учня. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 26(1), 156-168. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735103/>
- Киричук, О. В. (1997). Діалог у контексті педагогічної взаємодії. У В. Андрієвська, Г. О. Балл, А. Г. Волинець та ін. (Ред.), *Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя* (с. 31-46). ІЗМН.
- Кічук, Н. В. (2019). Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як пріоритет педагогіки толерантності та особистісно-професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія : Педагогічні науки*, 42, 99-103. <https://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/389>
- Княжева, І. (2019). Педагогічна рефлексія як чинник професійного становлення майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник МНУ імені в. О. Сухомлинського*, 2(65), 135-139. <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Ped-visnyk-65-2019-26.pdf>
- Коваленко, О. В. (2015). *Облік та контроль культурних цінностей в Україні* [Дисертація кандидата економічних наук, Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»].
- Коваль, В. Ю. (2009). Система позааудиторної діяльності студентів вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного ун-ту. Серія: Педагогіка, психологія, соціологія*, 6, 19-23.
- Коваль, Г. В. (2007). *Формування патріотизму – важливий чинник соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу* [Дисертація кандидата політичних наук, Миколаївський державний гуманітарний ун-т ім. П. Могили].

- Ковальчук, Т. І., & Мельничук, Т. Ф. (2013). *Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія*. Лозовий В. М. [вид.].
- Кондрашова, Л. В., Лаврентьєва, О. О., & Зеленкова, Н. І. *Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навчальний посібник*. КДПУ.
- Кононко, О. Л. (2012). Ціннісне самоставлення як складова компетентності фахівця соціально-педагогічного профілю. *Наукові записки Ніжинський державний ун-т ім. М. Гоголя*, 3, 21-24.
- Короленко, В. О. (2023). Культурні цінності в контексті виховання національної самосвідомості: до питання залучення можливостей івент-сектору. *Вісник Маріупольського державного університету*, 25, 46-52.
<https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-25-46-52>
- Кострюков, С. (2008). Загальнолюдські та національні культурні цінності: проблеми єдності. *Вища освіта України*, 3, 75-83.
- Кот, С. І. (2011). Культурні цінності: поняття і термін у контексті повернення та реституції предметів культури. *Праці центру пам'яткознавства: збірник наукових праць*, 20, 10-27.
- Котенєва, І. С. (2023). *Соціально-гуманітарна робота в закладах вищої освіти. Практикум : навчально-методичний посібник для опанування освітнього компонента вільного вибору здобувачів вищої освіти (другого магістерського рівня) освітньо-професійної програми «Педагогіка вищої школи», спеціальності 011 Освітні педагогічні науки. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка»*. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
- Котенєва, І. С., & Карлова, Н. М. (2022). *Форми і методи соціально-гуманітарної роботи в закладах вищої освіти: науково-методичний посібник*. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».

- Котубей, В. Ф. (2019). Структурно-функціональна модель формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи в педагогічних коледжах. *Фізико-математична освіта*, 2, 54-58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2019_2_11
- Кочубей Т. Д., & Іващенко К. В. (Упоряд.). (2014). *Системний підхід у вищій освіті : навчальний посібник*. ПП Жовтий О. О.
- Кочубей, Н. В. (2015). *Соціокультурна діяльність : навчальний посібник*. Університетська книга.
- Кошиков, Д. О. (2022). Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії російської федерації. *Juris Europensis Scientia*, 6, 48-52. https://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2022/9.pdf
- Кравченко. О. О., Чупіна, К.О., & Козак, О. Ю. (2022). *Методичні рекомендації з виховної роботи зі студентською молоддю у закладах вищої освіти*. Візаві.
- Красовська, О. О. (2017). *Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій* [Автореферат дисертації доктора педагогічних наук].
- Кремень, В. Г. (2007). *Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум*. Грамота.
- Кремень, В., & Ткаченко, В. (2011). Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Політичний менеджмент*, 2, 14-32.
- Крищук, Д., & Бакланова, Н. М. (2019). Роль культурних цінностей у формуванні особистості. У *Історичний досвід і сучасність: Матеріали XXV наукової конференції здобувачів вищої освіти* (№ 37, с. 33–39). ПНПУ імені К. Д. Ушинського.
- Кузьменко, Н. (2016). Особистісно орієнтований підхід в сучасному навчально-виховному процесі ВНЗ. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*, 4. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_4_11

- Куліш, Я. (2019). Неформальна освіта студентів журналістських спеціальностей (на прикладі фестивальної діяльності Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка). *Інтегровані комунікації*, 1, 97-106. http://nbuv.gov.ua/UJRN/integcommu_2019_1_20
- Кучай, О., & Кучай, Т. (2024). Підготовка майбутнього вчителя до організації правовиховної роботи із здобувачами початкової освіти. *Наукові записки*, 17, 20-24. <https://dspace.kme.org.ua/handle/123456789/5646>
- Кучай, О., Біда, О., & Кучай, Т. (2023). Організація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у педагогічному коледжі. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2(11), 235-239. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(11\).2023.291902](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(11).2023.291902)
- Лазарук, А. Ф. (2003). Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*, 2, 19-38.
- Лаппо, В. В. (2015а). Духовно-ціннісне самовизначення особистості студента в освітньому просторі вищої школи. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 1(334), 66-73.
- Лаппо, В. В. (2015b). Сутнісна характеристика рефлексії як складової процесу формування духовних цінностей студентів ВНЗ. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 19(1), 321-330.
- Лаппо, В. В. (2016). Тренінгова діяльність як чинник оптимізації процесу виховання духовних цінностей студентів ВНЗ. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2, 92-97. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/906>
- Лаппо, В. В. (2018). *Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу* [Дисертація доктора педагогічних наук].

- Лесик, Г. В. (2016). Методологічні особливості соціально-гуманітарної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України. *Молодий вчений*, 12.1(40), 453-458. <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/104.pdf>
- Лисенко, О. М. (2018). Ціннісні орієнтації особистості майбутнього педагога: теоретичний аналіз дослідження проблеми. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 14, 40-45. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3036>
- Литвин, В. (2020). Теоретико-методологічні підходи до організації виховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 34(3), 273-280. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/34_2020/part_3/44.pdf
- Ліннік, О. (2014). *Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами : монографія*. Видавничий дім «Слово».
- Ліннік, О. О. (2016). *Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи* [Дисертація доктора педагогічних наук].
- Любчак Л. В. (2017). Використання технології тренінгу у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 47, 70-75.
- Ляховська, Ю. О. (2022). *Формування громадянської культури майбутніх учителів іноземної мови у процесі професійної підготовки* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Максименко, С. Д., Зливков, В. Л., & Кузікова, С. Б. (Ред.). (2015). *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія*. Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

- Максимчук, Н. П. (2000). *Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки* [Автореферат дисертації кандидата психологічних наук].
- Мартиненко С. М. (2009). *Система підготовки вчителя початкової школи до діагностичної діяльності* [Дисертація доктора педагогічних наук, Інститут педагогіки АПН України].
- Мартиненко С. О. (2014). Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя початкової школи: здобутки, проблеми і перспективи. *Вісник психології і педагогіки*, 16. <http://www.psyh.kiev.ua/>
Мартиненко_С.М._Компетентнісний_підхід_у_професійній_підготовці_вчителя_початкової_школи:_здобутки,_проблеми_і_перспективи
- Марусинець, М. (2012). *Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика формування : монографія*. ПП Жовтень ОО.
- Матвеева, Г. В. (2014). *Підготовка фахівців екскурсійної справи в Україні: історико-педагогічний аналіз джерел та літератури : методичні рекомендації*. КУТЕП.
- Михайліченко, М. В. (2000). Проблема становлення громадянської культури майбутнього вчителя. *Наукові записки : зб. наук. статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 1, 215-223.
- Мінстерство освіти і науки України. (2016). *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи*. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Мірошніченко, Д. В. (2014). Модель формування морально-духовних якостей у сучасної університетської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 4(63), 119-128.
- Міщенко, О. А., & Купіна, І. О. (2022). Супровід куратором патріотичного виховання молоді у ЗВО. In *Implementation of modern technologies in science: Proceedings of*

the XIII International Scientific and Practical Conference (pp. 372–376). Varna, Bulgaria. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9454>

- Молнар, Т. (2022). *Теорія та практика підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття : монографія*. ТОВ «ЛПКС» ЛТД.
- Москаленко О. В. (2013). Структурні компоненти ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 1(37), 91-98. <http://journal-phipsyped.kpi.ua/article/view/28470>
- Мохнюк, Р. С. (2010). *Формування громадянської культури студентів у процесі навчання суспільствознавчих дисциплін* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Муртазієв, Е. (2014). Культурологічний підхід до фахової підготовки майбутніх учителів математичної освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2(13), 355-359. <https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6674/1/%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%202014.pdf>
- Найчук, А. В., & Ганаба, С. О. (2020). *Філософія історії : навчальний посібник*. Видавець ПП Зволейко Д. Г.
- Научитель, О. Д. (1999). *Ціннісні орієнтації студентів: психологічні фактори формування, розвитку, трансформації* [Автореферат дисертації кандидата психологічних наук].
- Нікула, Н. В. (2018). *Формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки* [Дисертація кандидата педагогічних наук, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України].
- Одарченко, В. І. (2010). *Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва* [Автореферат дисертації кандидата

педагогічних наук, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди].

Олинець, Т. В. (2014). Зміст, форми і методи формування крос-культурних цінностей у виховній роботі вищих педагогічних навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 18(2), 61-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%282%29_9

Олинець, Т. (2015). *Формування кроскультурних цінностей студентів у виховній діяльності вищих педагогічних навчальних закладів* [Дисертація кандидата педагогічних наук].

Олійник, Г. М. (2017). Теоретичні основи формування культурно-дозвілєвої діяльності студентської молоді. *Social Work and Education*, 3(2), 136-145. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24914>

Олійник, О. (2004). Шляхи формування національної свідомості у майбутніх учителів. *Рідна школа*, 7/8, 29-31.

Олійник, О. (2006). Культурологічний підхід як наукова основа розвитку теорії та практики педагогічної освіти. *Наукові праці. Педагогіка*, 50(37), 39-42. <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-6.pdf>

Олійник, О., & Дума, Т. (2022). Психологічні передумови формування лідерських якостей в юнацькому віці. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*, 10(4), 95-101. [https://doi.org/10.31548/hspedagog13\(4\).2022.95-101](https://doi.org/10.31548/hspedagog13(4).2022.95-101)

Онищенко, І. (2020). Веб-квест як засіб формування мотивації до професійної діяльності в майбутніх учителів початкової школи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 3, 115-124. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2020.219100>

Ордіна, Л. Л. (2009). Культуротворче середовище навчального закладу як педагогічний феномен. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*, 7(12), 14-19.

- Осипова Т. Ю. (Ред.). (2006). *Виховна робота зі студентською молоддю : навчальний посібник*. Фенікс.
- Осіпцов, А. В. (2016). *Виховання загальнолюдських цінностей у студентів класичного університету* [Дисертація доктора педагогічних наук].
- Павленко, М. А. (2016). *Формування громадянської позиції майбутніх вчителів у процесі професійної підготовки* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Паламар, С. П., & Науменко, М. С. (2019). Сторітелінг у професійній підготовці майбутніх педагогів: сучасні інструменти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, 7, 48–55. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.7.5>
- Панченко, Л. М. (2003). *Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства* [Автореферат дисертації кандидата філософських наук].
- Паршук, С. М. (2006). *Підготовка майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Пелех, Л. Р. (2000). Перспективи розвитку масових виховних заходів у вищих навчальних закладах нового типу. *Гуманізація навчально-виховного процесу: науково-методичний збірник*, X, 54-61.
- Пелех Л. Р. (2001). *Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів вищого навчального закладу* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Пелех, Ю. В. (2009). *Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : монографія* (М. Б. Євтух, Ред.). Тетіс.
- Пелех, Ю., Матвійчук, А., & Білоус, Т. (2021). Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*, 106(2), 77-83. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-77-83>

- Петрович, С. Д., & Тичук, Р. Б. (2016). Використання технології розвитку критичного мислення в процесі проведення освітнього хакатону. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 5, 16-20. http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2016_5_5
- Пивоварова, Г. С. (2016). Проблема національно-патріотичного виховання молоді як важлива умова формування громадянського суспільства. В *Україна в XXI столітті: тенденції та перспективи розвитку : матеріали XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (с. 83-85). Видавництво Європейського університету. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2009>
- Пивоварова, Г. С. (2017). Правовий аспект діяльності сучасного педагога в умовах військового конфлікту на Донбасі. В *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (с. 149-151). <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2006/Pivovarova3.pdf?sequence=1>
- Пивоварова, Г. С. (2019а). Громадянська освіта як умова професійної компетентності студентів педагогічного коледжу. У *Соціально-педагогічні основи розвитку особистості в сучасних умовах комунікації: досвід, проблеми, перспективи : збірник матеріалів конференції* (с. 360–366). Дніпро.
- Пивоварова, Г. С. (2019b). Формування громадянської компетентності студентів педагогічного коледжу. У *Формування громадянських компетентностей фахівця нової генерації : збірник за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції*, (с. 81-87).
- Пивоварова, Г. С. (2023а). Аксіологічний потенціал соціально-гуманітарної роботи закладів вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 19, 113-124. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.19.2023.285679>

- Пивоварова, Г. С. (2023b). Культурні цінності майбутніх учителів початкових класів: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*, 60, 126-130. <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/25.pdf>
- Пивоварова, Г. С. (2023c). Методологічні засади проблеми формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 3(357), 91-95. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3\(357\)-91-95](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-3(357)-91-95)
- Пивоварова, Г. С. (2024a). Використання традиційних та інноваційних форм соціально-гуманітарної роботи вишу для формуванні культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи. У *Початкова школа в новій освітній реальності: традиції й інновації, проблеми й перспективи: матеріали I Всеукр. студ.-викл. наук.-практ. конф.* (18–19 квітня 2024 р., м. Полтава) (с. 227–230). ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11355/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%8418.04.24_%D0%9B%D0%9D%D0%A3%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=227
- Пивоварова, Г. С. (2024b). Критерії, показники та рівні сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкових класів. *Інноваційна педагогіка*, 68(2), 124-127. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/68/part_2/27.pdf
- Пивоварова, Г. С. (2024c). Партнерські відносини в освіті як засіб подолання посттравматичного стресу студентів в умовах військового конфлікту. *European Humanities Studies. State and Society*, 2, 102-112. <https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs/article/view/439/414>
- Пивоварова, Г. С. (2026a). Діалогічно-комунікативні технології у системі соціально-гуманітарної роботи ЗВО як засіб формування культурних цінностей майбутніх педагогів. In *The VI International scientific and practical conference «Transforming*

science with modern technologies: Issues and challenges» (February 09–11, 2026, Lyon, France) (pp. 127-129).

Пивоварова, Г. С. (2026b). Залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої діяльності як засіб формування у них культурних цінностей. In *Science and Information Technologies in The Modern World: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity*. (February 11–13, 2026, Athens, Greece), (pp. 307–309). <https://isu-conference.com/en/archive/science-and-information-technologies-in-the-modern-world-11-02-26/>

Пивоварова, Г. С., & Чурилова, В. Є. (2017). Можливості використання інформаційних технологій при викладанні суспільних дисциплін у ВНЗ. В *Інформаційні технології - 2017: збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців* (18 трав. 2017 р., м. Київ), (с. 199-200). <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2010/Pivovarova.pdf?sequence=1>

Пивоварова, Г. С., Чурилова В. Є. (2020). Формування hard/soft skills в сучасному освітньому процесі. У *Hard/soft skills фахівця нової генерації: збірник за матеріалами регіональної науково-практичної конференції* (с. 224-229). Лисичанськ.

Пішун, С. Г. (2005). *Формування культури дозвілля студентів вищих навчальних закладів в умовах роботи студентського клубу* [Дисертація кандидата педагогічних наук].

Подагайло, В. О. (2018). Основні підходи до визначення поняття «культурні цінності» в нормативних актах та юридичній літературі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 36(2), 64-67. http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/17.pdf

- Пометун О. І. (2021). Діяльнісний підхід. У *Енциклопедія освіти* (2-ге вид., доповн. та переробл., с. 250–251). Юрінком Інтер.
- Пометун, О. І. (2004, 19 жовтня). *Компетентнісний підхід до оцінювання рівнів досягнень учнів* [Презентація]. Нарада Центру тестових технологій, Київ, Україна (с. 16-18).
- Пономарьова, Г. Ф. (2014). Виховання громадянської культури та патріотизму у студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 37, 258-272.
- Пономарьова, Г. Ф. (2016). *Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах* [Дисертація доктора педагогічних наук, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля].
- Починкова, М. М. (2019). Інноваційно-освітнє середовище в системі формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Донбасу*, 1-2(39-40). [https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/pmmups.pdf](https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/pmmups.pdf)
- Пріма, Д. А. (2019). Формування громадянської позиції майбутнього вчителя: теоретичні підходи. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 3, 164-168. https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2019/3/23.pdf
- Радчук, Г. К. (2006). Смыслопошукова діяльність як умова становлення духовної сфери особистості в контексті вищої освіти. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 7(7), 279-286.
- Радчук, Г. К. (2007). Освіта як середовище становлення аксіосфери особистості. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави : збірник наукових праць*, 5-6, 246-253.

- Радчук, Г. К. (2008а). Смыслогенез особистості у контексті засвоєння соціального досвіду в освітньому середовищі. *Вісник Чернігівського державного педагогічного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Психологічні науки*, 2(59), 115-119.
- Радчук, Г. К. (2008b). Феноменологічна рефлексія особистості в контексті розвивального освітнього середовища. *Вісник Прикарпаття національного ун-ту. Філософські і психологічні науки*, Спеціальний випуск, 188-192.
- Радчук, Г. К. (2009). *Аксіопсихологія вищої школи : монографія*. ТНПУ.
- Радчук, Г. К. (2012). Психологічні засади професійного аксіогенезу особистості. *Психологія особистості*, 1(3), 138-150.
- Ревенко, І. (2025). Методи формування емпатійно-рефлексивної культури майбутнього вчителя. У *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*, (м. Харків, 19–20 березня 2025 р.) (с. 262-266).
- Рибалка, В. В. (2011). *Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти : науково-методичний посібник*. Інформаційні системи.
- Романюк, Л. В. (2014). *Психологія становлення цінностей особистості* [Дисертація доктора психологічних наук].
- Савченко Л. О. (2013). Проектна діяльність в практиці вищої педагогічної школи. *Science and Education a New Dimension*, 7-12. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/369>
- Савченко, О. П. (2012). Культурологічний підхід до підготовки майбутніх учителів. *Наука і освіта*, 8, 146-148. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2012_8_45
- Савченко, С. В. (2004). *Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору* [Дисертація доктора педагогічних наук].
- Салига, Н. М. (Упоряд.). (2016). *Системний підхід у вищій школі : навчально-методичний посібник до курсу*. Івано-Франківськ.

- Сергєєва, О. А., Павлова, Л. В., & Лєшньова, Н. О. (2023). Хакатон як формат активного навчання у закладах вищої освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 52, 109-116. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-13>
- Сідаш, Н. (2025). Духовно-культурні цінності як визначальний чинник життєдіяльності людини. *Нові технології навчання*, 99, 144-150. <https://doi.org/10.52256/2710-3560.2025.99.15>
- Соболевська, С. (2017). Фестиваль аматорських театрів як засіб міжкультурної комунікації. *Культура і сучасність*, 1, 152-158. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=582965>
- Сокол, І. М. (2016). *Підготовка вчителів до використання квест-технології в системі післядипломної освіти* [Дисертація кандидата педагогічних наук, Класичний приватний університет].
- Соколова І. В. (1999). Характеристика системи виховної роботи у сучасному вищому закладі освіти. У Н. Г. Ничкало (Ред.), *Сучасна вища школа: Психолого-педагогічний аспект : монографія* (с. 299–331). ВІПОЛ.
- Соловей, М. І. (2003). *Виховна система у вищому навчальному закладі : навчальний посібник*. Ленвіт.
- Струк, О. (2012). Волонтерська діяльність студентів як прояв патріотизму. У *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді «Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян»* (м. Запоріжжя, 18-19 жовтня 2012 р.), (с. 441-443). Акцент.
- Стьопіна, О. Г. (2007). *Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Сухомлинська, О. В. (2015). Громадянське виховання і сучасна освіта: від здобутого – до нових акцентів і наголосів. *Педагогіка і психологія*, 2, 5-14.

- Сухомлинський, В. О. (1977). *Людина – найвища цінність. Вибрані твори : у 5 т. (Т. 5, с. 446-472).* Радянська школа.
- Сухомлинський, В. О. (1988). *Сто порад учителям.* Радянська школа.
- Сухомлинський, В. О. (2012). *Серце віддаю дітям.* (О. Сухомлинська, Ред.). Акта.
- Терещенко, В. (2010). Діалогічність спілкування як умова інтерактивної взаємодії вчителя з учнями. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, 9, 619-628. <https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/161967>
- Тернопільська, В. І. (2003). *Формування соціальної відповідальності старшокласників у позанавчальній діяльності* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Тимошенко, З. І., & Драгомирова, І. М. (2004). *Організація виховного процесу у вищих навчальних закладах : навчально-практичний посібник.* Вид. Європейського університету.
- Ткачова, Н. О. (2006). *Аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія.* ЛНПУ ім. Тараса Шевченка ; Каравела.
- Ткачова, Н. О. (1994). *Формування моральної культури майбутнього вчителя у процесі вивчення педагогічних дисциплін* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Ткачова, Н. О. (2016). Ціннісні орієнтації студентів вишів. У *Aktuální vědecké využitosti – 2016: Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції* (м. Прага, Чехія, 22-30 червня 2016 р.), (с. 47-49). Publishing House Education and Science s.r.o.
- Ткачова, Н. О., & Варенко, Т. К. (2009). Аксіологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів. *Наука і освіта*, 7, 212-215. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/7_2009/58.pdf.pdf

- Ткачова, Н. О., & Махновський, С. С. (2016). Рефлексивне виховне середовище: сутність і роль у вихованні студентів вищої школи. *Педагогіка та психологія*, 54, 119-126. <https://oaji.net/articles/2017/1054-1484210303.pdf>
- Ткачук, Т. С. (2012). *Виховання гуманістичних цінностей у студентів педагогічних коледжів у процесі волонтерської діяльності* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Товканець, Г. В. (2019). Діалогічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 1(9), 113-116. <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3457>
- Тракалюк, О. Л. (2012). Компетентнісний підхід у сучасній науковій літературі. *Вісник Національного університету оборони України*, 5(30), 151-155. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2012_5_32
- Тушева, В. В. (2010). Цінності у структурі професійної культури майбутнього вчителя. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 1, 151-157.
- Уліщенко, В. В., & Уліщенко А. Б. (2025). Семінар як простір рефлексії: культурологічний діалог у гуманітарній освіті. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 17. <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/888>
- Ушинський, К. Д. (1983). *Вибрані педагогічні твори. У 2 т. (Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки)*. Радянська школа.
- Федоренко, М. В. (2010). *Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки* [Дисертація кандидата педагогічних наук].
- Фіцула, М. М. (2006). *Педагогіка вищої школи : навчальний посібник*. Академвидав.
- Франкл, В. (2016). *Людина в пошуках справжнього сенсу: Психолог у концтаборі* (О. Замойська, пер. з англ.). Клуб Сімейного Дозвілля.

- Фурман, А. А. (2009). *Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів* [Дисертація кандидата психологічних наук].
- Фурман, А. А. (2016). *Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія*. ТНЕУ.
- Фурман, А. А. (2017). *Психологія смисложиттєвого розвитку особистості*. ТНЕУ.
- Холодок, В. Д. (2012). Сутність охорони культурної спадщини: соціокультурний аспект. У *Державне управління та місцеве самоврядування : тези XII міжнародного наукового конгресу* (с. 362-363). Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр».
- Хомич, Л. О. (2010). Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя. *Аксіологічний підхід - основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : монографія*. (с. 7-21). Видавець ПП Лисенко М.М.
- Хоружа, Л. Л. (2023). Освітологічні витоки становлення ціннісної парадигми сучасної педагогіки. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 39(1), 6-11. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.391>
- Худавердієва, В. (2023). Потенціал культурного туризму як складової соціально-культурного розвитку суспільства. *Науковий часопис Хортицької національної академії*, 1(8), 179-190. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-14>
- Цихмейструк, О. М. (2023). *Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки* [Дисертація доктора філософії, Український державний університет імені Михайла Драгоманова].
- Цюняк, О. П. (2019). Інноваційне освітнє середовище як чинник професійного становлення майбутніх магістрів початкової освіти. *Інноваційна педагогіка*, 14(1), 175-178. https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/14/part_1/38.pdf
- Чередніченко, Г. А. (2011). *Культурологічний підхід до формування особистості майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки*. <https://dspace.nuft.edu.ua/items/2aadd3e0-fc60-47f0-863a-6c006c18aa44>

- Черняк, Д. С., & Кадлубович, Т. І. (2021). Соціально-гуманітарна освіта та виклики сьогодення. *Вища школа*, 1-2(198), 97-106. <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/19028>
- Шайгородський, Ю. (2010). Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. *Соціальна психологія*, 39, 94-106. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/324349/1/_%D0%A6%D0%9E_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C.pdf
- Шапран, О. І. (2013). Реалізація компетентнісного підходу в системі неперервної освіти. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія*, 28(1), 319-324. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_1_62
- Шапран, О. І., & Шапран, Ю. П. (2010). Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 9, 108-110. <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf>
- Швирка, В. М. (2019). Квест як сучасна технологія навчання у вищій школі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*, 6((329)2), 135-141. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4686>
- Швирка, В. (2023). Освітній хакатон як технологія формування soft skills у здобувачів вищої освіти. *Grail of Science*, 28, 373-376. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.09.06.2023.59>
- Шевченко, Г. П., & Рашидова, С. С. (2012). *Духовні основи патріотичного виховання : монографія*. Ноулідж.
- Шевченко, Г. П., Антоненко, Т. Л., & Зеленов, А. Є. (2013). *Духовно-культурні цінності виховання людини : монографія*. Вид. «НОЛІДЖ».

- Шевченко, Н. Ф., & Шевчук, З. М. (2014). *Духовний потенціал сучасної молоді : монографія*. ЗНУ.
- Шемигон, Н. Ю. (2008). *Формування ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки* [Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук].
- Шестакова, В. А. (2011). Формування поняття «культурні цінності». *Studia culturae*, 11, 83-92.
- Шестопалюк, О. В. (2008). *Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні елементи : монографія*. Видавництво «Консоль».
- Шинкарук, В. І. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Абрис.
- Шквир, О. Л. (2018). *Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень* [Автореферат дисертації доктора педагогічних наук].
- Якименко, С. І. (2014). *Формування культури дозвілля студентів: теорія і практика : навчально-методичний посібник*. Видавничий Дім «Слово».
- Яковшина, Т. В. (2015). Організаційно-педагогічні умови формування здатності до діалогу в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*, 1(13), 189-197. <https://dspace.megu.edu.ua:8443/xmlui/handle/123456789/800>
- Яременко, Н. В. (2007). *Дозвілєзнавство : навчальний посібник*. Поліфаст.
- Ярошинська, О. (2011). Середовищний підхід в професійній освіті: теоретичні засади та перспективи впровадження. *Проблема підготовки сучасного вчителя*, 4(1), 104-109. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2011_4%281%29_19
- Atalay, S., & Solmazer, G. (2021). The relationship between cultural value orientations and the changes in mobility during the COVID-19 pandemic: A National-Level analysis. *Frontiers in Psychology*, 12, 578190. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.578190>

- De Mooij, M. (2017). Comparing dimensions of national culture for secondary analysis of consumer behavior data of different countries. *International Marketing Review*, 34(3), 444–456. <https://doi.org/10.1108/imr-02-2016-0047>
- Dilthey, W. (1970). *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (Einleitung von M. Riedel). Suhrkamp.
- Donohue, D. (2020). Culture, cognition, and college: How do cultural values and theories of intelligence predict students' intrinsic value for learning? *Journal of Culture and Values in Education*, 4(1), 1-14. <https://doi.org/10.46303/jcve.2020.3>
- Hartman, R. S. (1973). Formal axiology and the measurement of values. In E. László & J. B. Wilbur (Eds.), *Value theory in philosophy and social science* (pp. 27-39). Gordon and Breach.
- Hartmann, N. (1940). *Der Aufbau der realen Welt*. Walter de Gruyter,
- Iaburova, O., Savrasov, M., Konovalenko, T., Nadolska Y., Kohut, I., & Pivovarova, H. (2024). Features of forming intercultural competence of students in higher education institutions by informal education. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 14(1), special XLII, 93-98 https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140142/papers/A_18.pdf
- Knafo, A., Roccas, S., & Sagiv, L. (2011). The Value of Values in Cross-Cultural Research: a special issue in honor of Shalom Schwartz. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 178–185. <https://doi.org/10.1177/00220221110396863>
- Kurylo, V., Karaman, O., Yurkiv, Y., Pochynkova, M., & Bader, S. (2023). Development of critical thinking of future teachers in the context of the ideas of the value-sense educational paradigm. *Youth Voice Journal*, 3, 32-41.
- Maslow, A. (1964). *Religions, Values, and Peak-Experiences*. Ohio State University Press.
- Plato. (2017). *The Republic* (B. Jowett, Trans.). Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/ebooks/55201>

- Pyvovarova, H. (2023). The structure of social and humanitarian work in modern university: theoretical aspect. *Slovak international scientific journal*, 73, 17-23. <https://sis-journal.com/wp-content/uploads/2023/07/Slovak-international-scientific-journal-%E2%84%9673-2023.pdf>
- Rickert, H. (1926). *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (6.-7., durchgesehene und ergänzte Auflage). J. C. B. Mohr.
- Roganova, M., Rashedov, S., & Rashedova, S. (2023). Cultural and spiritual values of education of future teachers: an interdisciplinary approach. *Spirituality of a personality: methodology, theory and practice*, 3(107), 103-113. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-103-113>
- Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin.
- Rokeach, M. (1972). *Beliefs, Attitudes and Values*. Josey-Bass Co.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Free Press.
- Scheler, M. (1916). *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. Max Niemeyer Verlag.
- Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied Psychology*, 48(1), 23–47. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1999.tb00047.x>
- Schwartz, S. (2006). A theory of cultural value orientations: explication and applications. *Comparative Sociology*, 5(2–3), 137–182. <https://doi.org/10.1163/156913306778667357>
- Schwartz, S. H. (2007). Cultural and individual value correlates of capitalism: A comparative analysis. *Psychological Inquiry*, 18(1), 52–57. <https://doi.org/10.1080/10478400701388963>
- Schwartz, S. H. (2011). Values: Cultural and individual. In F. J. R. van de Vijver, A. Chasiotis, & S. M. Breugelmans (Eds.), *Fundamental questions in cross-cultural*

psychology (pp. 463–493). Cambridge University Press.

<https://doi.org/10.1017/CBO9780511974090.019>

Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a Universal Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 550-562.

Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(1), 92-116.

Windelband, W. (1894). *Geschichte und Naturwissenschaft: Rede zum Antritt des Rektorats der Kaiser-Wilhelms-Universität Straßburg, gehalten am 1. Mai 1894.*
<https://doi.org/10.11588/diglit.20767>

Wynn, M. R. (2020). *Spiritual Traditions and the Virtues: Living Between Heaven and Earth.* Oxford University Press.

ДОДАТКИ

Характеристика критеріїв, показників та рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи

Критерій	Показник	Рівень сформованості
Мотиваційно-ціннісний	ціннісне ставлення до культурної спадщини українського народу, бажання її зберігати та примножувати	<p>Високий: виявляє стійке ціннісне ставлення до культурної спадщини, активно прагне її збереження та популяризації, ініціює відповідну діяльність.</p> <p>Середній: визнає значущість культурної спадщини, але проявляє інтерес та активність епізодично.</p> <p>Низький: не виявляє зацікавленості у збереженні культурної спадщини, ставлення формальне або байдуже.</p>
	емоційно-ціннісне переживання приналежності до своєї країни та громадянства, мови, традицій	<p>Високий: глибоко переживає почуття приналежності, демонструє повагу до мови, традицій, національної культури.</p> <p>Середній: емоційне ставлення нестійке, проявляється ситуативно.</p> <p>Низький: відсутність емоційно-ціннісного ставлення до національної культури, байдужість.</p>
	прагнення до самовдосконалення та саморозвитку (як у	<p>Високий: виявляє стійке прагнення до саморозвитку, активно працює над формуванням власних цінностей і професійним зростанням.</p>

	професійному, так і в особистісному сенсі)	<p>Середній: прагнення до саморозвитку нестійке, залежить від зовнішніх чинників.</p> <p>Низький: відсутнє прагнення до самовдосконалення, пасивна позиція.</p>
Когнітивний	наявність знань і уявлень про культурні цінності свого народу, країни, регіону	<p>Високий: володіє системними, глибокими знаннями про культурні цінності, орієнтується в їх змісті та значенні.</p> <p>Середній: має фрагментарні знання, орієнтується частково.</p> <p>Низький: знання поверхневі або відсутні, не орієнтується у культурних цінностях.</p>
	сформованість знань про культурні цінності особистості, механізми їх формування	<p>Високий: усвідомлює сутність культурних цінностей особистості та механізми їх формування, може пояснити їх значення.</p> <p>Середній: частково розуміє механізми формування цінностей, знання несистемні.</p> <p>Низький: фрагментарно усвідомлює сутність культурних цінностей і механізмів їх формування.</p>
	наявність уявлень про власні культурні цінності, їх змістовне наповнення та ієрархію	<p>Високий: має чіткі уявлення про власні цінності, усвідомлює їх структуру та ієрархію.</p> <p>Середній: уявлення про власні цінності частково сформовані, ієрархія нечітка.</p> <p>Низький: відсутні або несформовані уявлення про власні культурні цінності.</p>

Операційно-рефлексивний	здатність діяти на основі культурних цінностей (гуманність, відповідальність, працьовитість, громадянськість, патріотизм, соціальна активність, творчість, саморозвиток)	<p>Високий: систематично керується культурними цінностями у поведінці та діяльності, демонструє їх у різних життєвих і професійних ситуаціях.</p> <p>Середній: реалізує культурні цінності ситуативно, залежно від умов і зовнішніх впливів.</p> <p>Низький: не керується культурними цінностями у поведінці, їх реалізація відсутня або випадкова.</p>
	здатність критично осмислювати цінності, що пред'являються, а також рефлексувати з приводу власної системи цінностей та поведінки	<p>Високий: здійснює глибоку рефлексію, критично оцінює цінності, усвідомлює власну ціннісну позицію та коригує поведінку.</p> <p>Середній: рефлексія проявляється епізодично, оцінка цінностей частково усвідомлена.</p> <p>Низький: не здійснює рефлексію, не осмислює власні цінності та поведінку.</p>
	готовність до соціально значущої культурно-творчої діяльності	<p>Високий: активно залучається до культурно-творчої діяльності, проявляє ініціативність і соціальну відповідальність.</p> <p>Середній: бере участь у діяльності за зовнішньої мотивації.</p> <p>Низький: не виявляє готовності до участі у культурно-творчій діяльності.</p>

Діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи

Адаптована методика В. Павлова «Готовність до саморозвитку»

Мета: визначити ступінь готовності майбутніх учителів початкової школи до самовдосконалення та саморозвитку.

Інструкція: прочитайте кожне твердження в завданні, напишіть тільки його номер і оцініть, наскільки це твердження вірно для Вас. Якщо вірно, то напроти номера поставте знак «+»; якщо невірно, то поставте знак «-». Якщо не знаєте, як відповісти, поставте знак «?». Останню відповідь допускайте тільки в крайніх випадках.

1. У мене часто з'являється бажання більше дізнатися про себе.
2. Я вважаю, що мені немає необхідності в чомусь змінюватися.
3. Я впевнена в своїх силах.
4. Я вірю, що все задумане мною здійсниться.
5. У мене немає не має бажання знати свої плюси і мінуси.
6. В моїх планах я частіше сподіваюсь на успіх, ніж на себе.
7. Я хочу краще й ефективніше працювати.
8. Я умію примусити і змінити себе, коли треба.
9. Мої невдачі багато в чому пов'язані з невміннями це робити.
10. Я цікавлюся думкою інших про мої якості і можливості.
11. Мені важко самотійно досягнути задуманого і виховати себе.
12. В будь-якій справі я не боюся невдачі і помилки.
13. Мої якості і уміння відповідають вимогам моєї професії.
14. Обставини сильніше за мене, навіть якщо я дуже хочу щось зробити.

Обробка результатів

Багато відповіді під час обробки не виправляти. Напроти кожного з 14 номерів завдання поставте значення «ключа».

Будьте уважні: його треба писати в дужках.

Значення «ключа» за кожним твердженням:

1. (+) 2. (-) 3. (+) 4.(+) 5.(-) 6. (-) 7. (+)

8. (+) 9. (+) 10. (+) 11.(-) 12.(+) 13. (-) 14. (-)

Порахуйте тепер кількість збігів, тобто варіанти, коли Ваша відповідь співпадає із значенням «ключа».

Наприклад, «+» (+), «-» (-). Якщо у Вас у відповіді знак питання, то збігу немає. Перевірте всі Ваші дії, щоб не було помилок. Кількість збігів може змінюватися від 0 до 14.

Щоб визначити величину вашої готовності «хочу знати себе», слід підрахувати кількість збігів тільки за твердженнями з номерами: 1,2,5,7,9,10,13. Максимальне значення готовності знати себе (скорочено ГЗС) може бути рівним 7 балам.

Таким же чином Ви визначаєте значення готовності «можу самовдосконалюватися» (ГМС), підрахувавши кількість збігів за твердженнями : 3,4,6,8,11,12,14. Максимум 7 балів.

Для порівнянь Ваших результатів через місяць і більше выпишіть у свій записник результати по ГЗС і ГМС.

Аналіз результатів

Отримані значення переносяться на графік: по горизонталі відкладається величина ГЗС («хочу знати себе»), а по вертикалі-значення ГМС («можу самовдосконалюватися»). По двох координатах Ви відзначаєте на графіку

крапку, яка потрапляє в один з квадратів: А,Б,В,Р. «Попадання» в квадрат на графіку – це Ваш стан у даний час:

А – «можу самовдосконалюватися», але «не хочу знати себе».

Б – «хочу знати себе» і «можу змінитися».

В – «не хочу знати себе» і «не хочу змінюватися».

Г – «хочу знати себе», але «не може себе змінити».

Розглянемо можливі поєднання. Найбільший інтерес представляє **перший випадок (квадрат Г)**. Таке поєднання означає, що Ви бажаєте знати більше про себе, але ще не володієте добре навиками самовдосконалення. Труднощі у самовихованні не повинні викликати у Вас таку реакцію: «не виходить, значить, не робитиму». Подивіться уважно на твердження по ГКС, які не співпали у відповідях з «ключем». Аналіз покаже Вам, де і над чим належить попрацювати в самовдосконаленні. Якщо Ви зважилися на це, слід пам'ятати слова Сенеки молодшого: «Свої здібності людина може узнати, тільки спробувавши прикласти їх».

Другий випадок (квадрат А). Ваша величина ГЗС менше, ніж ГМС, тобто Ви маєте більше можливості до саморозвитку, ніж бажання зрозуміти себе. В цьому випадку слід поміркувати про необхідність починати в освоєнні професії з себе. Професіоналізм досягається перш за все через знаходження свого індивідуального стилю діяльності. А це, як Ви розумієте, без самопізнання прости неможливо.

Обидва наведені випадки співвідношення «готовності знати себе» і «готовності до саморозвитку» можна розглянути і в тих ситуаціях, коли величина ГЗС і ГМС менше 4 балів (**квадрат В**). При цьому Ваш аналіз повинен бути спрямований на ті твердження, які не дали у відповідях збігів з «ключем». Уважно постежте за собою, попросіть про це Ваших друзів. Спробуйте зрозуміти, в чому більше труднощів, де значна перешкода на шляху до саморозвитку. Через деякий час, коли Ви вже доклали до цього якісь зусилля, зробіть пропонований самотест ще раз. Порівняйте результати. Поза сумнівом, при бажанні Ви зможете змінити становище на краще.

Адаптована методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації»

Інструкція. Кожний із нас виділяє для себе те головне, до чого він хотів би прагнути. Це і визначення цілей, яких необхідно домогтися (цінності-цілі), і цілком конкретні якості особистості, які потрібно використовувати для їхнього досягнення (цінності-засоби). Саме неповторні і унікальні, але властиві кожній людині система термінальних (цінності-цілі) і інструментальних (цінності-засоби) цінностей і створить ціннісні орієнтації особистості, що глибоко й узагальнено визначають усю поведінку, діяльність і, більш того, життєдіяльність у цілому.

Пропонована Вашій увазі методика полягає в ранжируванні двох списків цінностей. Уважно прочитайте перелік запропонованих цінностей і в графі «Ранг» проставте цифри від «1» до «18» у порядку важливості для Вас того, що перераховано. Те ж саме проробіть і з другим списком.

Перелік цінностей

№ з/п	Термінальні цінності	Ранг
1.	Активне, діяльне життя	
2.	Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	
3.	Здоров'я (фізичне і психічне)	
4.	Цікава робота	
5.	Краса природи і мистецтв (переживання прекрасного в природі і мистецтві)	
6.	Любов (духовна і фізична близькість із коханою людиною)	
7.	Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	

8.	Наявність гарних і вірних друзів	
9.	Стабільна ситуація в країні, у нашому суспільстві, збереження миру між народами (як умова благополуччя кожного)	
10.	Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	
11.	Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	
12.	Рівність (братерство, рівні можливості для усіх)	
13.	Самостійність як незалежність у судженнях, оцінках	
14.	Воля як незалежність у вчинках і діях	
15.	Щасливе сімейне життя	
16.	Творчість (можливість творчої діяльності)	
17.	Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	
18.	Задоволення (життя, повне задоволень, розваг, приємного проведення часу)	
№ з/п	Інструментальні цінності	Ранг
1.	Акуратність (охайність, уміння тримати в порядку свої речі, порядок у справах)	
2.	Вихованість (гарні манери, ввічливість)	
3.	Високі запити (високі домагання)	
4.	Життєрадісність (почуття гумору)	
5.	Ретельність (дисциплінованість)	
6.	Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
7.	Непримиренність до недоліків у собі й інших	
8.	Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	

9.	Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова)	
10.	Раціоналізм (уміння розсудливо і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення)	
11.	Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
12.	Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів	
13.	Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	
14.	Терпимість до поглядів і думок інших (уміння прощати іншим їхні помилки, толерантність)	
15.	Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
16.	Чесність (правдивість, щирість)	
17.	Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	
18.	Чуйність (дбайливість)	

Обробка. Тільки що Ви самостійно вибудували в порядку значущості для Вас цілі і вибрали засоби для їхнього досягнення. Використовуючи отримані структури ціннісних орієнтацій, Ви можете «написати» свій ціннісно-орієнтований портрет.

Інтерпретація. Для першого і другого списку можлива така схема: «Головне в моєму житті – 1 і 2, якщо, звичайно, будуть 3 і 4, 5 і 6 прикрашають моє життя, і , звичайно, дуже важливо 7, хоча воно і не найголовніше. Що стосується 8, 9 і 10, то це було б дуже бажано, однак це не всім удається. 11, 12, 13, 14, 15 і 16 можуть навіть і не бути в житті. Але в чому я зовсім упевнений(а), так це в тому, що люди, які живуть заради 17 і 18, нічого не варті. Робити з цього сенс існування просто безглуздо».

Адаптивна методика для визначення рівня рефлексії майбутніх учителів початкової школи

Шановні здобувачі!

Прочитайте уважно кожне із запитань та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашій поведінці.

Оберіть відповідну цифру:

5 – ніколи

4 – рідко

3 – за потреби

2 – часто

1 – завжди

(у запитаннях 5 і 6 оберіть літеру відповіді)

Запитання

1. Як часто Ви повертаєтесь до аналізу процесу розв'язання педагогічної ситуації після того, як її вже вирішили?

2. Як часто Ви переходите від розв'язання до аналізу процесу розв'язання педагогічної ситуації, якщо вона є складною?

3. Як часто Ви шукаєте причину труднощів у способах власної розумової діяльності, аналізуючи розв'язання педагогічної ситуації?

4. Як часто Ви шукаєте причину труднощів у собі, аналізуючи розв'язання педагогічної ситуації?

5. Як Ви зазвичай дієте, якщо зазнаєте невдачі в аналізі розв'язання педагогічної ситуації?

а) відходжу від завдання і переключаюсь на іншу діяльність

б) наполегливо продовжую спроби розв'язання

в) шукаю незрозумілі моменти та з'ясовую їх за допомогою довідкових джерел

г) залучаю до аналізу інших людей

д) сприяю організації спільного пошуку причин труднощів

6. Як Ви ставитесь до участі у спільному розв'язанні педагогічних ситуацій, якщо для Вас це важливо?

а) не беру участі у спільному розв'язанні

б) ніколи долучаюся

в) долучаюся за потреби

- г) часто долучаюся
д) завжди беру участь

7. Як часто Ви прагнете бути лідером в організації пошуку причин і подолання труднощів під час спільного розв'язання педагогічних ситуацій?

8. Як часто Ви зберігаєте активність у груповій роботі, якщо відчуваєте, що Ваш внесок недооцінюється?

Обробка результатів

Бали нараховуються відповідно до таблиці:

Відповідь	1	2	3	4	5	6	7	8
1	4	4	6	4	А-0	А-1	4	6
2	3	3	4	3	Б-1	Б-2	3	4
3	2	2	2	2	В-2	В-3	2	2
4	1	1	1	1	Г-3	Г-4	1	1
5	0	0	0	0	Д-4	Д-5	0	0

Розрахунок показників

Рівень рефлексивності → сума балів за питаннями 1, 2, 3, 5

Рівень самокритичності → бали за питанням 4

Рівень колективності → сума балів за питаннями 5, 6, 7, 8

Інтерпретація результатів

Рівень	Рефлексивність	Самокритичність	Колективність
Низький	0-2	0	0-3
Нижче середнього	3-6	1	4-7
Середній	7-11	2	8-11
Вище середнього	12-15	3	12-15
Високий	16-18	4	16-19

Анкета «Культурні цінності сучасності»

Мета: виявлення рівня сформованості знань майбутніх учителів початкової школи про сутність культурних цінностей, їх види, особливості прояву в культурі українського народу.

Шановні здобувачі!

Вам пропонується відповісти на запитання анкети, що стосуються розуміння культурних цінностей у сучасному суспільстві. Всі запитання є відкритими, тому:

- давайте розгорнуті, змістовні відповіді;
- намагайтеся пояснювати свою думку, а не лише називати факти;
- за можливості наводьте приклади;
- використовуйте власні знання, отримані під час навчання та життєвого досвіду.

Зверніть увагу! Правильних чи неправильних відповідей немає – важливим є Ваше розуміння та обґрунтування; відповіді мають бути самостійними; не залишайте запитання без відповіді.

Час виконання 45 хвилин.

1. Як Ви розумієте поняття «культурні цінності»? _____

2. Які об'єкти/явища, на Вашу думку, належать до культурних цінностей?

Наведіть приклади. _____

3. У чому полягає різниця між матеріальними та духовними культурними цінностями? Обґрунтуйте власну думку _____

4. Назвіть основні культурні цінності українського народу _____

5. Які культурні цінності характерні для Вашого регіону? _____

6. Як Ви вважаєте, чи належать мова, традиції та звичаї до культурних цінностей? Поясніть свою думку_____

7. Які духовні культурні цінності притаманні українському народові?_____

8. Що Ви розумієте під поняттям «культурні цінності особистості»?_____

9. Які культурні цінності, на Вашу думку, необхідно формувати у дітей молодшого шкільного віку? Назвіть якомога більше_____

10. Які психолого-педагогічні механізми формування культурних цінностей особистості Ви знаєте? _____

11. Поясніть, як відбувається формування культурних цінностей у дитини (на прикладі однієї цінності) _____

12. Чому культурні цінності є важливими для суспільства? _____

13. Яку роль відіграють культурні цінності у професійній діяльності вчителя початкової школи? _____

14. Які труднощі, на Вашу думку, можуть виникати у процесі формування культурних цінностей у сучасних учнів? _____

Тест «Культурні цінності особистості : психолого-педагогічний аспект»

Мета: виявлення рівня знань майбутніх учителів початкової школи про культурні цінності особистості, їх зміст, види та психолого-педагогічні механізми формування.

Інструкція:

Шановні здобувачі!

Вам пропонується виконати тест, що стосується розуміння культурних цінностей особистості та особливостей їх формування. Уважно прочитайте кожне запитання та варіанти відповідей до нього. У тесті передбачено різні типи завдань: в одних запитаннях необхідно обрати один правильний варіант відповіді; в інших – кілька правильних варіантів.

Якщо запитання передбачає кілька відповідей, оберіть усі варіанти, які вважаєте правильними.

1. Культурні цінності особистості – це:

- а) матеріальні потреби
- б) система значущих орієнтацій
- в) лише традиції
- г) правила поведінки

2. Культурні цінності впливають на:

- а) поведінку людини
- б) життєві рішення
- в) зовнішність
- г) світогляд

3. Основною функцією культурних цінностей є:

- а) регуляція поведінки
- б) накопичення знань
- в) розвиток фізичних якостей
- г) контроль суспільства

4. Яка ознака характеризує культурні цінності?

- а) стабільність
- б) значущість
- в) випадковість
- г) практичність

5. Культурні цінності формуються:

- а) лише у школі
- б) у процесі життя
- в) під впливом соціального середовища
- г) випадково

6. До духовних культурних цінностей належать:

- а) гуманність
- б) відповідальність
- в) музей
- г) творчість

7. До матеріальних культурних цінностей належать:

- а) архітектура
- б) картини
- в) мораль
- г) історичні пам'ятки

8. Вкажіть приклади культурних цінностей особистості:

- а) патріотизм
- б) працьовитість
- в) високий дохід
- г) творчість

9. Яке твердження правильне?

- а) культурні цінності лише духовні
- б) культурні цінності лише матеріальні
- в) культурні цінності мають різні форми
- г) культурні цінності не змінюються

10. Яка з наведених характеристик НЕ належить до культурних цінностей?

- а) значущість
- б) нормативність
- в) випадковість
- г) стійкість

11. До механізмів формування цінностей належать:

- а) соціалізація
- б) ідентифікація
- в) наслідування
- г) ігнорування

12. Соціалізація – це:

- а) засвоєння соціального досвіду
- б) навчання у школі
- в) фізичний розвиток
- г) контроль поведінки

13. Ідентифікація означає:

- а) ототожнення себе з іншими
- б) копіювання поведінки
- в) ігнорування норм
- г) самоконтроль

14. Наслідування – це:

- а) повторення поведінки інших
- б) формування переконань
- в) аналіз дій
- г) випадковість

15. Найважливішим фактором формування цінностей є:

- а) сім'я
- б) школа
- в) соціальне середовище
- г) реклама

16. Формування культурних цінностей у учнів передбачає:

- а) передачу знань
- б) організацію діяльності
- в) особистий приклад
- г) контроль

17. Найефективнішим способом формування цінностей є:

- а) лекція
- б) діяльність
- в) заучування
- г) покарання

18. Роль учителя полягає у:

- а) передачі інформації
- б) створенні умов для розвитку
- в) вихованні цінностей
- г) контролі

19. Який метод сприяє формуванню цінностей?

- а) дискусія
- б) проєктна діяльність
- в) механічне запам'ятовування
- г) спільна діяльність

20. Формування цінностей неможливе без:

- а) досвіду діяльності
- б) взаємодії
- в) мотивації
- г) контролю

21. Культурні цінності проявляються у:

- а) поведінці
- б) діяльності
- в) словах
- г) випадкових діях

22. Що свідчить про сформованість цінностей?

- а) знання
- б) поведінка
- в) вибір
- г) реакції

23. Цінності формуються ефективніше, якщо:

- а) є особистий приклад
- б) є діяльність
- в) є мотивація
- г) є контроль

24. Яке твердження є правильним?

- а) цінності можна нав'язати
- б) цінності формуються поступово
- в) цінності не змінюються
- г) цінності не залежать від середовища

25. Культурні цінності впливають на:

- а) професійну діяльність
- б) життєвий вибір
- в) поведінку
- г) зовнішність

Опитувальник «Мої культурні цінності»

Шановні здобувачі!

Вам пропонується відповісти на запитання опитувальника, спрямованого на осмислення Вашого особистого досвіду прояву культурних цінностей у поведінці та діяльності.

Усі запитання є відкритими, тому давайте розгорнуті відповіді. Відповідайте, спираючись на власний досвід, а не загальні міркування. Намагайтеся описувати конкретні ситуації, наводити приклади зі свого життя, пояснювати причини своїх дій або бездіяльності, висловлювати власні оцінки та висновки.

1. Які культурні цінності Ви намагаєтесь реалізувати у своєму повсякденному житті? Наведіть приклади_____

2. Опишіть ситуацію, коли Ви діяли відповідно до власних культурних цінностей. У чому це проявилось?_____

3. Чи завжди Вам вдається діяти відповідно до своїх цінностей? Якщо ні – поясніть, чому _____

4. Які культурні цінності найчастіше проявляються у Вашій поведінці під час навчання? _____

5. Як Ви проявляєте такі цінності, як відповідальність, гуманність або повага до інших у спілкуванні? _____

6. Опишіть випадок, коли Вам було складно проявити культурні цінності у поведінці. Чому виникла така ситуація? _____

7. Чи берете Ви участь у культурних, соціальних або волонтерських заходах? Якщо так – у яких саме і з якою метою? _____

8. Що спонукає Вас долучатися або не долучатися до соціально значущої діяльності? _____

9. Чи проявляєте Ви ініціативу в організації культурних або виховних заходів? Наведіть приклади або поясніть причини її відсутності _____

10. Яким чином Ваша діяльність (навчальна, творча, соціальна) пов'язана з культурою українського народу? _____

11. Чи аналізуєте Ви свої вчинки з позиції культурних цінностей? Як саме це відбувається? _____

12. Які цінності, на Вашу думку, Ви реалізуєте недостатньо? Чому? _____

13. Як соціальні мережі, оточення або сучасне середовище впливають на Вашу поведінку та цінності? _____

14. Чи були ситуації, коли Ваші дії не відповідали Вашим переконанням? Як Ви це оцінюєте зараз? _____

Бланк прихованого спостереження

Мета спостереження: виявити рівень прояву сформованості культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у поведінці та діяльності (здатність діяти на основі культурних цінностей, рефлексувати власну поведінку та брати участь у соціально значущій діяльності).

Спостереження проводилось:

- під час кураторських годин (робота в групах, обговорення, дискусії);
- у волонтерській та культурній діяльності (взаємодія з дітьми, колегами, батьками);
- під час участі у творчих або проєктних заходах, тренінгах тощо.

№	Показники	Опис спостережуваної поведінки	Рівень (1–3)	Коментар спостерігача
1	Прояв громадянських і патріотичних цінностей	Виявляє повагу до культури, мови, традицій; бере участь у відповідних заходах		
2	Реалізація гуманності та емпатії у взаємодії	Проявляє доброзичливість, співчуття, готовність допомогти іншим		
3	Відповідальність у навчальній та професійній діяльності	Сумлінно виконує завдання, дотримується зобов'язань, проявляє надійність		
4	Ініціативність у культурно-освітній діяльності	Пропонує ідеї, бере участь в організації заходів, проявляє активність		

5	Залучення до соціально значущої діяльності	Бере участь у волонтерських, виховних, культурних заходах		
6	Зв'язок особистої діяльності з культурою народу	Використовує елементи національної культури у творчій чи навчальній діяльності		
7	Прояв цінностей у повсякденній поведінці	Демонструє культурну поведінку у спілкуванні, дотримується етичних норм		
8	Готовність до співпраці та взаємодії	Працює в команді, враховує думку інших, підтримує позитивний клімат		
9	Прояв творчості як культурної цінності	Виявляє творчу ініціативу, пропонує нестандартні ідеї		
10	Критичне осмислення власної поведінки	Аналізує свої вчинки, здатний оцінити їх з позиції цінностей		
11	Узгодженість поведінки з декларованими цінностями	Дії відповідають висловленим переконанням		
12	Самостійність у прояві культурних цінностей	Діє без зовнішнього стимулювання, проявляє внутрішню мотивацію		

Перелік тренінгів реалізованих у межах експерименту

Назва	Мета	Завдання
«Знайомство та командоутворення»	Формування згуртованості групи та основ культурної взаємодії	Створити сприятливий психологічний клімат; розвинути довіру і співпрацю; сформувати навички командної роботи
«Я – частина академічної спільноти»	Усвідомлення ролі здобувача в академічному середовищі та прийняття його цінностей	Ознайомити з нормами академічної культури; сформувати відповідальність; розвинути почуття причетності до середовища ЗВО
«Ми різні – ми рівні»	формування толерантності та поваги до різноманіття	Розвинути прийняття інших; сформувати установки рівності; виховати повагу до різних культур
«Цінності сучасного студента»	усвідомлення власних ціннісних орієнтацій	актуалізувати особистісні цінності; сприяти їх осмисленню; сформувати ціннісну рефлексію
«Цінності в системі професійної діяльності вчителя»	формування розуміння ролі цінностей у професії вчителя	показати зв'язок цінностей і професії; сформувати професійні орієнтири; розвинути готовність до їх реалізації
«Культура педагогічного спілкування»	розвиток культури комунікації майбутнього вчителя	сформувати навички педагогічного спілкування; розвинути мовленнєву

		культуру; виховати повагу до учня
«Толерантність і міжкультурна взаємодія»	формування міжкультурної компетентності	розвинути навички взаємодії з різними культурами; сформувати відкритість; виховати повагу до культурного різноманіття
«Професійна етика: ситуації вибору»	формування етичної свідомості майбутнього вчителя	навчити аналізувати педагогічні ситуації; сформувати моральний вибір; розвинути відповідальність
«Культурна ідентичність майбутнього вчителя»	усвідомлення власної культурної ідентичності	сформувати національну самосвідомість; розвинути ціннісне ставлення до культури; сприяти самоідентифікації
«Емпатія як основа педагогічної культури»	розвиток емпатії як ціннісної якості вчителя	навчити розуміти емоції інших; розвинути співпереживання; сформувати гуманістичні установки
«Культурні цінності в освітньому середовищі НУШ»	формування готовності реалізовувати цінності НУШ	ознайомити з цінностями НУШ; сформувати їх розуміння; розвинути навички їх впровадження
«Вчитель як носій культури»	усвідомлення ролі вчителя як транслятора культури	сформувати відповідальність; розвинути культурну позицію; підготувати до культуротворчої діяльності

«Діалог культур у сучасній школі»	формування здатності до міжкультурного діалогу	навчити організувати діалог; розвинути толерантність; сформувати відкритість до різних культур
«Ціннісні орієнтири вчителя початкової школи»	систематизація професійних цінностей	визначити ключові цінності; сформувати ціннісну позицію; розвинути професійне самовизначення
«Саморефлексія як шлях до формування цінностей»	розвиток рефлексивності у формуванні цінностей	навчити самоаналізу; сформувати здатність до оцінки власних цінностей; розвинути самосвідомість

Перелік проєктів, реалізованих у межах експерименту

Реалізований проєкт	Мета	Завдання щодо формування культурних цінностей
«Культурні символи українського народу»	Формування ціннісного ставлення до національної культури та її символіки	поглибити знання про культурні символи України; сформувати повагу до національної спадщини; розвинути здатність транслювати культурні цінності у педагогічній діяльності
«Етичні дилеми у професії вчителя»	Розвиток морально-етичної свідомості та ціннісного вибору	сформувати здатність аналізувати педагогічні ситуації; розвинути навички етичного вибору; виховати відповідальність за професійні рішення
«Образ сучасного культурного педагога»	Формування уявлення про ціннісні орієнтири сучасного вчителя	визначити риси культурного педагога; сформувати професійно-ціннісні орієнтації; розвинути прагнення до самовдосконалення
«Кухні світу»	Формування поваги до культурного різноманіття через ознайомлення з традиціями різних народів	розширити уявлення про культури світу; сформувати толерантність; розвинути міжкультурну компетентність

Реалізований проєкт	Мета	Завдання щодо формування культурних цінностей
«Традиційний одяг»	Усвідомлення значення культурних традицій у формуванні ідентичності	ознайомити з національними традиціями; сформувати повагу до культурної спадщини; розвинути інтерес до етнокультури
«Свята і звичаї»	Формування ціннісного ставлення до народних традицій	поглибити знання про свята і обряди; сформувати повагу до традицій; розвинути здатність використовувати їх у виховній роботі
«Світ традицій моєї родини»	Усвідомлення значущості сімейних цінностей у формуванні особистості	актуалізувати родинні традиції; сформувати повагу до сімейних цінностей; розвинути рефлексію власного культурного досвіду
«Моя культура – моя цінність»	Формування особистісно значущого ставлення до культури	сприяти усвідомленню власної культурної ідентичності; сформувати систему цінностей; розвинути здатність до самовираження
«Культура в дії»	Формування практичного досвіду реалізації культурних цінностей	залучити до культурно зорієнтованої діяльності; сформувати активну соціальну позицію; розвинути відповідальність
«Формуємо цінності разом»	Розвиток колективної взаємодії у процесі формування цінностей	сформувати навички співпраці; розвинути комунікативну культуру; виховати взаємоповагу

Реалізований проєкт	Мета	Завдання щодо формування культурних цінностей
«Культурний простір школи»	Формування уявлення про культурно зорієнтоване освітнє середовище	визначити складники культурного середовища; сформувати готовність до його створення; розвинути проєктувальні вміння
«Фестиваль культурних ініціатив»	Стимулювання творчої активності у сфері культурної діяльності	розвинути ініціативність; сформувати творчий підхід; залучити до культурно-просвітницької діяльності
«Міст між поколіннями»	Формування поваги до досвіду старших поколінь	виховати шанобливе ставлення до старших; сформувати цінність спадкоємності; розвинути соціальну відповідальність
«Дні відкритих культурних практик»	Формування відкритості до культурного обміну та взаємодії	організувати культурну взаємодію; сформувати толерантність; розвинути навички презентації культурного досвіду

Перелік кураторських годин, проведених під час експерименту

Назва	Мета
«Цінності як основа професійного становлення майбутнього вчителя»	формування усвідомлення ролі культурних цінностей у професійному розвитку майбутнього педагога та їх значущості для освітньої діяльності
«Академічна культура і доброчесність студента»	формування ціннісного ставлення до норм академічної культури, відповідальності, чесності та етичної поведінки в освітньому середовищі
«Педагог як носій культурних цінностей»	усвідомлення ролі вчителя як транслятора культурних смислів, формування професійно значущих ціннісних орієнтацій
«Толерантність як цінність сучасного суспільства»	формування толерантності, поваги до культурного різноманіття та готовності до міжкультурної взаємодії
«Національна культура як складник професійної ідентичності»	розвиток ціннісного ставлення до національної культури та усвідомлення її ролі у формуванні особистості вчителя
«Етичні засади педагогічної діяльності»	формування морально-етичних орієнтирів майбутнього вчителя, здатності до етичного вибору у професійній діяльності
«Культура педагогічного спілкування»	розвиток культури мовлення, комунікативної компетентності та поваги до особистості учня як цінності
«Цінності партнерської взаємодії в освітньому процесі»	формування ціннісного ставлення до співпраці, взаємоповаги та партнерства в освітньому середовищі

«Роль сімейних цінностей у вихованні особистості»	усвідомлення значущості сімейних традицій і цінностей у формуванні особистості майбутнього вчителя та учнів
«Культурна спадщина України і її виховний потенціал»	формування поваги до культурної спадщини та готовності використовувати її у виховній роботі
«Саморефлексія як умова формування цінностей»	розвиток здатності до самоаналізу, усвідомлення власних ціннісних орієнтацій та їх впливу на професійну діяльність
«Професійні цінності вчителя початкової школи»	систематизація та закріплення професійно значущих культурних цінностей майбутнього педагога
«Культура поведінки і зовнішній імідж учителя»	формування культури поведінки, естетичного смаку та усвідомлення значення професійного іміджу
«Громадянська позиція і соціальна відповідальність педагога»	формування активної громадянської позиції та соціальної відповідальності як складників культурних цінностей

План співпраці з різними соціальними партнерами ЗВО

Етап	Суб'єкти співпраці	Напрями співпраці	Форми взаємодії
Організаційний	Всі суб'єкти взаємодії	Організаційно-координаційне партнерство	Встановлення контактів із соціокультурними партнерами; проведення установчих зустрічей із представниками закладів освіти та культури; обговорення мети, завдань і змісту експериментальної роботи; узгодження напрямів і форм співпраці; визначення відповідальних осіб; планування спільної діяльності (складання графіків заходів, проєктів); укладання домовленостей про співпрацю; інформування здобувачів про можливості участі
Мотиваційний	Музеї	Культурно-освітнє партнерство	Відвідування музейних експозицій; участь у тематичних екскурсіях (історичних, етнографічних, мистецьких); інтерактивні заняття та музейні квести; обговорення культурної спадщини та її значення для сучасності; виконання міні-завдань (аналіз експонатів, підготовка рефлексивних відгуків)
	Театри	Культурно-освітнє партнерство	Участь у театральних тренінгах (емоційна виразність, рольова взаємодія); інтерактивні лекції про роль мистецтва у формуванні особистості; обговорення культурних смислів мистецтва

	Бібліотеки	Культурно-просвітницьке партнерство	Організація літературних вечорів, зустрічей із письменниками; проведення тематичних читань; участь у культурно-просвітницьких заходах бібліотеки
Змістово-когнітивний	Бібліотеки	Науково-методичне та культурно-просвітницьке партнерство	Організація тематичних занять і лекцій «Культурні цінності українського народу та сучасності»; робота з науковою та художньою літературою; підготовка анотацій і рефератів; проведення бібліотечних уроків; участь у тематичних виставках («Матеріальні та духовні культурні цінності», «Культура як основа національної ідентичності»); аналіз літературних творів як носіїв культурних цінностей
	Початкові школи	Навчально-практичне партнерство	Відвідування уроків і виховних заходів із культурологічним змістом; аналіз методів формування культурних цінностей у молодших школярів; участь у відкритих заняттях; спільне обговорення з учителями способів інтеграції культурних цінностей у навчальний процес
	Студентське самоврядування	Соціально-освітнє партнерство	Організація інформаційно-просвітницьких заходів (лекції, міні-дискусії, дебати); проведення студентських круглих столів на тему культурних цінностей; підготовка інформаційних матеріалів (презентації, буклети); обговорення ролі культурних цінностей у житті сучасної молоді
Діяльнісно-	Початкові школи	Навчально-практичне партнерство	Долучення до організації свят, тематичних днів, виховних годин

	Театри	Культурно-творче партнерство	Залучення студентів до підготовки театралізованих вистав для дітей; участь у створенні сценаріїв; організація інтерактивних театральних заходів
	Студентське самоврядування	Соціально-проектне партнерство	Реалізація волонтерських та благодійних проєктів; організація культурно-просвітницьких заходів для дітей; участь у соціальних ініціативах
Творчо-рефлексивний	Початкові школи	Навчально-практичне партнерство	Розробка та реалізація авторських виховних проєктів; проведення культурно-освітніх заходів за ініціативи студентів; аналіз результатів діяльності
	Творчі дитячі об'єднання	Культурно-творче та соціально-практичне партнерство	Самостійна організація та проведення студентами культурно-освітніх заходів на волонтерських засадах (майстер-класи, ігрові програми, творчі заняття, тематичні свята); розробка та реалізація власних міні-проєктів для дітей; проведення інтерактивних занять, квестів, творчих майстерень; залучення дітей до культурно-творчої діяльності; подальший самоаналіз проведених заходів, обговорення труднощів і досягнень, підготовка рефлексивних звітів
	Заклади позашкільної освіти		

**Перспективний план роботи клубу
«Культурний простір майбутнього вчителя»**

Мета діяльності клубу – формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи шляхом залучення здобувачів вищої освіти до культурно-просвітницької, волонтерської, творчої, громадської та соціально значущої діяльності.

Провідні завдання клубу:

- формування гуманістичних, моральних, національно-культурних і громадянських цінностей майбутніх учителів початкової школи;
- розвиток національної самосвідомості та культурної ідентичності студентської молоді;
- залучення здобувачів до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності;
- розвиток творчого потенціалу, рефлексії, емпатії та соціальної активності здобувачів;
- формування готовності майбутніх учителів до трансляції культурних цінностей молодшим школярам.

Перший рік навчання (мотиваційний етап)		
Мета/очікуваний результат	Напрями	Заходи
Адаптація здобувачів до освітнього середовища ЗВО, формування	Організаційно-адаптаційний	Посвята першокурсників у члени студентського клубу; Ознайомлення з діяльністю творчих об'єднань; Проведення тренінгу «Я –

мотивації до культурного саморозвитку та усвідомлення значущості культурних цінностей у професійній діяльності майбутнього вчителя.		майбутній учитель: цінності професії».
	Культурно-просвітницький	Тематичні заходи до Дня української писемності та мови; Літературні вітальні та поетичні читання; відвідування театрів, музеїв, виставок; організація фотовиставки «Моя культурна Україна».
	Національно-патріотичний	Виховні заходи до Дня Соборності України; Година пам'яті «Герої нескореної України»; Участь у благодійних акціях на підтримку військових.
	Волонтерський	Участь у благодійних ярмарках; Акції допомоги дітям із соціально вразливих категорій; Волонтерська діяльність у співпраці з громадськими організаціями.
	Творчий	Робота творчих об'єднань «Джерела національної культури», «Культурний діалог», «Арт-майстерня особистісного розвитку»; конкурс творчих робіт «Культура очима молоді».

Другий рік навчання (змістово-когнітивний етап)		
<p>Поглиблення знань майбутніх учителів початкової школи щодо культурних цінностей, розвиток соціальної активності та залучення до культурно зорієнтованої діяльності</p>	Культурологічний	<p>Цикл дискусій «Культура сучасного педагога»;</p> <p>Круглий стіл «Культурні цінності Нової української школи»;</p> <p>Проведення тематичних тижнів культури.</p>
	Громадянсько-соціальний	<p>Участь у соціальних та волонтерських проєктах;</p> <p>Співпраця з дитячими будинками, соціальними центрами;</p> <p>Організація благодійних акцій та флешмобів.</p>
	Комунікативно-діалогічний	<p>Тренінги з розвитку толерантності та культури спілкування;</p> <p>Дебати на культурно-соціальну тематику.</p>
	Мистецько-творчий	<p>Організація фестивалю студентської творчості;</p> <p>Майстер-класи з декоративно-ужиткового мистецтва;</p> <p>Арт-терапевтичні зустрічі.</p>
	Науково-просвітницький	<p>Студентські конференції та вебінари;</p> <p>Підготовка есе та презентацій із проблем культурних цінностей.</p>

Третій рік навчання (діяльнісно-практичний етап)		
Формування досвіду реалізації культурних цінностей у професійно спрямованій діяльності та розвиток культуротворчої активності студентів.	Професійно-педагогічний	Проведення виховних заходів для молодших школярів; організація тематичних тижнів культури у закладах освіти; підготовка культурно-просвітницьких проєктів.
	Волонтерсько-практичний	Реалізація соціальних ініціатив; Організація благодійних концертів та ярмарків; Волонтерська підтримка дітей і сімей, які постраждали від війни.
	Культурно-комунікативний	Участь у міжвузівських культурних заходах; Співпраця із соціальними партнерами для проведення інтерактивних культурно-просвітницьких заходів.
	Рефлексивно-ціннісний	Тренінги особистісного розвитку; Рефлексивні зустрічі «Мої культурні цінності»; Створення портфоліо культурних досягнень.
Четвертий рік навчання (творчо-рефлексивний етап)		
Узагальнення й закріплення досвіду культурно зорієнтованої діяльності, розвиток	Професійно-творчий	Розробка та реалізація авторських виховних проєктів; Проведення педагогічних майстерень; Презентація творчих та

готовності до професійної реалізації культурних цінностей у педагогічній діяльності.		соціокультурних ініціатив.
	Лідерсько-громадський	Наставництво для студентів молодших курсів; Координація діяльності творчих об'єднань; Організація загальноуніверситетських культурних заходів.
	Науково-дослідницький	Участь у науково-практичних конференціях; Підготовка публікацій із проблем культурного виховання; Проведення студентських досліджень із проблем формування культурних цінностей.
	Рефлексивно-узагальнювальний	Круглий стіл «Культурні цінності сучасного вчителя»; Самооцінювання особистісного та професійного розвитку; Презентація індивідуальних досягнень здобувачів.

Очікувані результати діяльності клубу:

– формування гуманістичних, моральних, національно-культурних та громадянських цінностей майбутніх учителів початкової школи;

– розвиток соціальної активності, толерантності та культури міжособистісної взаємодії;

– формування готовності до культуротворчої та виховної діяльності;

– підвищення рівня культурної компетентності майбутніх педагогів;

– розвиток здатності до трансляції культурних цінностей молодшим школярам у майбутній професійній діяльності.

Додаток Е

Річні плани роботи творчих об'єднань

План роботи творчого об'єднання «Джерела національної культури»

Мета	Форми та методи роботи	Заходи	Термін проведення
Формування національно-культурної ідентичності майбутніх учителів початкової школи	Тематичні бесіди, дискусії, метод емоційного переживання культурного досвіду	Виховна година «Українська культура як духовна основа нації»	Вересень 2024 р.
Формування патріотичних почуттів і громадянської позиції	Тематичні зустрічі, метод прикладу, рефлексивні вправи	Година пам'яті «Герої України»	Жовтень 2024 р.
Ознайомлення здобувачів із народними традиціями, обрядами та звичаями українського народу	Народознавчі студії, інтерактивні технології, етнопедагогічні методики	Фольклорне свято «Українські вечорниці»	Грудень 2024 р.
Розвиток творчих здібностей та	Творчі майстерні, майстер-класи,	Майстер-клас із виготовлення	Лютий 2025 р.

естетичної культури студентів	арт-терапевтичні методики	ляльки-мотанки та народних оберегів	
Формування інтересу до української літератури, мови та мистецтва	Літературні читання, метод рефлексії, інтерактивні методи	Літературна вітальня «Поетичне слово України»	Квітень 2025 р.
Розвиток ціннісного ставлення до культурної спадщини рідного краю	Проектна діяльність, дослідницькі методи	Проект «Культурна спадщина мого краю»	Квітень 2025 р.
Формування гуманістичних цінностей та соціальної відповідальності	Волонтерські практики, колективні творчі справи	Благодійний ярмарок на підтримку дітей та військових	Травень 2025 р.
Залучення здобувачів до культурно-просвітницької діяльності	Екскурсії, метод культурного занурення	Відвідування музеїв, театрів, культурно-мистецьких заходів	Протягом року

План роботи творчого об'єднання «Культурний діалог»

Мета	Форми та методи роботи	Заходи	Термін проведення
Формування культури міжособистісного спілкування та толерантності	Тренінги, інтерактивні вправи, діалогічні технології	Тренінг «Культура спілкування сучасного педагога»	Вересень, 2024 р.
Розвиток навичок міжкультурної взаємодії	Дискусії, метод «відкритого мікрофона», робота в групах	Дискусійний клуб «Діалог культур у сучасному суспільстві»	Жовтень, 2024 р.
Формування гуманістичних цінностей та поваги до культурного різноманіття	Круглі столи, метод аналізу ситуацій, рефлексивні вправи	Круглий стіл «Толерантність як цінність сучасного вчителя»	Жовтень, 2024 р.
Розвиток уміння вести конструктивний діалог та співпрацю	Рольові ігри, кейс-метод, моделювання педагогічних ситуацій	Рольова гра «Педагогіка партнерства в початковій школі»	Протягом року
Формування навичок ненасильницького спілкування	Комунікативні тренінги, метод емпатійного слухання	Тренінг «Мистецтво безконфліктного спілкування»	Листопад, 2024 р.
Розвиток соціальної активності та громадянської відповідальності	Волонтерські практики, метод соціального проектування	Соціальна акція «Діалог заради добра»	Грудень, 2024 р.

Формування готовності до міжкультурної комунікації у професійній діяльності	Інтерактивні методи	Педагогічна майстерня «Міжкультурна комунікація у роботі вчителя початкової школи»	Протягом року
Узагальнення досвіду культурної взаємодії та розвиток рефлексії	Рефлексивні вправи, творчі презентації, метод портфоліо	Фестиваль студентських ініціатив «Культурний діалог молоді»	Лютий-квітень, 2025 р.

План роботи творчого об'єднання «Арт-майстерня особистісного розвитку»

Мета	Форми та методи роботи	Заходи	Термін проведення
Сприяння самопізнанню та розвитку позитивної самооцінки здобувачів	Тренінги особистісного розвитку, арт-терапевтичні методики, рефлексивні вправи	Тренінг «Пізнай себе: шлях до особистісного розвитку»	Вересень, 2024 р.
Розвиток творчого потенціалу та емоційної культури майбутніх учителів	Творчі майстерні, арт-терапія, метод асоціацій	Арт-майстерня «Мій внутрішній світ у кольорах»	Жовтень-листопад, 2024 р.
Формування емоційної стійкості та навичок саморегуляції	Психологічні практикуми, релаксаційні техніки, метод емоційної рефлексії	Практикум «Емоційний баланс сучасного педагога»	Жовтень, 2024 р.
Розвиток естетичної культури та креативності	Майстер-класи, творчі проєкти, метод художнього самовираження	Виставка творчих робіт «Світ моїх цінностей»	Протягом року
Формування навичок ефективної комунікації та співпраці	Комунікативні тренінги, рольові ігри, інтерактивні методи	Тренінг «Мистецтво взаємодії та педагогічного спілкування»	Лютий, 2025 р.

Сприяння розвитку гуманістичних цінностей та емпатії	Арт-терапевтичні вправи, волонтерські практики, метод соціального проектування	Благодійна творча акція «Творимо добро разом»	Березень, 2025 р.
Формування готовності до творчої самореалізації у професійній діяльності	Педагогічні майстерні, проектні технології, кейс-метод	Педагогічна майстерня «Творчий учитель НУШ»	Квітень, 2025 р.
Узагальнення досвіду особистісного й творчого розвитку студентів	Метод портфолію, рефлексивні бесіди, презентації творчих досягнень	Фестиваль творчості «Я – особистість, я – майбутній педагог»	Протягом року

Довідки про впровадження результатів дисертаційної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

12.03.2026 № 01-12/154

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Пивоварової Ганни Сергіївни

з теми: *«Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО»*
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Результати дисертаційної роботи Пивоварової Ганни Сергіївни з теми «Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО» знайшли практичне впровадження в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради упродовж 2021-2025 років.

У межах реалізації дослідження було організовано апробацію його результатів, яка охоплювала проведення констатувального, формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту.

Ганною Сергіївною було запропоновано та реалізовано комплекс педагогічних умов, які сприяли формуванню культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи. До таких умов віднесено: створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи; впровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії із різними соціальними інститутами.

Пивоваровою Г.С. було проведено серію тренінгів з майбутніми фахівцями («Культура як феномен сучасності», «Культурні ціннісні орієнтири сучасного вчителя», «Толерантність з учнями – необхідність чи данина моді?»),

«Культура діалогу та ненасильницьке спілкування», «Мистецтво та творчість – шляхи перетину», «Шкільні традиції як засіб формування культури учнів», «Емпатія як складова культури педагога» тощо), залучено їх до участі у проєктах («Культурна спадщина мого краю», «Скарби народної педагогіки», «Культурні цінності в житті громади», «Мистецтво як мова культури» та ін.), волонтерських ініціативах тощо.

Запропоновані авторкою методичні матеріали було упроваджено у процес соціально-гуманітарної роботи із майбутніми фахівцями початкової ланки у межах кураторських годин, культурно-масових заходів із здобувачам, а також у систему роботи студентського самоврядування.

Результати дисертаційної роботи Пивоварової Ганни Сергіївни «Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО» отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу академії та визнані такими, що мають прикладне значення для практики підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Проректор з науково-педагогічної
та міжнародної діяльності,
доктор педагогічних наук,
професор

Алла ХАРКІВСЬКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67
 E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЄДРПОУ 31035253

18.03.2026 № 1031/01-51/02 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Пивоварової Ганни Сергіївни

з теми: *«Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)»

в освітній процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Упродовж 2022-2025 рр. в освітній процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка було впроваджено матеріали дисертаційного дослідження Пивоварової Ганни Сергіївни з теми «Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО».

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням ролі вчителя у вихованні духовно багатой, соціально відповідальної та культурно свідомої особистості. У сучасних умовах суспільних трансформацій, глобалізації та посилення міжкультурної взаємодії особливої значущості набуває підготовка педагогів, здатних не лише передавати знання, а й формувати в учнів систему загальнолюдських і національно-культурних цінностей. Соціально-гуманітарна складова освітнього процесу в ЗВО створює важливі умови для розвитку світогляду, ціннісних орієнтацій та культурної компетентності майбутніх учителів початкової ланки, що безпосередньо впливає на якість їхньої професійної діяльності. У цьому контексті дослідження Г.С. Пивоварової відповідає сучасним викликам системи початкової освіти та сприяє оновленню змісту професійної освіти.

Авторкою було впроваджено педагогічні умови формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО, а саме: створення культуровідповідного середовища

у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи; упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно-зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії із різними соціальними інститутами.

Практико-методичні матеріали дисертаційної роботи було використано під час проведення культурно-масових заходів для здобувачів, у межах проведення кураторських годин, волонтерських ініціатив та діяльності студентського самоврядування з метою формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової ланки.

Матеріали наукового дослідження Г.С. Пивоварової відзначаються високим рівнем актуальності, науковістю, практико орієнтованістю, знайшли позитивні відгуки серед професорсько-викладацького складу та можуть бути рекомендовані для подальшого використання в освітньому процесі закладів вищої освіти, які готують майбутніх учителів початкової школи.

Проректор з наукової роботи

Василь ФАЗАН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

вул. Віктора Новікова, 2, м. Лубни, 37500, тел. +38 (050) 681 68 05,
e-mail: mail@luguniv.edu.ua, web: luguniv.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125131

11.03.2026

№ 1/243

На №

від

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Пивоварової Ганни Сергіївни**

з теми: *«Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО»*
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями) в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

У ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» протягом 2021-2025 рр. здійснювалися апробація і практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження Пивоварової Ганни Сергіївни «Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО».

Авторкою було проведено всі рівні педагогічного експерименту (констатувальний, формувальний та контрольний), що дало можливість довести ефективність науково обґрунтованих педагогічних умов формування культурних цінностей майбутніх фахівців початкової ланки освіти у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО (створення культуровідповідного середовища у ЗВО для усвідомлення, прийняття та інтеріоризації культурних цінностей майбутніми вчителями початкової школи; упровадження ціннісно орієнтованих інноваційних технологій соціально-гуманітарної роботи; залучення майбутніх учителів початкової школи до культурно-зорієнтованої та волонтерської діяльності шляхом взаємодії із різними соціальними інститутами).

Матеріали дисертаційної роботи було використано під час планування й реалізації соціально-гуманітарної роботи із майбутніми вчителями початкової школи. Г.С. Пивоваровою було розроблено й упроваджено серію тренінгів,

майстер-класів, круглих столів у межах едвайзерських годин; організовано екскурсії, виставки та творчі конкурси ціннісної проблематики, культурно-просвітницькі заходи; розроблено програму діяльності центру «Простір культурних ініціатив», у межах якого майбутніх учителів початкової школи було залучено до культурно зорієнтованої та волонтерської діяльності.

Практичні результати дослідження можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи задля формування у них культурних цінностей; у соціально-гуманітарній роботі ЗВО із здобувачами педагогічного профілю, а також у системі самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової ланки.

Теоретичні положення та методичні матеріали дисертаційної роботи Г.С. Пивоварової «Формування культурних цінностей майбутніх учителів початкової школи у процесі соціально-гуманітарної роботи ЗВО» було позитивно оцінено професорсько-викладацьким колективом університету. Підтверджуємо, що результати дисертації доцільно упроваджувати в освітній процес закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців спеціальності «Початкова освіта».

Олена КАРАМАН